



Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland

Årsmelding 2008



Innhold

Innledning	4
Rådet og sekretariatet	7
Mandat	8
Oversikt over tilrådninger 2008	10
Liste over utelukkede selskaper	11
Utvelgelse av selskaper og informasjonsinnhenting	12
Tilrådninger og brev om utelukkelse	
– Monsanto Co.	16
– Brev om Monsanto Co.	37
– Siemens AG.	44
– Brev om Siemens AG.	63
– Rio Tinto plc. og Rio Tinto Ltd.	69
– Barrick Gold Corp.	79
– Textron Inc.	104
– Dongfeng Motor Group Co. Ltd.	107
– Israel Electric Corporation	110
Andre brev	
– Høringsuttalelse til evalueringen av de etiske retningslinjene	114
Kort omtale av tilrådingene som omhandler utelukkede selskaper	123
Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland	126

Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland ble opprettet i statsråd 19. november 2004 samtidig med at etiske retningslinjer for fondet ble fastsatt. Etikkrådet er et uavhengig råd som skal gi anbefalinger til Finansdepartementet om å utelukke selskaper fra pensjonsfondet på grunn av handlinger eller unnlatelser som strider mot kriteriene i de etiske retningslinjene.

Denne årsmeldingen omfatter fire tilrådninger som rådet har avgitt i 2008. Videre omfatter den to tilrådninger som rådet har gitt i tidligere år, men som først har blitt offentliggjort i 2008/2009. Disse tilrådingene har blitt fulgt opp med et brev til Finansdepartementet i 2008, som er inkludert i denne meldingen. Finansdepartementet ba i mars om en særskilt vurdering av fondets investering i obligasjoner utstedt av selskapet Israel Electric Corporation, og rådets svar til departementet er også inkludert.

Finansdepartementet gjennomfører i 2008/2009 en evaluering av de etiske retningslinjene. Etikkrådets offentlige høringsuttalelse om denne evalueringen, inklusive rådets vurdering av hvordan retningslinjene har virket og hva som bør endres, er inkludert i denne årsmeldingen.

Nedenfor følger en oversikt over hvilke selskaper som er behandlet i tilrådingene, og en kort begrunnelse for utelukkelse.

Det kinesiske selskapet Dongfeng Motor Group er utelukket fordi det har solgt militære kjøretøy til Burma. Finansdepartementet endret i 2008 de etiske retningslinjene slik at selskaper skal utelukkes om de selger våpen og militært materiell til stater som står oppført på listen over land hvis statsobligasjoner fondet er avskåret fra å investere i. Dette innebærer at fondet ikke skal investere i selskaper som selger slike produkter til Burma.

Tilrådingene om å utelukke det australsk/britiske selskapet Rio Tinto og det kanadiske selskapet Barrick Gold gjelder alvorlig miljøskade. Begge disse sakene gjelder elvedeposering av avgangsmasser fra gruvedrift. Etter dette er i alt fire selskaper som praktiserer elvedeposering, utelukket fordi dette forårsaker omfattende og langvarige miljøskader.

Den siste av årets tilrådninger gjelder det amerikanske selskapet Textron som er utelukket på grunnlag av produksjon av klasevåpen. I 2008 ble det fremforhandlet en internasjonal konvensjon om forbud mot klasevåpen. Konvensjonens definisjon av klasevåpen er i hovedsak sammenfallende med de kriterier som Etikkrådet la til grunn i sin gjennomgang av klasevåpen i 2005, men er på enkelte punkter strengere. Etikkrådet legger den nye definisjonen til grunn, og tilrådingen om å utelukke Textron er en følge av dette.

Denne årsmeldingen inkluderer også to tilrådninger avgitt i 2006 og 2007. I 2005 besluttet Etikkrådet å se nærmere på flere selskaper som produserer hybride bomullsfrø i India. Etikkrådet har i flere omganger engasjert konsulenter til å kartlegge omfanget av barnearbeid på flere produksjonssteder, og Etikkrådets sekretariat har også foretatt egne undersøkelser. Dette er trolig det sakskomplekset rådet har brukt lengst tid og mest ressurser på så langt. I produksjon av hybride bomullsfrø i India er barnearbeid svært vanlig, og barna kommer gjerne langveis fra og bor atskilt fra sine familier. Arbeidet er også helseskadelig, bl.a. fordi det brukes sprøytemidler uten tilstrekkelig verneutstyr.

Som en følge av undersøkelsene i India anbefalte Etikkrådet i november 2006 å utelukke det amerikanske selskapet Monsanto Co. som er et av de største multinasjonale



selskapene som er involvert i produksjon av hybride bomullsfrø i India. I lys av innspill fra Norges Bank våren 2007 besluttet Finansdepartementet å prøve ut eierskapsutøvelse i en begrenset periode for å se om dette kunne redusere risikoen for fondets medvirkning til de verste former for barnearbeid. Finansdepartementet ba våren 2008 Etikkrådet om å legge fram ny informasjon om forholdene slik at departementet kunne ta stilling til om fortsatt eierskapsutøvelse ville være hensiktsmessig eller om det ville være riktig å utelukke selskapet. I sitt svar til departementet dokumenterer Etikkrådet at omfanget av barnearbeid i produksjonen av hybride bomullsfrø i Monsanto's produksjonskjede fortsatt er betydelig. Omfanget er imidlertid vesentlig redusert i de områdene der selskapet har satt i verk tiltak for å unngå barnearbeid. Dette indikerer at det gjennom målrettet innsats vil være mulig å redusere omfanget av barnearbeid innen rimelig tid. Etikkrådet anbefalte derfor i sin nye vurdering ikke uttrekk.

I november 2007 anbefalte Etikkrådet Finansdepartementet å utelukke det tyske selskapet Siemens AG på grunnlag av grov korrupsjon. Gjennom flere rettsprosesser var det dokumentert at et stort antall ansatte i selskapet hadde benyttet grov korrupsjon for å vinne offentlige kontrakter. Rundt tidspunktet for Etikkrådets tilrådning ble nye korrupsjonsforhold avdekket. Samtidig presenterte Siemens nye tiltak for å hindre korrupsjon i fremtiden. I lys av denne utviklingen ba Finansdepartementet i mai 2008 Etikkrådet om å vurdere de nye opplysningene som hadde kommet til etter at tilrådingen var avgitt. Rådet opprettholdt sin tilrådning om å utelukke Siemens. Begrunnelsen var blant annet at omfanget av korrupsjonsavsløringer hadde økt betraktelig siden tilrådingen ble avgitt i november 2007, at innrømmelser om korrupsjon først ble gitt etter hvert som forholdene ble avdekket, og at Siemens' handlingsmønster bar preg av at selskapet først starter oppryddingsarbeid når det blir presset til det, og ikke av eget initiativ. Særlig på bakgrunn av Siemens' tidligere befatning med korrupsjon og selskapets manglende troverdighet når det gjaldt å rydde opp, samt omfanget av anti-korrupsjonstiltak som ville være nødvendige, anså rådet risikoen for korrupsjon i framtiden fortsatt som uakseptabel.

Korrupsjonskriteriet byr på ekstra utfordringer i forhold til de andre utelukkelseskriteriene i de etiske retningslinjene. Korrupsjon er forbudt i de fleste land og foregår i det skjulte. Når korrupsjon avdekkes, behandles saken normalt i rettssystemet. Når et selskap eller dets ansatte er dømt eller anklaget for slike ulovlige handlinger, vil en naturlig reaksjon være å iverksette tiltak for å forhindre framtidig korrupsjon i selskapet. Etikkrådet skal gjøre en vurdering av risikoen for framtidig korrupsjon og kan ikke alene basere en slik vurdering på det som har foregått i fortiden. En slik vurdering må derfor også ta i betraktning konkrete tiltak fra selskapets side.

Finansdepartementet offentliggjorde i mars 2009 at Siemens er satt på en observasjonsliste over selskaper der det har vært påvist virksomhet i strid med de etiske retningslinjene, men hvor departementet likevel beslutter ikke å utelukke selskapet.

Etikkrådets arbeidsområde har økt i 2008. I juni utvidet Finansdepartementet Pensjonsfondets referanseportefølje for aksjeinvesteringene med om lag 800 selskaper til i underkant av 8000 selskaper. Referanseporteføljen dekker nå alle land som er inkludert i FTSEs verdensindeks (unntatt Norge). Det innebærer blant annet at 23 framvoksende markeder

var inkludert i referanseindeksen ved utgangen av 2008, mot tidligere fem. Erfaringen så langt tyder på at det er mindre tilgjengelig informasjon om selskaper med hovedsete i framvoksende markeder. Etikkrådets system for å kartlegge virksomheten til selskaper i porteføljen, er omtalt senere i denne meldingen. I 2009 vil vi forsøke å bedre informasjonstilgangen blant annet ved å etablere en søketjeneste på mandarin for selskaper med hovedsete i Kina, Japan, Hongkong og Taiwan. Disse markedene utgjør en betydelig del av Pensjonsfondets investeringer, samtidig som en må anta at språkbarrieren fører til at mindre informasjon avdekkes, hvis en bare benytter engelske kilder. Det globale nyhets-søket vil bli utvidet med søk på spanske kilder i tillegg til engelske.

Utvidelsen av porteføljen utgjør likevel en utfordring for rådet. I flere av landene som nå er inkludert i referanseporteføljen, er muligheten for å innhente informasjon begrenset. Det kan bli svært krevende å innhente konkret og pålitelig dokumentasjon fra land som ikke praktiserer åpenhet i offentlig forvaltning eller der det kan være ulovlig eller farlig å samle informasjon om selskapers virksomhet.

Mye av rådets arbeid i løpet av et år fører ikke til tilrådninger om å utelukke selskaper. I løpet av 2008 har 130 selskaper blitt vurdert. Informasjon om selskaper som undersøkes, offentliggjøres bare hvis Etikkrådet avgir en tilrådning eller gjør rede for arbeidet i et brev til Finansdepartementet. I 2008 startet rådet både en gjennomgang av tobakkssektoren med sikte på å undersøke omfanget av barnearbeid, og en gjennomgang av selskaper med virksomhet i tropisk regnskog. Videre ble en rekke korrupsjonsanklager gjennomgått. Det er også lagt betydelig arbeid i å undersøke selskaper med virksomhet i Burma. I 2008 hadde Etikkrådet 10 rådsmøter, og sekretariatet la ned om lag syv årsverk. Rådets budsjett i 2008 var i underkant av ni mill. kroner.

Som ledd i arbeidet med den omtalte evalueringen av de etiske retningslinjene utarbeidet Finansdepartementet i 2007 et høringsnotat og inviterte en rekke instanser til å gi innspill til prosessen. Et grunnleggende spørsmål som har vært drøftet i forbindelse med evalueringen, er om formålet ved uttrekk ikke bare skal være å unngå medvirkning til grove normbrudd, men også å påvirke selskaper til å endre atferd. I sin høringsuttalelse anbefaler Etikkrådet å holde fast ved at formålet ved uttrekk skal være å unngå fondets medvirkning til grove normbrudd. Påvirkning er derimot formålet med eierskapsutøvelsen som drives av Norges Bank.

Våre erfaringer tilsier at uttrekk likevel bidrar til å påvirke selskaper. De fleste selskaper Etikkrådet skriver til for å be om opplysninger, svarer eller ber om å få møte Etikkrådet. Selskaper som er blitt utelukket, har også i ettertid henvendt seg til Etikkrådet og rapportert om endringer med sikte på å bli tatt inn i fondet igjen. Offentligheten rundt tilrådingene er antagelig med å påvirke selskaper, særlig fordi det har vist seg at vurderingene er basert på pålitelige opplysninger og fordi det kan være en omdømmebelastning for selskaper å komme i offentlighetens søkelys.

Etikkrådet (medlemmer av rådet og av sekretariatet) holdt i løpet av året rundt 40 foredrag. Kontakten med ulike fagmiljøer, interesseorganisasjoner og media er viktig for rådets arbeid, og vi har i den sammenheng fått nyttige tilbakemeldinger og forslag til hvordan rådet kan forbedre sitt arbeid. Vi håper på gode innspill og diskusjoner også framover. Vår ambisjon er fortsatt at tilrådingene skal være grundige og godt dokumentert slik at gjennomføringen av de etiske retningslinjene for fondet blir oppfattet som troverdig og bærekraftig.

Gro Nystuen
(Leder)

Andreas Føllesdal
(sign)

Anne Lill Gade
(sign)

Ola Mestad
(sign)

Bjørn Østbø
(sign)



Medlemmer av rådet og sekretariatet

Etikkrådet

Gro Nystuen (leder), førsteamanuensis dr. juris, ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.

Andreas Føllesdal professor Ph.D. i filosofi ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.

Anne Lill Gade cand. real i ferskvannsökologi, Programme Manager ved Jotun AS.

Ola Mestad professor dr. juris ved Senter for Europarett, Universitetet i Oslo.

Bjørn Østbø siviløkonom HAE, direktør i First Securities ASA, Bergen.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet.

Sekretariatet har per januar 2009 følgende ansatte:

Pia Rudolfsson Goyer (cand. jur)

Hilde Jervan (cand. agric)

Anita Karlson (høyskolekandidat i IT)

Eli Lund sekretariatsleder (siviløkonom)

Charlotte Hafstad Næsheim (Master i rettsvitenskap)

Aslak Skancke (sivilingeniør)

Kamil Zabielski (M.Phil. menneskerettigheter LL.M)

Mandat for Etikkrådet

«I Revidert nasjonalbudsjett 2004 la Finansdepartementet fram etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond, nå Statens pensjonsfond – Utland. Stortinget sluttet seg til retningslinjene i Budsjett-innst. S. II.(2003-2004). Finansdepartementet fastsatte retningslinjene med virkning fra 1. desember 2004. Retningslinjenes punkt 4.4 ble senere endret 29. september 2008, i tråd med redegjørelse i St. meld. Nr. 16 (2007-2008).

Retningslinjene fastsetter følgende oppgaver for Etikkrådet:

1. Rådet består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.
2. Rådet gir tilrådning til Finansdepartementet om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser, etter anmodning fra Finansdepartementet.
3. Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av selskaper som:
 - produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper eller
 - selger våpen eller militært materiell til stater nevnt i punkt 3.2 i de utfyllende retningslinjene for forvaltningen av fondet.

Rådet gir tilrådning om å trekke selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- alvorlig miljøskade
- grov korrupsjon
- andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

4. Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilrådning om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilrådning, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.
5. Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.

Det vises til Revidert nasjonalbudsjett 2004 for en utfyllende omtale av de etiske retningslinjene og av rådets oppgaver.



I henhold til de etiske retningslinjene er rådets tilrådinger og Finansdepartementets beslutninger offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk fra et selskap. På denne bakgrunn skal Finansdepartementet være rett organ til å avgjøre begjæringer om innsyn etter offentlighetsloven når det gjelder rådets tilrådinger.

Finansdepartementet fastsetter rådsmedlemmenes og sekretærenes godtgjørelse samt rådets budsjett. Finansdepartementet skal være kontraktsmotpart i avtaler rådet har behov for å inngå med andre.

Finansdepartementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i dette mandatet.»

I henhold til brev fra Finansdepartementet av 24. oktober 2005 skal rådet sende brev til Finansdepartementet med tilrådninger rundt fastsatte tidspunkter fire ganger i året (15. februar, 15. mai, 15. august og 15. november). Dersom departementet på bakgrunn av rådets tilrådninger beslutter uttrekk av selskaper, skal Norges Bank ha to hele måneder for å selge seg ned i selskapene. Departementet offentliggjør tilrådninger og beslutninger om eventuelle uttrekk etter at et nedsalg er gjennomført.

Oversikt over Etikkrådets tilrådninger i 2008

Offentliggjort per
mars 2009

20.11.2006 Tilrådning om å utelukke Monsanto Co. (Offentliggjort 9. september 2008)

Tilrådning om å utelukke det amerikanske selskapet Monsanto på grunn av helseskadelig og omfattende barnearbeid i produksjonen av hybride bomullsfrø i India. Finansdepartementet besluttet å prøve ut eierskapsutøvelse i en begrenset periode for å se om dette kunne redusere risikoen for grove normbrudd.

I en ny vurdering (brev av 3. september 2008) finner Etikkrådet at risikoen for fremtidige normbrudd kan reduseres til et akseptabelt nivå, gitt at selskapet igangsatte forbedringsarbeid utvides og gir de forventede resultater.

15.11.2007 Tilrådning om å utelukke Siemens AG (Plassert på observasjonsliste i mars 2009 og offentliggjort)

Tilrådning om å utelukke det tyske selskapet Siemens på grunn av risikoen for medvirkning til grov korrupsjon.

15.02.2008 Tilrådning om å utelukke Rio Tinto Plc. og Rio Tinto Ltd.

(Offentliggjort 9. september 2008)

Tilrådning om å utelukke det britiske/australske gruvekonsernet Rio Tinto på grunn av selskapets medvirkning til alvorlig miljøskade gjennom sin deltakelse i fellesforetak med Freeport McMoRan i Grasberg-gruven i Indonesia. Freeport McMoRan ble utelukket fra fondet i 2005 fordi selskapet forårsaker alvorlig miljøskade ved å deponere avgangsmasser fra gruvedriften i et naturlig elvesystem.

15.08.2008 Tilrådning om å utelukke Barrick Gold Corp. (Offentliggjort 30. januar 2009)

Tilrådning om å utelukke det kanadiske gruveselskapet Barrick Gold fordi selskapet forårsaker alvorlig miljøskade gjennom elvedeponering av gruveavfall fra Porgera-gruven på Papua Ny Guinea.

26.08.2008 Tilrådning om å utelukke Textron Inc. (Offentliggjort 30. januar 2009)

Tilrådning om å utelukke det amerikanske selskapet Textron fordi selskapet produserer klasevåpen.

14.11.2008 Tilrådning om å utelukke Dongfeng Motor Group Co. Ltd.

(Offentliggjort i mars 2009)

Tilrådning om å utelukke det kinesiske selskapet Dongfeng Motor Group fordi selskapet leverer militære kjøretøy til burmesiske myndigheter.

Brev

18.04.2008 Brev til Finansdepartementet vedrørende Etikkrådets vurdering av investeringer i Israel Electric Corporation.

10.06.2008 Brev til Finansdepartementet vedrørende tilrådning om å utelukke selskapet Monsanto Co.

03.09.2008 Brev til Finansdepartementet vedrørende Siemens AG.

29.09.2008 Høringsuttalelse fra Etikkrådet i forbindelse med evaluering av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland.



Selskaper som Finansdepartementet har utelukket fra Statens pensjonsfond – Utland

Klasevåpen

- Alliant Techsystems Inc.
- General Dynamics Corp.
- Hanwha Corp.
- L3 Communicaionts Holdings Inc.
- Lockheed Martin Corp.
- Poongsan Corp.
- Raytheon Co.
- Textron Inc.
- Thales SA

Kjernevåpen

- BAE Systems Plc.
- Boeing Co.
- EADS Co., inkludert datterselskapet
- EADS Finance BV
- Finmeccanica Sp.A.
- GenCorp Inc.
- Honeywell International Corp.
- Northrop Grumman Corp.
- Safran SA
- Serco Group Plc.
- United Technologies Corp.

Antipersonell landminer

- Singapore Technologies Engineering Ltd.

Salg av militært materiell til Burma

- Dongfeng Motor Group Co. Ltd.

Menneskerettigheter

- Wal-Mart Stores Inc., inkludert datterselskapet
- Wal-Mart de Mexico

Miljøskade

- Barrick Gold Corp.
- Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.
- DRD Gold Ltd.
- Vedanta Resources Ltd., inkludert datterselskapene
- Sterlite Industries Ltd. og
- Madras Aluminium Co. Ltd.
- Rio Tinto Plc.
- Rio Tinto Ltd.

Utvelgelse av selskaper og informasjonsinnhenting

I høringsuttalelser og rapporter utarbeidet i forbindelse med evalueringen av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond har det kommet fram at noen savner informasjon om hvordan Etikkrådet velger ut selskaper for nærmere vurdering. Rådet vil derfor her gi en nærmere redegjørelse for hvordan utvelgelsen av selskaper skjer både for filtrering og uttrekk.

Etikkrådet legger mye ressurser både i å velge ut selskaper og å innhente informasjon om disse. Rådet benytter en rekke konsulenttjenester, fra generell overvåkning av selskaper i porteføljen til grundige utredninger av spesifikke forhold knyttet til enkeltelskaper. Ofte engasjerer rådet lokale eksperter. Rådet har et sekretariat på syv personer som utreder og forbereder saker for rådet.

Filtrering

For filtreringskriteriene i rådets mandat er det et mål at alle selskaper som produserer våpen i strid med retningslinjene, skal identifiseres. To eksterne konsultentselskaper, Sustainalytics og EIRiS, har en løpende avtale om å gjennomgå fondets portefølje hvert kvartal og rapportere om selskaper som kan ha virksomhet i strid med filtreringskriteriene. I tillegg har rådet i samarbeid med andre investorer engasjert Jane's Strategic Advisory Services til å kartlegge selskaper som produserer klasevåpen. Ut i fra rapportene undersøker sekretariatet nærmere selskaper for å klarlegge om våpentypene faktisk er i strid med retningslinjene. Etikkrådet kontakter de aktuelle selskapene via Norges Bank med forespørsel om hvorvidt de produserer slike våpen. Sekretariatets vurdering legges frem for rådet som beslutter om tilrådning skal avgis.

Uttrekk

Vurderingen av selskaper for uttrekk gjennomgår flere faser:

Etikkrådet har engasjert konsultentselskapet EIRiS, som gjennomfører internettbaserte daglige, nyhetssøk på samtlige selskaper i porteføljen. Konsulenten sender hver måned en rapport med oversikt over selskaper som anklages for alvorlig miljøskade, medvirkning til menneskerettighetsbrudd, korrupsjon eller andre normbrudd. Denne rapporten fanger opp omlag 30 selskaper i måneden. Flertallet av Etikkrådets utredninger settes i gang som følge av slike rapporter.

Sekretariatet foretar med utgangspunkt i rapportene en første vurdering av hvor alvorlige eller systematiske normbruddene synes å være. Synes normbruddet å være en enkelt hendelse, eller er det snakk om gjentatte handlinger? Er det satt i verk tiltak for å bøte på normbruddet fra myndighetene eller selskapets side? Sekretariatets vurderinger legges frem for rådet som beslutter hvilke selskaper som skal undersøkes nærmere. I gjennomsnitt resulterer hver månedsrapport i at to til fire selskaper velges ut for ytterligere undersøkelser.



Ofte beskyldes flere selskaper for liknende normbrudd i månedsrapportene. For å identifisere de alvorligste normbruddene, forsøker vi å se slike saker i sammenheng. I 2006 gjennomgikk rådet for eksempel 21 selskaper der nyhetssøket kunne tyde på at det var en betydelig risiko for at selskapene benyttet grov korrupsjon.

I de videre undersøkelsene av et selskap er det flere forhold som vektlegges. Alvorligheten i normbruddet vurderes på nytt, likeledes om det er systematisk, og om det rapporteres om normbrudd i flere av selskapets operasjoner. Det gjøres også en vurdering av hvor grovt normbruddet er i forhold til atferd i andre selskaper med samme type virksomhet, i forhold til andre selskaper i landet eller i regionen. Det er avgjørende at normbruddene kan dokumenteres og at anklagene mot selskapet kan underbygges med fakta. Videre må det være en uakseptabel risiko for at normbruddene vil fortsette i fremtiden. I mange tilfeller viser nærmere utredning at anklagene er mindre alvorlige enn først antatt, at det er gamle hendelser som rapporteres på nytt, eller at selskapet har satt i verk tiltak for å forbedre situasjonen. I slike tilfeller går ikke rådet videre med saken før det evt. foreligger ny informasjon som tilsier at selskapet bør vurderes på nytt.

Utenom våpenkriteriene har hittil ca fem selskaper på årsbasis blitt grundig utredet med sikte på uttrekk. Sekretariatet presenterer utredningene for rådet som beslutter om selskapet skal tilrås utelukket. I så fall skrives det et utkast til tilrådning som sendes til det aktuelle selskapet for kommentarer i henhold til retningslinjene. Selskapets svar vurderes av rådet før det tar endelig beslutning om tilrådning skal avgis.

Det er ikke uvanlig at rådet i vurderingen av selskaper gjennomgår hele sektorer i porteføljen. I 2005 ble alle gruveselskapene i fondet gjennomgått for blant annet å vurdere om gruveselskaper forårsaker alvorlig miljøskade. Rådet besluttet da at selskaper som brukte elvedeponering for å bli kvitt gruveanfall, skulle vurderes ytterligere. Elvedeponering er internasjonalt ansett som en uakseptabel praksis og forbudt i de fleste land i verden fordi det fører til store miljøskader. Siden denne første gjennomgangen er fire selskaper som slipper gruveavfall ut i elveløp, utelukket fra fondet.

I tillegg til månedsrapporten fra EIRiS mottar Etikkrådet henvendelser fra personer eller organisasjoner som ber rådet om å vurdere temaer eller enkelt-selskaper. Disse henvendelsene behandles på lik linje med opplysninger som kommer fram gjennom rådets nyhetssøk. Jo mer konkrete slike henvendelser er, jo lettere er det for Etikkrådet å ta tak i disse sakene. Rådet vurderer også selskaper på eget initiativ. Særlig hvis det oppstår en situasjon som tilsier at rådet viser en særlig årvåkenhet med hensyn på en sektor eller et land, er det naturlig å sette i gang en utredning uten at dette nødvendigvis bygger på opplysninger om konkrete selskaper.

Finansdepartementet ber i enkelte tilfeller rådet om å se på enkelt-selskaper. Rådet prioriterer disse henvendelsene, og avgir alltid en tilrådning i disse sakene, også når rådet ikke tilrår å utelukke et selskap. Departementet har bedt om generelle redegjørelser for rådets arbeid med selskaper med virksomhet i Burma og i Israel. På grunn av situasjonen i områdene fulgte rådet allerede nøye med på selskaper med virksomhet i disse landene. En forespørsel fra Finansdepartementet fører til at rådet setter ekstra mye inn på å undersøke slike saker.



Tilråkningene

Til Finansdepartementet

Oslo, 20. november 2006
(Offentliggjort 9. september 2008)

Tilråkning om uttrekk fra Monsanto Co.

Innhold

- 1 **Innledning** 17
- 2 **Etikkrådets kilder til informasjon** 17
- 3 **Bakgrunn** 18
 - 3.1 Produksjon av hybride bomullsfrø i India
 - 3.2 Produksjonskjeden i hybrid-bomullsfrøindustrien
 - 3.3 Nærmere om virksomheten til Monsanto Co.
 - 3.4 Gjeldsforhold og barnarbeid i bomullsfrøindustrien i India
 - 3.5 Økonomiske forhold knyttet til bruk av barn som arbeidskraft
 - 3.6 Helsefare som følge av bruk av plantevernmidler
 - 3.7 Tiltak for å redusere omfanget av barnarbeid
- 4 **Undersøkelser av arbeidsforhold ved dyrking av bomullsfrø** 23
 - 4.1 Undersøkelser foretatt på vegne av Etikkrådet, 2005–2006
 - 4.2 Funn ved Etikkrådets undersøkelser
 - 4.3 Sammenligning med tidligere undersøkelser
 - 4.4 Etikkrådets kontakt med selskapet
- 5 **Etikkrådets vurdering** 28
 - 5.1 Hva Etikkrådet skal ta stilling til
 - 5.2 Etikkrådets vurdering av normbruddene
 - 5.3 Rådets vurdering av risiko for fondets medvirkning til normbrudd
- 6 **Tilråkning** 33

1 Innledning

[Tekst satt inn per 9. september 2008: I november 2006 rådet Etikkrådet Finansdepartementet å utelukke Monsanto Co. fra SPUs investeringsunivers. Rådet var basert på en vurdering av at det på dette tidspunktet forelå en uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid gjennom fortsatte investeringer i selskapet. I lys av innspill fra Norges Bank våren 2007, besluttet Finansdepartementet at det ville være hensiktsmessig å prøve ut eierskapsutøvelse i en begrenset periode for å se om dette kunne redusere risikoen for medvirkning til grovt uetisk aktivitet.]

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland besluttet i august 2005 å vurdere om virksomheten til selskapet Monsanto Co. («Monsanto») kunne innebære medvirkning for fondet til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter i henhold til de etiske retningslinjene punkt 4.4, annen setning, første alternativ.

Per 31. desember 2005 var markedsverdien av Pensjonsfondets aksjeholdning i Monsanto NOK 657 748 000,-.

Etikkrådet finner at det er en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom sin investering i Monsanto, medvirker til de verste former for barnearbeid. Det foreligger informasjon om at selskapets produsenter av hybride bomullsfrø benytter barn mellom 8 og 15 år som arbeidskraft, og at disse barna som en følge av dette utsettes for helseserisiko, bl.a. gjennom eksponering fra plantevernmidler og ikke får skolegang. Mange av disse barna er såkalte «migrant children» som bor borte fra sin egen familie. Disse påstandene er nærmere utdypet nedenfor under punkt 3.

Rådet har, gjennom Norges Bank, skrevet til Monsanto og bedt selskapet om å kommentere ovennevnte beskyldninger og dokumentasjonen som er framlagt for å underbygge disse, i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Monsanto har i brev datert 21. juni 2006 besvart henvendelsen. Rådet har også hatt oppfølgende kontakt med selskapet, inklusive en telefonkonferanse den 21. september 2006.

For å kunne fastslå om det foreligger en «uakseptabel risiko for medvirkning til ... de verste former for barnearbeid» (retningslinjenes punkt 4.4, annen setning, første alternativ), må flere vilkår være oppfylt. Det må foreligge en sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene, normbruddene må kunne sies å være i selskapets interesse og selskapet må ha hatt kunnskap om dem, men unnlatt å forsøke å hindre dem. Videre må det foreligge en uakseptabel risiko for at normbruddene vil fortsette i fremtiden.

Rådet har funnet at alle disse vilkårene er oppfylt i denne saken, og tilrår derfor å utelukke selskapet Monsanto Co. under henvisning til de etiske retningslinjene, punkt 4.4, annen setning, første alternativ om uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid.

2 Etikkrådets kilder til informasjon

Rådet har bygget på en rekke kilder i denne saken. De enkelte kilder er vist til i form av fotnoter fortløpende gjennom hele tilrådingen.

Det finnes omfattende informasjon og en rekke ulike rapporter fra statlige og frivillige organisasjoner om barnearbeid i India.¹ Det er likevel foretatt lite vitenskaplig forskning på utbredelsen av barnearbeid innen dyrking av hybride bomullsfrø.

Rådet har imidlertid fått tilgang til en ennå ikke offentliggjort ILO-rapport som omhandler barnearbeid i bomullsfrøindustrien i India. Denne rapporten finnes i Etikkrådets arkiv.²

For å styrke kildegrunnlaget besluttet Etikkrådet å foreta egne undersøkelser. Rådet har engasjert et indisk konsulentfirma, Global Reserach and Consultancy Services, for å gjennomføre feltundersøkelser i november og desember 2005. Dette konsulentfirmaet har tidligere også vært benyttet for å kartlegge omfanget av barnearbeid i hybrid bomullsfrøindustrien i India³

3 Bakgrunn

3.1 Produksjon av hybride bomullsfrø i India

Omfanget av produksjonen av hybride bomullsfrø i India har økt betydelig de senere år.⁴ Bruken av hybride arter av bomull er økende fordi disse artene gir større avlinger enn de tradisjonelle bomullsorter. Hybride bomullsfrø som dyrkes i India omtales gjerne som «*BT cotton seed*».⁵ Dyrking av frø er en svært arbeidskrevende prosess, spesielt på hybride frøsorter fordi hver enkelt plante må kryssbestøves manuelt.

3.2 Produksjonskjeden i hybrid-bomullsfrøindustrien

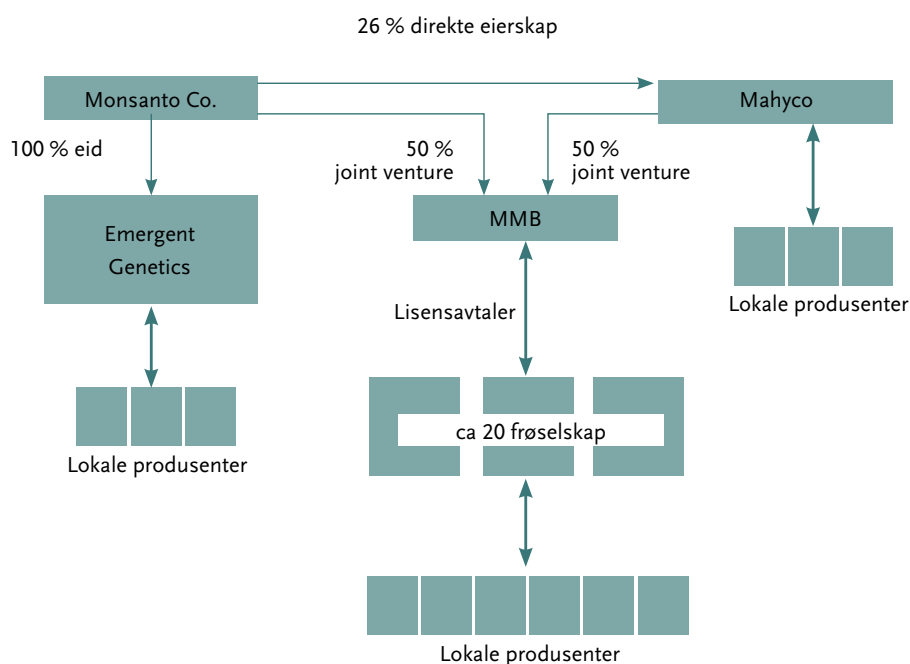
Indisk lovgivning forbyr privatpersoner og selskaper å eie større landeiendommer.⁶ Selskaper som driver fremstilling av hybride bomullsfrø er derfor avhengige av et stort antall lokale bønder og jordeiere som besitter små eiendommer. Et selskap som inngår i porteføljen til Statens pensjonsfond – Utland står ikke nødvendigvis i direkte forbindelse med disse jordeierne, men handler gjennom lokale datterselskaper, heretter kalt «frøelskaper», via mellommenn, kalt «*seed organisers*», eller via lisensavtaler med andre selskaper som i sin tur har produksjonsavtaler med lokale bønder.

Produksjonen hos de lokale bøndene organiseres gjennom et system av produksjonsavtaler og forskuddsbetaling mellom de lokale jordeierne og mellommennene, som organiserer frøproduksjonen på hundrevis av små gårdsbruk. Frøelskapene angir produksjonsmål og øvrige betingelser for dyrkingen av bomullsfrøene. Mellommennene finner frem til jordeiere som er interessert i å foreta produksjon på disse betingelsene og inngår avtaler med disse. Det er vanlig at frøelskapene, gjennom *seed organisers*, stiller kapital til rådighet for kjøp av frø til produksjonen og andre innsatsfaktorer. Mellommennene henter frø til produksjonen fra frøelskapene og forsyner de lokale bøndene med dette. Etter innhøsting blir de dyrkede frøene hentet av mellommennene og levert til frøelskapene. Etter kvalitetskontroll blir det fastslått om frøene tilfredsstillende de kvalitetskrav som er stilt til leveransen. Dersom de gjør det, mottar både mellommennene og de lokale jordeierne betaling.⁷

3.3 Nærmere om virksomheten til Monsanto Co.

Etikkrådet legger til grunn at Monsanto opererer i bomullsfrøindustrien i India gjennom det heleide datterselskapet Emergent Genetics.⁸

I tillegg eier Monsanto 26 prosent av selskapet Mharashtra Hybride Seed Company («Mahyco»). Mahyco produserer hybride bomullsfrø via avtaler med lokale bønder. Videre eier Mahyco og Monsanto sammen selskapet Mahyco-Monsanto Biotec («MMB»). MMB er et joint venture-selskap hvor hver av eierne har en eierandel på 50 prosent. Gjennom sitt eierskap i Mahyco eier dermed Monsanto 63 prosent av MMB. MMB opererer via lisensavtaler, og selger lisenser for dyrking av hybride bomullsfrø til andre selskaper, som i sin tur inngår produksjonsavtaler med lokale bønder.⁹ Dette er illustrert i Figur 1.



Figur 1:
Skjematisk fremstilling
av Monsanto
virksomhet innen
produksjon av hybride
bomullsfør i India

Ved beregningen av omfanget av barnearbeid i tilknytning til Monsanto's virksomhet i sesongen 2005–2006 er følgende dyrkingsareal lagt til grunn i denne tilrådingen:

Emergent Genetics: 310 hektar i Andhra Pradesh¹⁰

MMB: Lisensiert produksjon på til sammen 2200 hektar¹¹

Undersøkelser foretatt i forbindelse med dyrking for selskapet Mahyco inngår ikke direkte i Rådets vurdering av Monsanto's virksomhet.

3.4 Gjeldsforhold og barnearbeid i bomullsførindustrien i India

India er trolig blant de land i verden hvor omfanget av barnearbeid er størst.¹² Det er anslått at omlag 80 prosent av barna arbeider innen jordbruk, og de er ofte tvunget ut i arbeid som følge av sine foreldres gjeld.¹³

Det er forholdsvis vanlig at gjeldsforpliktelser skal innløses gjennom barns arbeid, det vil si at forskuddsbetaling eller andre lån som er tatt opp, blir betalt tilbake ved at låntageren må arbeide selv eller la sine barn arbeide hos långiveren. Høye renter og lav timebetaling kan skape arbeidsforhold som ligner på slaveri eller påtvunget arbeid, ved at gjelden aldri blir nedbetalt og låntageren blir bundet til långiveren og må arbeide for denne. Barn blir fanget inn i dette systemet ved at de må arbeide som følge av sine foreldres gjeld til lokale jordeiere, og slik gjeld kan arves gjennom flere generasjoner.

En undersøkelse utført for ILO i 2003 viste at inntil 82 prosent av barna i bomullsførindustrien arbeidet som følge av at deres foreldre hadde mottatt lån eller forskudd fra den lokale jordeieren.¹⁴ I mange tilfeller blir barn hentet fra andre deler av landet for å arbeide i bomullsførindustrien. Dette blir gjerne arrangert gjennom mellommenn som inngår avtale og gir forskuddsbetaling til barnas foreldre. Disse barna, som lever atskilt fra sin familie, må gjennomgående arbeide under enda verre forhold enn barn fra nærområdet.¹⁵

I produksjonen av hybride bomullsfrø er det vanlig at lokale jordeiere, som via mellommenn har leveringsavtaler med frøelskaper, sikrer seg barn som arbeidskraft ved å gi lån og forskudd til foreldrene.

Sammenlignet med andre næringer, er andelen barn som arbeider innen dyrking av hybride bomullsfrø spesielt stor. Dette henger trolig sammen med at dyrkingen er svært arbeidsintensiv ved at kryssbestøvningen må gjøres for hånd på hver enkelt plante, hvilket krever en stor arbeidsinnsats over lang tid. Det er anslått at om lag 90 prosent av arbeidsinnsatsen ved produksjon av hybride bomullsfrø ligger i kryssbestøvningen som gjøres for hånd. Dette krever om lag 10 ganger større arbeidsinnsats enn ved dyrking av selvbestøvende bomullsfrø.

Arbeidskontrakter inneholder som regel ingen eller meget uklare bestemmelser om arbeidstid. Det normale er at arbeidsdagene for barn er lange; for barn som bor i området ved produksjonsstedet (såkalte «*local children*») er 10 timers arbeidsdag det normale, med 1–2 timer lenger i perioder med ekstra mye arbeid. For «*migrant children*» som ikke er fra lokalområdet og som bor og arbeider atskilt fra sine foreldre, er det vanlig med 12–14 timers arbeidsdager.

De fleste barna som arbeider innen denne virksomheten, er i aldersgruppen 7–14 år. Sesongen for dyrking av bomullsfrø er fra mai til februar, og arbeidsdagene er som tidligere beskrevet svært lange. Dette gjør at de fleste barn som arbeider med dyrking av bomullsfrø ikke har mulighet til skolegang. En tidligere studie fra 2003 viste at 89 prosent av barna som arbeidet med dyrking av bomullsfrø hadde enten avbrutt skolegang eller aldri gått på skole. Det er videre påvist at i de områder hvor dyrkingen av bomullsfrø var størst, var det også størst andel av barn som ikke gikk på skole. Om lag 40–60 prosent av barna som ikke gikk på skole, arbeidet med dyrking av bomullsfrø.¹⁶

3.5 Økonomiske forhold knyttet til bruk av barn som arbeidskraft

Det er anslått at om lag 50 prosent av produksjonskostnadene ved dyrking av hybride bomullsfrø er arbeidskostnader. For å minimere kostnadene brukes barn i produksjonen.¹⁷ Barn lønnes om lag 30 prosent lavere enn voksne kvinner og 55 prosent lavere enn voksne menn. Gjennomsnittlig lønn for barn i denne industrien tilsvarer ca. fire kroner for en dags arbeid.¹⁸

Det er tidligere rapportert om en klar sammenheng mellom prisen på bomullsfrø og bruken av barn som arbeidskraft. Med dagens innkjøpspris kan ikke dyrkere tilby tilstrekkelig høy lønn til å ansette voksne som arbeidskraft. Dersom lokale bønder selv skulle bære alle kostnadene ved å ansette voksne i stedet for barn, ville deres driftsmargin reduseres med mellom 65 prosent og 100 prosent. Markedsprisen på hybride bomullsfrø ligger 4 til 12 ganger over innkjøpsprisen som selskapene betaler til de lokale bøndene. Dersom merkostnaden ved å bruke voksne som arbeidskraft skal kompenseres ved å øke innkjøpsprisen, er det anslått at denne prisen må økes med 12 prosent. Selskapene fortjente vil trolig reduseres noe ved økt innkjøpspris. Det er derfor en klar sammenheng mellom prisfastsettelsen og det faktum at bøndene benytter barnearbeid. Dette innebærer ikke at problemet med barnearbeid vil kunne løses kun ved å øke innkjøpsprisen, men det synes samtidig klart at øvrige tiltak for å avskaffe bruken av barnearbeid ved denne produksjonen vil ha begrensede forutsetninger for å lykkes dersom det ikke er økonomisk mulig for de lokale bønder å erstatte barna med voksne ansatte.¹⁹

3.6 Helsefare som følge av bruk av plantevernmidler

Bruk av plantevernmidler i bomullsfrøindustrien

Bruken av plantevernmidler utgjør en særskilt helsefare for barna som arbeider i denne industrien. Til sammen står bomullsproduksjonen i India for om lag 45 prosent av landets totale bruk av plantevernmidler, selv om bare om lag 4 prosent av dyrket areal er brukt til bomull.²⁰ Til dyrkingen av hybride bomullsfrø brukes det gjennomgående mer plantevernmidler enn ved dyrking av naturlige bomullsfrø.

Barn som arbeider med dyrking av hybride bomullsfrø er spesielt utsatt for påvirkning av plantevernmidler. Dette er fordi barna ofte utfører arbeid i åkeren også i det tidsrommet sprøytingen foregår og umiddelbart etterpå. Det er videre rapportert at barn brukes til arbeidet med selve sprøytingen.

Fra flere kilder foreligger det rapporter om at det ikke brukes noen form for verneutstyr for å beskytte mot eksponering fra plantevernmidler ved dyrkingen av hybride bomullsfrø. Barna har normalt heller ikke tilgang til såpe og vaskevann slik at de kan vaske hendene før de spiser, og får på denne måten også plantevernmidler inn med maten de spiser. *Physicians for Human Rights*²¹ har utført en studie av barn som arbeider med dyrking av hybride bomullsfrø i Andhra Pradesh-regionen i India. Studien beskriver blant annet hvordan barn som blandet og påførte plantevernmidler ikke hadde verneutstyr, at de fleste barn går barbert og er dermed i konstant kontakt med plantevernmidlene og at det ikke er tilgjengelig klesskift eller muligheter for vask av klær eller hender. En rekke tilfeller av forgiftning hos barn som følge av eksponering mot plantevernmidler har vært rapportert av lokale helsemyndigheter.²²

De vanligste formene for plantevernmidler som brukes i India ved dyrking av hybride bomullsfrø omfatter *Methomyl*, *Monocrotophos*, *Endosulphan*, *Cypermethrin*, og *Metasystox*.

Helsefaren forbundet med eksponering mot flere av de aktuelle plantevernmidler er omfattende dokumentert. Eksponering mot alle disse plantevernmidlene kan føre til helseskade eller død. Verdens Helseorganisasjon (WHO) klassifiserer *Methomyl* og *Monocrotophos* som svært helseskadelige («*highly hazardous*»), og *Endosulphan* og *Cypermethrin* som moderat helseskadelige («*moderately hazardous*»).²³

Både hudkontakt, innånding og svelging av plantevernmidlene kan føre til helseskade. Sikker påføring og bruk av plantevernmidler forutsetter bruk av verneutstyr i form av egnede klær og hansker for tildekking av bar hud, åndedrettsvern og tilgang til vann og såpe for rengjøring.

Eksponering mot *Endosulphan* kan gi opphav til flere av de symptomer som er påvist blant barn som arbeider med hybride bomullsfrø; hodepine, utmattelse, svimmelhet, kvalme og pustebesvær.²⁴ Endosulfan er giftig ved svelging og gjennom hudopptak. Også innånding kan være helseskadelig.²⁵ Det samme gjelder eksempelvis for *Methomyl*²⁶ og *Monocrotophos*.²⁷ Det er en rekke mulige skadevirkninger forbundet med eksponering mot disse plantevernmidlene, blant annet skader på sentralnervesystemet som kan gi lammelser. Langvarig eksponering eller eksponering mot store konsentrasjoner kan være dødelig.

Håndteringsfrister

For flere av plantevernmidlene som her er aktuelle, er det anbefalt såkalt håndteringsfrist (på engelsk: Restricted Entry Interval («REI»)). REI sier hvor lang tid det bør gå mellom sprøytingen til noen kan oppholde seg i åkeren som er sprøytet. REI for ulike plantevernmidler er avhengig av hvilket planteslag plantevernmiddelet brukes på. Følgende gjelder for bomullsplanter:

Methomyl²⁸ og Metasystox²⁹ har begge anbefalt REI på 72 timer. Endosulphan har anbefalt REI på 24 timer.³⁰ For Cypermethrin er anbefalt REI 12 timer.³¹

Restriksjoner på bruk av plantevernmidler i selskapets hjemland

Etikkrådet er kjent med at er strenge restriksjoner på bruken av flere av disse plantevernmidlene i Monsanto's hjemland, USA. I USA er Monocrotophos forbudt brukt ved all jordbruksproduksjon.³² Methomyl er klassifisert som en Restricted Use Pesticide («RUP»), hvilket innebærer at kjøp og bruk er begrenset til autoriserte personer som har opplæring og utstyr for sikker bruk. Også Metasystox er klassifisert som RUP,³³ det samme gjelder for Cypermethrin.³⁴

3.7 Tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid

CLEP

Et frivillig program for å avskaffe barnearbeid i bomullsfrøindustrien i India har vært drevet i flere år. Programmet kalles Child Labour Elimination Program («CLEP») og er et samarbeid mellom frøselskaper, myndigheter og interesseorganisasjoner («NGOer»³⁵).

Monsanto's datterselskap Emergent Genetics deltar i CLEP. Verken MMB eller Mahyco deltar i CLEP.

Gjennom deltagelse i CLEP er selskapene forpliktet til blant annet å

- Oppgi all relevant informasjon om produksjonsforhold, herunder spesifikke opplysninger om alle produksjonssteder hvor det dyrkes frø som selskapet kjøper.
- Etablere klausuler i kjøpekontrakter om at barn under 15 års alder ikke skal brukes i noen deler av produksjonen av bomullsfrø.
- Bidra til dannelsen av overvåkingsgrupper for å kartlegge omfanget av barnearbeid i ulike områder.
- Gi finansiell støtte til stiftelsen Naandi Foundation, som gir skoletilbud for barn som har arbeidet i bomullsfrøindustrien.
- Gi opplæring i sikker bruk av plantevernmidler.
- Innføre et system med belønning og sanksjoner for å motivere til avskaffelse av bruken av barn som arbeidskraft.

Belønning

Det er i CLEP lagt opp til at dersom ingen barn er brukt i dyrkingen av bomullsfrø på et gårdsbruk, vil selskapene betale 5 prosent bonus i tillegg til den avtalte pris for frøene som er dyrket på dette gårdsbruket. Dersom bruk av barnearbeid opphører på alle gårdsbrukene tilknyttet en landsby, vil selskapene i tillegg belønne landsbyen ved å gi finansiell støtte til skolebygging, undervisningsmaterieell og lignende.

Sanksjoner

Det er videre lagt opp til at dersom det ved inspeksjoner oppdages at barn brukes i produksjonen av bomullsfrø, vil det ved første gangs forseelse gi en advarsel. Dersom det

etter dette fortsatt oppdages bruk av barn som arbeidskraft, vil selskapet redusere prisen som betales for frøene med 10 prosent. Gårdsbruk som etter dette fremdeles bruker barnearbeid vil ikke kunne levere frø til selskapet og fremtidige kontrakter vil heller ikke tildeles.

Innføringen av CLEP

Innføringen av CLEP begynte i juli 2005. Deltagende selskaper gjorde informasjon om produksjonssteder tilgjengelig, og innførte klausuler i avtalene om levering av frø som forbød bruk av barn yngre enn 15 år i produksjonen.

Et sekretariat med en prosjektleder og en stab på fem personer ble opprettet for å bistå med gjennomføringen av handlingsplanen i CLEP, og det ble avholdt informasjonsmøter for lokale bønder og jordeiere for å informere om programmet. Inspeksjoner ble i august 2005 utført av overvåkingsgrupper bestående av representanter for selskapene og NGOer.

Etikkrådet er kjent med opplysninger om at samarbeidet mellom deltagende frøelskaper og interesseorganisasjoner (NGOer) etter kort tid ble problematisk. NGOene mente at selskapene samarbeidet motvillig om innføringen av CLEP, og ved felles inspeksjoner ble det påvist få barn som arbeidet i produksjonen. Ved inspeksjoner som NGOene foretok på egenhånd ved de samme gårdsbruk, ble det imidlertid påvist langt flere barn. NGOene fikk derfor mistanke om at selskapene på forhånd varslet om inspeksjonene og at barn ble midlertidig fjernet før inspektørene ankom. Som en følge av det dårlige samarbeidet trakk organisasjonen MV Foundation, som var en ledende NGO-partner i prosjektet, seg i september 2005 fra deltagelse i felles inspeksjoner. Til tross for dette valgte de deltagende selskaper å fortsette med felles inspeksjoner i samarbeid med CLEPs sekretariat og noen mindre, lokale NGOer.

4 Undersøkelser av arbeidsforhold ved dyrking av bomullsfrø

4.1 Undersøkelser foretatt på vegne av Etikkrådet, 2005–2006

Hensikt med undersøkelsene

Etikkrådet ønsket å få foretatt nye undersøkelser, både for å få tilgang til mest mulig oppdatert informasjon, og for å se om tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid har hatt den ønskede virkning. Det ble også foretatt undersøkelser i delstaten Gujarat, hvor det, så vidt Etikkrådet kjenner til, ikke tidligere har vært utført denne type kartlegging.

Dr. Davuluri Venkateswarlu ved Global Reserach and Consultancy Services i Hydrabad, India har utført undersøkelsene på oppdrag av Etikkrådet.

Omfang

Det ble på oppdrag fra Etikkrådet foretatt undersøkelser av forholdene ved dyrkingen av bomullsfrø for selskapene Emergent Genetics og Mahyco i delstatene Andhra Pradesh og Gujarat i november og desember 2005. Totalt ble arbeidsforholdene undersøkt ved 124 gårdsbruk.

Undersøkelsene ble foretatt på en tid på året når behovet for arbeidskraft er anslagsvis 20–25 prosent mindre enn i de mest intensive periodene. Data er imidlertid ikke korrigert for dette; det er kun faktiske funn som er rapportert.

Utvalg av gårdsbruk

Utvalget av gårdsbruk som er undersøkt med hensyn til forekomst av barnarbeid er bestemt ved tilfeldig prøvetaking innenfor ulike grupper av den samlede mengde gårdsbruk (såkalt «*stratified random sampling*»). Dette innebærer at gårdsbrukene er delt i grupper etter størrelse, eierforhold (selveid eller forpaktet) og geografisk beliggenhet. Innenfor disse gruppene ble tilfeldige gårdsbruk valgt for undersøkelse.

Undersøkelser av produksjonssteder for Monsanto Co.

Det ble foretatt kartlegging av forekomsten av barnarbeid ved 104 gårdsbruk som produserer bomullsfrø for Emergent Genetics i 26 landsbyer i fire distrikter av delstaten Andhra Pradesh. Samlet dyrket areal for disse tilsvarer 60 hektar. I dyrknings sesongen 2005–2006 ble det produsert bomullsfrø for Emergent Genetics på til sammen ca. 450 gårdsbruk (tilsvarende om lag 310 hektar dyrket mark) i distriktene Kurnool, Mahaboobnagar, Cuddapah og Vijayanagaram i delstaten Andhra Pradesh.

Undersøkelser av produksjonssteder for Mahyco

Det ble foretatt kartlegging av forekomsten av barnarbeid på 20 gårdsbruk som produserer bomullsfrø for Mahyco. Gårdsbrukene ligger i delstaten Gujarat. 13 av de undersøkte gårdsbrukene lå i distriktet Sabarkantha (fire i området Idar, seks i Himmatnagar og tre i Khedbraham Taluks) og syv er i distriktet Mehasan (alle i Vijayapuri Taluk). Det samlede areal som dyrkes for Mahyco i Gujarat er ikke nøyaktig kjent, men er anslått til å utgjøre om lag 550 hektar.

Det er videre kjent at det for sesongen 2005–2006 også ble produsert hybride bomullsfrø for Mahyco i delstatene Maharastra og Karnataka. Arealet som dyrkes for selskapet i disse delstatene er anslått til henholdsvis om lag 1000 og 300 hektar.³⁶ Det ble ikke foretatt undersøkelser i disse delstatene på vegne av Etikkrådet. Til sammen er dyrket areal for Mahyco anslått til om lag 1850 hektar.

4.2 Funn ved Etikkrådets undersøkelser

Generelt

Det nøyaktige antall barn som arbeidet med produksjon av bomullsfrø i sesongen 2005–2006 vil ikke være mulig å fastslå. Undersøkelsene som er utført for Etikkrådet vil imidlertid gi en god indikasjon på omfanget av problemet. Det er ved disse anslagene ikke tatt høyde for at undersøkelsene ble foretatt i en tid på året når behovet for arbeidskraft ikke er størst. Det er anslått at inntil 25 prosent flere barn arbeider i de mest intensive perioder. De estimerer som er foretatt i denne tilrådingen når det gjelder antall barn er derfor konservative.

Omfanget av barnarbeid på gårdsbruk som produserer for Monsanto Co.

Emergent Genetics

På de 104 undersøkte gårdsbrukene som produserer bomullsfrø for Emergent Genetics ble det totalt registrert 302 barn i alderen 8–15 år som arbeidet i produksjonen. Dette utgjør om lag 28 prosent av den totale arbeidsstyrken på de undersøkte gårdsbrukene. Denne andelen varierte mellom 21 prosent og 39 prosent i ulike distrikter. Den største andelen barnarbeidere ble påvist i distriktet Cuddapah i Andhra Pradesh. 58 prosent av barna som arbeidet, var jenter.

Et estimat for det totale antall barn som arbeider med dyrking av bomullsfrø for Emergent Genetics kan gjøres ved å beregne forholdet mellom antall barn areal og dyrket mark ved de gårdsbruk som ble undersøkt, og så multiplisere dette med det totale areal som dyrkes for å produsere for Emergent Genetics. Det er funnet at 302 barn brukes ved dyrking av 60 hektar jord, eller i gjennomsnitt 5 barn pr. hektar dyrket mark. Det samlede areal som dyrkes for Emergent Genetics er 310 hektar. Det kan derfor anslås at minst 1 500 barn arbeidet med dyrking av bomullsfrø for Emergent Genetics i Andra Pradesh i sesongen 2005–2006.

Mahyco

Selskapet Mahyco er 26 prosent eid av Monsanto. I sesongen 2005–2006 var det ingen produksjon av hybride bomullsfrø for Mahyco i delstaten Andhra Pradesh. Det foregikk imidlertid produksjon for selskapet i delstaten Gujarat, og det ble på oppdrag for Etikkrådet utført undersøkelser av omfanget av barnearbeid i denne forbindelse. 20 gårdsbruk i distriktene Sabarkantha og Mehasan ble valgt ut for undersøkelser.

På de undersøkte gårdsbrukene ble det påvist til sammen 114 barn i alderen 8–15 år, hvilket utgjorde om lag 35 prosent av den totale arbeidsstyrken. Av de 114 barna, hadde 89 prosent ingen familiær tilknytning til gårdeieren. 86 prosent av barna kom fra andre distrikter, hovedsakelig fra delstaten Rajastan og fra andre områder av Gujarat.

De 20 undersøkte gårdsbrukene utgjorde til sammen 13 hektar dyrket jord, hvilket innebærer at det arbeidet 8,8 barn pr. hektar jord. Dette gir et bilde av forholdene når det gjelder bruk av barn som arbeidskraft i områder hvor CLEP-programmet ikke har vært innført.

Som tidligere påpekt, eier Monsanto kun 26 prosent av selskapet Mahyco. Etikkrådet vil derfor ikke legge avgjørende vekt på de funn som er gjort ved undersøkelser av produksjon for dette selskapet. Informasjon om dette tas likevel med i denne tilrådingen for å vise omfanget av barnearbeid hos en av Monsanto's forretningspartnere og i områder hvor det ikke har vært innført tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid.

MMB

MMB produserer ikke selv bomullsfrø, men selger lisenser til selskaper som igjen inngår produksjonsavtaler med lokale bønder. Samlet dyrkningsareal for selskapene som produserte på lisens fra MMB i sesongen var om lag 2 200 hektar.

Det er ikke gjennomført tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid i produksjonen knyttet til MMB. Tidligere undersøkelser har vist at i områder hvor forbedringsprogrammer ikke har vært gjennomført, kan antallet barn som arbeider variere mellom 7 og 25 barn pr. hektar. Dersom dette legges til grunn, kan det anslås at mellom 19 300 og 55 000 barn arbeidet med produksjon knyttet til MMB i sesongen 2005–2006.

Tabell 1:
Estimat av antall barn som arbeidet med produksjon for Monsanto i sesongen 2005–2006. *MMB er et 50/50 prosent joint venture med Monsanto og Mahyco som eiere

Samlet overslag

Tabell 1 viser estimat av antall barn som arbeidet med produksjon for Emergent Genetics og MMB i sesongen 2005–2006.

Selskap	Dyrket areal (hektar)	Antall barn som arbeider per hektar	Anslått antall barn totalt
Emergent Genetics	310	5	1 500
MMB*	2 200	7 – 25	19 300 – 55 000
Totalt			20 800 – 56 500

Alderen til barna i undersøkelsen

Om lag 45 prosent av barna som ble funnet arbeidende var i alderen 13–15 år. Videre var om lag 35 prosent av barna i alderen 10–13 år og de resterende (om lag 20 prosent) var under 10 år gamle.

Ved undersøkelsene som er gjort på vegne av Etikkrådet er det også funnet at barn i alderen 11–14 år blir forsøkt fremstilt som eldre enn de er og at lokale tjenestemenn i enkelte tilfeller bestikkes for å utstede identitetspapirer hvor barn fremstår som eldre enn de i virkeligheten er. Grunnen til disse tiltakene er trolig den økte oppmerksomheten bruken av barn som arbeidskraft har fått i den senere tid og økt omfang av inspeksjoner fra selskaper og organisasjoner.

Arbeidsforhold med hensyn til bruk av plantevernmidler

Selve påføringen av plantevernmidlene skjer i hovedsak ved hjelp av ryggståkesprøyte og uten noen form for verneutstyr, og i beste fall med mangelfullt og utilstrekkelig verneutstyr. Et av tiltakene i CLEP (se avsnitt 3.7) har derfor vært at selskapene skulle legge til rette for sikker bruk av plantevernmidler gjennom opplæringsprogrammer.

Det ble ikke påvist noen særlige forbedringer når det gjelder sikker håndtering og bruk av plantevernmidler. Ved ingen av de undersøkte gårdsbruk hadde slik opplæring skjedd, og arbeid på sprøytet åker foregikk helt uten hensyn til anbefalt håndteringsfrist (se avsnitt 3.6). Det må derfor antas at helsefaren forbundet med det aktuelle arbeidet kan være betydelig, og at tiltak for å redusere denne faren ikke har vært gjennomført.

4.3 Sammenligning med tidligere undersøkelser

Alders- og lønnsforhold

Med hensyn til lønnsforhold er det lite som synes å ha endret seg siden sesongen 2003–2004.³⁷ En stor del av barna er fremdeles i arbeid som følge av lån og forskudd som er gitt til deres foreldre. Andelen barn som arbeider som følge av slike gjeldsforhold har imidlertid blitt noe redusert fra om lag 70 prosent i 2003–2004 til om lag 62 prosent i 2005–2006.

Andelen ungdommer i alderen 16–18 år som arbeider i produksjonen har økt betydelig i sesongen 2005–2006 sammenlignet med tidligere. Dette forklares hovedsakelig med at disse også har arbeidet tidligere sesonger, og at de har blitt beholdt som arbeidskraft. På denne måten har gjennomsnittsalderen til de som arbeider i produksjonen økt.

Det er påvist at minst 1500 barn arbeidet med produksjon av bomullsfrø for Emergent Genetics i Andra Pradesh i sesongen 2005–2006. Ved en tilsvarende undersøkelse utført i sesongen 2003–2004 ble det påvist 4950 barn som arbeidet med produksjon for Emergent Genetics. Dette indikerer at det har vært en nedgang på 70 prosent i antall barn som arbeider per arealenhet med produksjon for Emergent Genetics.

Selv om antallet barn som arbeider med dyrking for Emergent Genetics synes å ha blitt redusert, kan det ikke fastslås at det har vært noen reduksjon i det totale antall barn som arbeider med produksjon for Monsanto, ettersom det ikke har vært iverksatt tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid ved produksjon for MMB.

4.4 Etikkrådets kontakt med selskapet

På vegne av Etikkrådet har Norges Bank kontaktet Monsanto. Selskapet ble tilskrevet 30. mai 2006 og forelagt resultatene av Etikkrådets undersøkelser samt øvrig bakgrunnsinformasjon som fremkommer i denne tilrådingen. Selskapet ble videre bedt om å besvare spesifikke spørsmål for å opplyse saken ytterligere.

Selskapet ble blant annet bedt om å redegjøre for hvordan produksjonen av bomullsfrø i India er organisert, i hvilken utstrekning selskapets ansatte inspiserer produksjonsområdene, hva selskapet gjør for å redusere helsefaren forbundet med bruk av plantevernmidler, og hva selskapet vil gjøre for å redusere omfanget av barnearbeid ved dyrkingen av hybride bomullsfrø.

Monsanto besvarte den første henvendelsen i form av en e-post på ca. 1 side. Selskapet skriver blant annet: «*We share your interests and concerns about child labor in India and take the matter very seriously*» og «*...child labor is a complex socio-economic problem*». Ordlyden i e-posten er forøvrig i hovedsak likelydende med et standardbrev som Monsanto sender til ulike interessegrupper.³⁸

Monsanto skrev videre at selskapet deltar i CLEP men unnlot å opplyse om at dette er avgrenset til virksomheten til Emergent Genetics. Selskapet opplyste videre at det har innført en Human Rights Policy; «*We are in the early stages of our implementation of this newly released policy*». Monsanto kommenterte for øvrig ikke den tilsendte rapporten og adresserte ikke noen av de spørsmål som ble stilt til selskapet.

Da det første svaret fra selskapet inneholdt lite substansiell informasjon, rettet Etikkrådet en ny henvendelse til Monsanto i september 2006, hvor selskapet på nytt ble bedt om å kommentere den tilsendte rapporten og besvare de medfølgende spørsmål. Som svar på den nye henvendelsen foreslo Monsanto å avholde en telefonkonferanse, og denne ble avholdt den 21. september 2006 med representanter for selskapet og Etikkrådets sekretariat.³⁹

I telefonkonferansen ga Monsanto igjen uttrykk for at problemet med barnearbeid i bomullsfrøindustrien er svært sammensatt og at det vil kreve innsats fra flere parter for å redusere problemet. Det ble også gitt uttrykk for at Monsanto anser det som urealistisk å avskaffe barnearbeid i selskapets leverandørkjede, men at selskapet har et ønske om å redusere omfanget av barnearbeid. Imidlertid anser selskapet at det er begrenset hva det selv kan utrette ettersom andre parter ikke viser den samme interesse.

Monsanto redegjorde for innføringen av selskapets nylig etablerte, overordnede Human Rights Policy⁴⁰, og at denne gjelder for egne ansatte så vel som for forretningspartnere og i joint ventures. Det ble imidlertid understreket at innføringen av Human Rights Policy i første omgang vil omfatte selskapets egne ansatte.

Med hensyn til forbedringsprogrammet CLEP, gjorde Monsanto det klart at dette bare gjelder for virksomheten til Emergent Genetics, og ikke for virksomheten til MMB eller Mahyco.

Det ble i telefonkonferansen opplyst at for å redusere helsefaren i forbindelse med bruk av plantevernmidler, vil Monsanto motivere og drive opplæring for bønder som dyrker for Emergent Genetics. Det ble imidlertid opplyst om at Monsanto ikke vil skaffe til veie eller stille til rådighet verneutstyr til bruk under sprøytingen.

5 Etikkrådets vurdering

5.1 Hva Etikkrådet skal ta stilling til

Etikkrådet skal ta stilling til om investeringen til *Statens pensjonsfond – Utland* i selskapet Monsanto Co. utgjør en uakseptabel risiko for fremtidig medvirkning til uetiske handlinger. Etikkrådets mandat begrenser seg til konkrete vurderinger av om selskapenes virksomhet faller innenfor eller utenfor det som omfattes av retningslinjene. I de etiske retningslinjene punkt 4.4. annet punktum, første alternativ heter det:

«Rådet gir tilråding om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn.»

Rådet har i tidligere tilrådninger lagt til grunn at selv om det er stater og ikke selskaper som er forpliktet etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, kan selskaper sies å medvirke til menneskerettighetsbrudd. Rådet har ikke funnet det nødvendig å ta stilling til om stater har ansvar for eventuelle menneskerettighetsbrudd, selv om det legges til grunn at selskaper medvirker til slike normbrudd: «Det er tilstrekkelig å konstatere om det foreligger en uakseptabel risiko for at selskaper vil opptre på en slik måte at det vil innebære grove eller systematiske brudd med internasjonalt anerkjente minstestandarder for individers rettigheter».⁴¹

Rådet har i to av sine tidligere tilrådninger (Total-saken og Wal-Mart-saken) omtalt selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd på følgende måte:

«Ikke alle menneskerettighetsbrudd eller brudd på internasjonale arbeidsrettsstandarder faller innenfor bestemmelsens virkeområde. I punkt 4.4 heter det at menneskerettighetsbrudd må være «grove eller systematiske». Graverutvalget anbefaler at «det settes ganske snevre grenser for hvilke selskaper som vurderes for utelukkelse...».⁴² Rådet antar at det må avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle om menneskerettighetskrenkelser vil kvalifisere som grove eller systematiske. Det synes imidlertid klart at det kan være tilstrekkelig med noen få menneskerettighetskrenkelser hvis de er svært grove, mens karakteren av krenkelsen ikke behøver å være like grov hvis den er systematisk.

Handlingene eller unnlatsene må innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker. Dette betyr for det første at det ikke kreves bevist at medvirkning vil finne sted – det er tilstrekkelig at det foreligger en uakseptabel risiko. Selve begrepet uakseptabel risiko er ikke nærmere definert i forarbeidene. Det sies i NOU 2003:22 at det bør «fastsettes visse referansepunkter for når det foreligger en uakseptabel etisk risiko. Disse referansepunktene kan utvikles på grunnlag av de internasjonale instrumenter som også ligger til grunn for fondets eierskapsutøvelse. Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk.»⁴³ Det at en risiko er uakseptabel knyttes altså opp til grovheten i handlingen.

Ordlyden i punkt 4.4 tydeliggjør at man må vurdere sannsynligheten for medvirkning til nåtidige og fremtidige handlinger eller unnlater. Rådet legger etter dette til grunn at handlinger eller

unnlater som har skjedd i fortiden i seg selv ikke vil danne grunnlag for uttrekk av selskaper etter denne bestemmelsen. Tidligere handlingsmønstre vil imidlertid i noen grad kunne gi indikasjoner også på hva som vil skje framover.»

Basert på rådets tidligere tilrådninger angående medvirkning til menneskerettighetsbrudd, inklusive de ovenstående situasjonene, har rådet stilt opp fire punkter som vil danne grunnlaget for selve vurderingen av om det foreligger uakseptabel risiko for medvirkning.⁴⁴ Dersom Etikkrådet finner at de foreliggende normbrudd er grove eller systematiske, vil den videre vurderingen av fondets medvirkning til normbrudd ta utgangspunkt i disse. Punktene vil utgjøre tungtveiende momenter i en helhetsvurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet vil medvirke til menneskerettighetsbrudd:

- Det må foreligge en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene som er synlig for fondet.
- Normbruddene må være foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.
- Selskapet må enten aktivt ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem.
- Normbruddene må enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Tidligere normbrudd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre.⁴⁵

5.2 Etikkrådets vurdering av normbruddene

For å vurdere om barnearbeidet kan falle inn under retningslinjenes punkt om «*de verste former for barnearbeid*», vil Etikkrådet ta utgangspunkt i FN-konvensjonen om barns rettigheter, som i artikkel 32 pålegger stater å beskytte barn mot arbeid som er skadelig eller til hinder for barns utdanning eller utvikling: «*States Parties recognize the right of the child to be protected from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education, or to be harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development.*»⁴⁶

Etikkrådet legger også til grunn ILO-konvensjon 182, artikkel 3, punkt d), som definerer de verste former for barnearbeid slik: «*Work which, by its nature or the circumstances in which it is carried out, is likely to harm the health, safety or morals of children.*» Dette innebærer at arbeid som er skadelig for barns helse og sikkerhet må anses som verste former for barnearbeid.

Videre definerer ILO-konvensjon 182, artikkel 3, punkt a): «*All forms of slavery or practices similar to slavery, such as the sale and trafficking of children, debt bondage and serfdom and forced or compulsory labour, including forced or compulsory recruitment of children for use in armed conflict*», som de *verste former* for barnearbeid. Dette innebærer at å utsette barn for alle former for slaveri og slaverilignende forhold, herunder gjeldsslaveri og livegenskap, også anses som de *verste former* for barnearbeid.⁴⁷

I henhold til de ovennevnte menneskerettighetsnormer vil dermed barnearbeid som kan føre til helseskader, arbeid som hindrer barns skolegang og utvikling, eller som er et resultat av gjeldsslaveri, være i kjerneområdet av det som dekkes av de internasjonale forbudene mot barnearbeid.

Rådet legger derfor til grunn at de påviste tilfellene av barnearbeid isolert sett må anses å kvalifisere som «*de verste former for barnearbeid*», selv om det formelle menneskerettig-

hetsansvaret i henhold til de ulike traktatene som her er nevnt ikke tas opp til vurdering i denne forbindelse. Det er flere forhold som bygger opp under dette:

Rådet anser den unge alderen til barna som et viktig moment. Ved Etikkrådets undersøkelser ble det påvist at 20 prosent av barna var under 10 år gamle, og 35 prosent av barna var i alderen 10–13 år. Et stort flertall av barna, opp mot 90 prosent, hadde ingen familiær tilknytning til produksjonsstedet. Dette viser at barnearbeidet ikke foregår som del av tradisjonelt familiejordbruk, men at barna inngår i sesongarbeid, og arbeider ofte langt borte fra sine familier og omsorgspersoner.

Et vesentlig moment som gjør at dette faller inn under «*de verste former for barnearbeid*» er den åpenbare helserisikoen barna utsettes for på grunn av nesten konstant eksponering mot helseskadelige plantevernmidler. I de få tilfellene det stilles verneutstyr til rådighet er dette til de voksne som utfører selve sprøytingen, ikke til barn som arbeider med bestøvning.

Barna utsettes for svært lange arbeidsdager (inntil 14 timer) med krevende fysisk arbeid, ofte i sterk varme. Det antas at en av grunnene til at man benytter barn til dette arbeidet nettopp er at man lettere kan få dem til å arbeide svært lange dager uten ekstra kompensasjon. Fordi sesongen er lang (minst 8 måneder per år) får disse barna i hovedsak ingen eller svært mangelfull skolegang.

Det kan også anføres at det er påvist et sterkt innslag av gjeldsslaveri i virksomheten som er undersøkt.⁴⁸ Det er for øvrig godt dokumentert at dette forekommer i stor grad ved barnearbeid i India generelt.⁴⁹

I tillegg til at de ovennevnte normbrudd anses som *grove* legger rådet til grunn at de generelt sett også må anses som *systematiske*. Dette begrunnes med det store omfanget av barnearbeidet; barn utgjør om lag 30 prosent av arbeidskraften ved flere tusen gårdsbruk, og denne praksisen med bruk av barn som arbeidskraft synes å være vel etablert. Det store antallet barn som er involvert i virksomheten viser at disse utgjør en betydelig del av et organisert produksjonssystem.⁵⁰

Etikkrådet anser dermed at normbruddene er både grove og systematiske.

5.3 Rådets vurdering av risiko for fondets medvirkning til normbrudd

For at Rådet skal kunne vurdere tilrådning om uttrekk av selskaper må det være noe som knytter virksomheten til vedkommende selskap til de angitte normbruddene. Som nevnt skal Rådet vurdere virksomheten opp mot de fire punktene som er omtalt under punkt 5.1. Disse gjaldt for det første om det foreligger en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene som er synlig for fondet, og om normbruddene var foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet. De to siste punktene var at selskapet enten aktivt må ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem samt at normbruddene enten må være pågående eller det må være en uakseptabel risiko for at de vil skje i fremtiden.

Sammenheng

Rådet anser at det er en klar sammenheng mellom Monsanto's virksomhet og bruken av barn som arbeidskraft. Denne sammenheng er klarest når det gjelder det heleide

datterselskapet Emergent Genetics. Dette selskapet inngår, eventuelt via mellommenn, produksjonskontrakter med lokale bønder for dyrking av hybride bomullsfrø. Bøndene gis i mange tilfeller forskudd på betaling og knyttes dermed tett til selskapet. Selskapet bistår også med veiledning og inspiserer dyrkingen. Bruken av barn som arbeidskraft er en direkte innsatsfaktor som brukes for å oppfylle produksjonskontraktene mellom de lokale bøndene og selskapet.

Når det gjelder bruken av barn som arbeidskraft i joint venture-selskaper hvor selskap i fondet inngår med en betydelig eierandel eller ved lisensproduksjon hvor selskap i fondet er lisensgiver, kan sammenhengen mellom normbrudd og selskapets virksomhet synes noe mer avledet. Like fullt anser Etikkrådet at det også her foreligger en klar sammenheng mellom selskapets virksomhet og bruken av barn som arbeidskraft, og at ulike måter å organisere virksomheten på formelt ikke endrer vesentlig på dette.

Selskapets interesse

Rådet legger videre til grunn at selskapets interesser tjenes gjennom bruken av barnearbeid i bomullsfrøproduksjonen. Selskapet har økonomisk fortjeneste fra produksjonen gjennom avtaler med lokale bønder. Som omtalt under punkt 3.5 fastsettes innkjøpsprisen på et nivå som gjør det vanskelig eller umulig for bøndene å benytte voksen arbeidskraft. De lokale bøndene bruker barn som arbeidskraft fordi dette gir lavere produksjonskostnader. Besparelsen ved dette kommer selskapet til gode i form av reduserte innkjøpskostnader sammenlignet med å skulle bruke voksne som arbeidskraft.

Kunnskap og passivitet

Monsanto bestrider ikke at selskapet har full kunnskap om at det foregår barnearbeid i bomullsfrøproduksjonen i India. Spørsmålet som må vurderes er om Monsanto i tilstrekkelig grad har søkt å forhindre normbruddene. Det synes klart at Monsanto har medvirket aktivt til normbruddene ved at selskapet, gjennom Emergent Generics, har inngått produksjonsavtaler med lokale bønder som benytter barn som arbeidskraft. Videre har slike avtaler vært inngått av selskapet Mahyco, som Monsanto eier 26 prosent av, og via lisenser solgt av selskapet MMB, som Monsanto eier 50 prosent av gjennom et joint venture med Mahyco. Monsanto's samlede eierskap i MMB er dermed 63 prosent. Rådet legger til grunn at en så stor eierandel åpenbart medfører et etisk ansvar for de normbrudd som forekommer i MMB. Rådet tar ikke stilling til om eierandelen på 26 prosent i Mahyco ville ha vært er tilstrekkelig i seg selv til å utelukke Monsanto.

Monsanto fremstår for Etikkrådet som en nølende deltager i CLEP. Monsanto ble involvert i CLEP da det kjøpte Emergent Genetics i 2004. Emergent Genetics var på det tidspunkt allerede med i CLEP-initiativet. I Monsanto's virksomhet som drives i regi av Emergent Genetics, later CLEP til å ha redusert omfanget av barnearbeid betydelig. Likevel har Monsanto tilsynelatende ingen planer om å bruke erfaringene fra dette forbedringsprogrammet på andre deler av selskapets virksomhet innen dyrking av hybride bomullsfrø.

Etikkrådet anser videre at Monsanto's tiltak for å redusere helsefare fra bruk av plantevernmidler som utilstrekkelige, også det som skjer i regi av Emergent Genetics. Monsanto har bekreftet overfor Etikkrådet at selskapet ikke vil stille nødvendig verneutstyr til rådighet, men kun drive med opplæring og motivasjon for sikker bruk av plantevernmidler. Uten tilgang til nødvendig verneutstyr, anser rådet at slik opplæring og motivasjon nødvendigvis må få liten virkning.

Fortsatt risiko

Etikkrådet skal bare tilråde uttrekk hvis det ikke kan forventes at den uakseptable praksisen vil opphøre.⁵¹ Monsanto har nylig innført en *Human Rights Policy*, som med referanse til ILO-konvensjon 182 spesifikt omtaler de verste former for barnearbeid. Det er uklart hvordan selskapet planlegger å omsette denne policy konkrete handlinger, og det at det finnes en slik *policy* vil neppe i seg selv føre til vesentlige forbedringer. Monsanto har overfor Etikkrådet bekreftet at *policyen* i prinsippet også gjelder for joint ventures, og dermed også for Monsanto's virksomhet gjennom MMB, men at den faktiske gjennomføringen av selskapets *Human Rights Policy* i første rekke vil gjelde for egne ansatte og det Monsanto anser som egen virksomhet.

Uten målrettede og omfattende tiltak fra selskapet selv er det ingen grunn til å anta at omfang eller grovhet av normbruddene vil avta i fremtiden. Monsanto har overfor Etikkrådet fremholdt at ett selskap alene kan gjøre lite for å avskaffe barnearbeid i denne industrien, og at barnearbeidet skyldes en rekke økonomiske og sosiologiske forhold. Rådet finner grunn til å stille spørsmålsteget ved denne holdningen, særlig sett i lys av de gode erfaringer som selskapet tross alt har oppnådd gjennom Emergent Genetics medvirkning i CLEP. Selv om det ikke kan forventes at ett selskap alene skal klare å avskaffe barnearbeid, virker det klart at nøkkelen til forbedringer må ligge hos selskapet. Etikkrådet anser at spesielt i land hvor forholdene ikke ligger til rette for at myndighetene håndhever alle lover og forskrifter, pålegger det selskaper et særlig etisk ansvar å påse at minimumsstandarder blir fulgt.

Etikkrådet har ikke ansvar for å utøve eierskap overfor selskaper, men kan ta i betraktning hvorvidt det er sannsynlig at eierskapsutøvelse fra fondets side vil kunne føre fram. I forarbeidene til de etiske retningslinjene heter det at «[U]ttrekk av selskaper fra investeringsuniverset vil kunne foretas ...hvor det ikke er nevneverdig håp om å kunne endre de uetiske forholdene ved etisk eierskap.»⁵² Rådet har, etter ovennevnte kommunikasjon med Monsanto per brev og telefon,⁵³ ingen grunn til å tro at selskapet ønsker å gjøre noe med situasjonen utover det som ligger i CLEP-programmet for Emergent Genetics vedkommende. Det er over 20 000 barn i den øvrige virksomheten tilknyttet selskapet som arbeider under helt uakseptable forhold, og som selskapet ikke har tenkt å gjøre noe med. Monsanto er klar over innholdet i de etiske retningslinjene og at selskapet vurderes for uttrekk, uten at dette har ført til noen endring i denne tilnærmingen fra selskapets side.

Samlet vurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for medvirkning til fremtidige normbrudd ved investering i Monsanto

Rådet anser at det er en klar sammenheng mellom normbruddene og selskapets virksomhet, og normbruddene er foretatt med sikte på tjene selskapets interesser. Etikkrådet legger videre til grunn at disse forholdene er tilstede også i dag.

Det foreligger etter rådets mening en uakseptabel risiko for at selskapet Monsanto vil fortsette å medvirke til de verste former for barnearbeid i India. Det er et konservativt estimat at 20 000 barn er involvert i barnearbeid i tilknytning til Monsanto's virksomhet. Mange av barna er svært unge, hele 20 prosent antas å være under 10 år gamle. De aller fleste bor hjemmefra og arbeider 12–14 timer per dag uten mulighet til skolegang. Den uforsvarlige bruken av plantevernmidler fremstår for Etikkrådet som spesielt graverende.

Monsanto er blant verdens største produsenter av plantevernmidler. Det må derfor legges til grunn at selskapet er vel kjent med farene forbundet med den uforsvarlige bruken av plantevernmidler i forbindelse med produksjonen som denne tilrådingen omhandler.

Når risiko for fremtidige normbrudd skal vurderes, har Etikkrådet vurdert om selskapet viser tilstrekkelig vilje til og innsats for å redusere omfanget og alvorligheten av normbruddene. Monsanto har ikke vist eller uttrykt noen særlig vilje til å redusere risikoen for fremtidige normbrudd. For store deler av sin virksomhet knyttet til dyrkingen av hybride bomullsfrø i India vil selskapet ikke innføre tiltak for å redusere omfanget av de verste former for barnearbeid. Selskapets tiltak for å redusere alvorlighetsgraden i normbruddene, der hvor slike tiltak er innført, anses også som utilstrekkelige. Det er derfor grunn til å anta at omfanget av barnearbeidet ikke vil avta.

6 Tilrådning

Etikkrådet vil, etter disse vurderingene av virksomheten til selskapet Monsanto Co. og i henhold til punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at selskapet utelukkes fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid.

Tilrådommen er avgitt 20. november 2006 av Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland.

Gro Nystuen	Andreas Føllesdal	Anne Lill Gade	Ola Mestad	Bjørn Østbø
(Leder)	(sign)	(sign)	(sign)	(sign)

Fotnoter

- 1 Se det indiske arbeidsdepartements egen webside: <http://www.labour.nic.in/cwl/ChildLabour.htm>, U.S. Department of Labor, «The Worst Forms of Child Labor: 2005,» Report by U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs, 2005. www.dol.gov/ilab/, samt en rekke internasjonale interesseorganisasjoner, for eksempel <http://www.workingchild.org/> <http://www.caclindia.org/> <http://www.globalmarch.org/index.php>
- 2 Finnes i Etikkrådets arkiv.
- 3 Rapporten er basert på feltarbeid utført på oppdrag av Etikkrådet, «The Impact of a Joint Action Plan of MNCs for the Elimination of Child Labour on the farms Producing Cotton Seed for Companies in Andhra Pradesh» er basert på feltstudier som ble gjennomført i november og desember 2005. Denne rapporten er nærmere omtalt under punkt 4.1.
- 4 Hybride bomullsplanter er ikke selvbestøvende, men hver enkelt plante må bestøves manuelt. Produksjonen av slike frø er svært arbeidskrevende sammenlignet med naturlig bestøvende sorter.
- 5 «BT» er forkortelse for «bacillus thuringiensis», en bakterie som er brukt til å genetisk modifisere bomullsfrøet for å gjøre det motstandsdyktig mot skadedyr. BT bomullsfrø er den eneste formen for genmodifiserte bomullsfrø som er tillatt i India.
- 6 Land Ceiling Act: <http://indiacode.nic.in/coiweb/amend/amend34.htm>
- 7 Se fotnote 2.
- 8 Se <http://www.emergentgenetics.com/>
- 9 Bekreftet i e-post fra Monsanto Co. til Etikkrådets sekretariat den 1. november 2006.
- 10 Se fotnote 3.
- 11 Estimert av dyrket areal er foretatt av Dr. Venkateswarlu ved å legge til grunn den mengde produksjonsfrø som Monsanto har oppgitt å ha solgt. I pressemelding (gjengitt på <http://www.gmoafrica.org/2005/09/sale-of-monsantos-gmo-cotton-seed.html>) fremgår det selskapet solgte 3 millioner pakker (à 450 gram). Det anslås at 60 gikk til MMB. Normalt forbruk av frø pr. arealenhet (333 pakker pr acre) tilsier et dyrket areal på til sammen om lag 2200 hektar for MMB. Tilsvarende oversalg for Mahyco tilsier et dyrket areal på 1850 hektar.
- 12 U.S. Department of Labor, «The Worst Forms of Child Labor: 2005,» Report by U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs, 2005. www.dol.gov/ilab/
- 13 Physicians for Human Rights Child Rights Group, «Child Labour in India: a health and human rights perspective,» The Lancet, Vol. 262, Dec.2003, s. 32. www.thelancet.com
- 14 Se fotnote 2. Rapporten omfattet 440 barn.
- 15 Samme referanse som fotnote 14. Studien viser at 18 % av barna som var omfattet av virksomheten var »migrant children», dvs. barn som kommer fra et annet område av landet. Disse barna holdes innkvartert i arbeidsleire som drives av jordeierne, som regel under svært kummerlige forhold. Undersøkelsene utført på oppdrag for Etikkrådet viser imidlertid at for eksempel hele 89 % av de barna som arbeidet i bomullsfrøindustrien for Mahyco i delstaten Gujarat var »migrant children» som lever atskilt fra familien sin. Se nedenfor under punkt 4.3.
- 16 Venkateswarlu, Dr. Davuluri, «Child Labour and Trans-National Seed Companies in Hybride Cottonseed Production in Andhra Pradesh,» India Committee of the Netherlands, April 2003,
- 17 Kostnadsbesparelsen ved å bruke barn som arbeidskraft er nærmere omtalt i Venkateswarlu, Dr. Davuluri, og da Cota, Lucia, «The Price of Childhood: On the Link between Prices Paid to Farmers and the use of Child Labour in Cottonseed Production in Andhra Pradesh, India,» India Committee of the Netherlands, International Labor Rights Funds, and Eine Welt Netz NRW, Oct. 2005, Se www.indianet.nl/PriceOfChildhood2005_Final.pdf
- 18 I følge orientering av Dr. Davuluri på møte med Etikkrådet i Oslo, oktober 2005.
- 19 Venkateswarlu, Dr. Davuluri, «Child Labour and Trans-National Seed Companies in Hybride Cottonseed Production in Andhra Pradesh,» India Committee of the Netherlands, April, 2003.

- 20 Mathur SC., «Future of India Pesticides Industry in Next Millennium.» Pesticide Information, 1999; XXIV (4):9–23. Det kan bemerkes at andre estimater anslår andelen plantevernmidler i bomullsindustrien enda høyere.
- 21 Se <http://www.phrusa.org/>
- 22 Rapport i The Lancet: Physicians for Human Rights «Child Labour in India: a health and human rights perspective,» The Lancet, Vol. 262, desember. 2003, s. 33. www.thelancet.com
- 23 Se WHO's klassifisering av helsefare ved ulike plantevernmidler: <http://www.inchem.org/documents/pds/pdsother/class.pdf>
- 24 Se fotnote 19.
- 25 6 IPCS International programme on chemical safety: On Endosulphan: <http://www.inchem.org/documents/pims/chemical/pim576.htm#PartTitle:9.%20%20CLINICAL%20EFFECTS>
- 26 Extension Toxicology Network (EXTOXNET) om Methomyl: <http://extoxnet.orst.edu/pips/methomyl.htm>
- 27 Extension Toxicology Network (EXTOXNET) om Monocrotophos: <http://extoxnet.orst.edu/pips/monocrot.htm>
- 28 National information system for the regional integrated pest management centers: Crop Profile for Cotton (*Gossypium hirsutum*) in Tennessee. January 2005: <http://www.ipmcenters.org/CropProfiles/docs/tncotton.html>
- 29 National information system for the regional integrated pest management centers: Crop Profile for Cotton in California January 2002: <http://www.ipmcenters.org/cropprofiles/docs/CAcotton.html>
- 30 National information system for the regional integrated pest management centers: Crop Profile for Cotton (*Gossypium hirsutum*) in Tennessee. January 2005, <http://www.ipmcenters.org/CropProfiles/docs/tncotton.html>
- 31 National information system for the regional integrated pest management centers: Crop Profile for Cotton in California. 08.01.02, <http://www.ipmcenters.org/cropprofiles/docs/CAcotton.html>
- 32 US Environmental Protection Agency: List of Pesticides Banned and Severely Restricted in the U.S <http://www.epa.gov/oppfead1/international/piclist.htm>
- 33 Gowan Company (produsent) <http://www.gowanco.com/Reference/Document-rid-397-FL-960006MSRCitrus.pdf.aspx>
- 34 EPA om Cypermethrin: <http://extoxnet.orst.edu/pips/cypermet.htm>
- 35 Se Monsanto omtale av CLEP på <http://www.indianet.nl/bro60530.html>
- 36 Se fotnote 11.
- 37 Venkateswarlu, Dr. Davuluri: »Child Labour in Hybrid Cottonseed Production in Andhra Pradesh: Recent Developments«, Study commissioned by India Committee of the Netherlands (ICN), sept. 2004.
- 38 Se for eksempel Monsanto's brev til India Committee of the Netherlands: <http://www.indianet.nl/bro60530.html>
- 39 Referat fra telefonkonferansen finnes i sekretariatets arkiv
- 40 I Monsanto's Human Rights Policy heter det blant annet følgende:
- Child labor*
- Monsanto will not tolerate any form of exploitative child labor, as defined in the International Labor Organization Convention 182, Article 3 (Worst Forms of Child Labor). Accordingly, we will observe applicable local, state and national laws regarding the employment of minors. In those situations where minors may legally be employed, we will act to assure that such employment does not interfere with the educational opportunities of the children. Consistent with our safety and health policies and procedures, we will not expose young workers to situations in the workplace that are likely to jeopardize their health or safety.
- Forced labor*
- Monsanto will not engage in the use of indentured, slave, bonded or other forced involuntary labor. Monsanto rejects corporal punishment of any type.»
- Se http://www.monsanto.com/monsanto/layout/our_pledge/humanRightsPolicy.asp

- 41 Se Etikkrådets tilrådning om Wal-Mart, punkt 3.2, 15.november 2005.
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-110012/dok-bn.html>
- 42 NOU 2003: 22, side 34.
- 43 NOU 2003: 22, side 35.
- 44 Tilrådning om Total, 14. november 2005, og tilrådning om Wal-Mart, 15. november 2005
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990073/dok-bn.html>
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-110012/dok-bn.html>
- 45 Se Etikkrådets tilrådning angående selskapet Total SA på bakgrunn av selskapets virksomhet i Burma:
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990073/dok-bn.html>
- 46 FNs konvensjon om barns rettigheter: <http://www.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf>
- 47 ILO-konvensjon 182: <http://www.ohchr.org/english/law/childlabour.htm>
- 48 Se fotnote 3.
- 49 Se for eksempel Human Rights Watchs rapporter fra 1996 og 2003 om gjeldsslaveri og barnearbeid i India <http://www.hrw.org/children/labor.htm#bonded> eller websiden til organisasjonen Anti Slavery <http://www.antislavery.org/homepage/campaign/bondedinfo.htm#why>
- 50 Se ovenfor i avsnitt 3.
- 51 NOU 2003: 22, side 34 og 165.
- 52 NOU 2003: 22, side 34.
- 53 Se avsnitt 4.4.

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 10. juni 2008

Vedrørende tilrådning om utelukkelse av selskapet Monsanto Co. fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland

Etikkrådet viser til brev fra Finansdepartementet den 11. april d.å. med anmodning om å legge frem eventuell ny informasjon i angjeldende sak.

1 Bakgrunn

Den 20. november 2006 avga Etikkrådet en tilrådning til Finansdepartementet om utelukkelse av selskapet Monsanto Co. («Monsanto») fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland. Tilrådningsen var basert på undersøkelser foretatt på vegne av Etikkrådet av omfanget av barnearbeid ved produksjon av hybride bomullsfrø for Monsanto i India. Monsanto ble forelagt utkast til tilrådningsen før denne ble avgitt.

Finansdepartementet besluttet at det ville være hensiktsmessig å prøve ut eierskapsutøvelse i en begrenset periode for å se om dette kunne redusere risikoen for fondets medvirkning til grove normbrudd.

Etter at tilrådningsen var avgitt, har Etikkrådet foretatt ytterligere undersøkelser med henblikk på å kartlegge omfanget av barnearbeid ved frøproduksjonen i tilknytning til Monsanto.

Etikkrådets vurderinger er knyttet til risiko for selskapers medvirkning til normbrudd. Vurderingene er ikke nødvendigvis avgrenset til virksomhet i et selskaps juridiske enheter, men kan også gjelde forholdene hos for eksempel et selskaps leverandører, lisenshavere og andre som selskapet må anses å ha innflytelse over virksomheten til.

I det følgende er det redegjort for undersøkelser som er foretatt i tidsrommet etter at tilrådningsen var avgitt, samt Etikkrådets vurdering av hvorvidt det, gjennom investeringer i Monsanto, fortsatt foreligger en uakseptabel risiko for fondets medvirkning til grove normbrudd.

Etikkrådet baserer sin vurdering av omfanget av barnearbeid i forbindelse med frøproduksjon i tilknytning til Monsanto i India på tre informasjonskilder:

- På vegne av Etikkrådet er det i 2006, 2007 og 2008 foretatt undersøkelser av omfanget av barnearbeid ved produksjon av hybride bomullsfrø i tilknytning til Monsanto i de indiske delstatene Andhra Pradesh, Tamil Nadu, Gujarat og Karnataka. Det er videre foretatt undersøkelser av omfanget av barnearbeid ved dyrking av hybride grønnsaksfrø for Monsanto i delstaten Karnataka.

- I november 2007 foretok Etikkrådets sekretariat befaringer i de indiske delstatene Andhra Pradesh, Tamil Nadu og Karnataka for å danne seg et inntrykk av forholdene som produksjonen skjer under. Det ble besøkt gårdsbruk med tilknytning til Monsanto som produserer hybride bomullsfrø og hybride grønnsaksfrø.
- Etikkrådet legger også til grunn en undersøkelse som er foretatt for en nederlandsk interesseorganisasjon¹.

Produksjonen av hybride grønnsaksfrø er i all hovedsak organisert på samme måte som produksjonen av hybride bomullsfrø, men selve dyrkingen skjer på en annen måte. Arbeidet med hybride grønnsaksfrø kan være mer arbeidsintensivt enn produksjon av hybride bomullsfrø, men dyrkingssesongen er normalt kortere. Det vil også her være en del variasjoner mellom ulike planteslag.

2 Undersøkte selskaper

Etikkrådet legger til grunn at produksjon av hybride såfrø i India med tilknytning til Monsanto foregår i regi av flere selskaper, hvorav de tre førstnevnte produserer hybride bomullsfrø:

- Monsanto Genetics Pvt Ltd. (dette selskapet het tidligere Emergent Genetics). Monsanto Genetics er et 100 prosent eid datterselskap av Monsanto Co.
- Mahyco (Maharashtra Hybrid Seed Company), som er 26 prosent eid av Monsanto.
- Selskaper som produserer på lisens for MMB (Mahyco Monsanto Biotech), et 50/50 prosent joint venture mellom Mahyco og Monsanto.
- Selskapet Seminis Vegetable Seeds (India) Pvt. Ltd. («Seminis»), som er 100 prosent eid av Monsanto. Selskapet produserer hybride grønnsaksfrø.

Etikkrådet har i 2006, 2007 og 2008 foretatt undersøkelser ved til sammen 175 gårdsbruk som produserer for Monsanto Genetics. 40 av gårdsbrukene er i delstaten Andhra Pradesh, 87 i Tamil Nadu og 48 i Gujarat.

Når det gjelder undersøkelsene i Gujarat, er disse foretatt av to konsulenter som har utført undersøkelsene uavhengig av hverandre.

Det er videre foretatt undersøkelser ved 66 gårdsbruk i tre delstater med lisensproduksjon for MMB, samt ved 26 gårdsbruk i Gujarat som produserer for Mahyco.

Undersøkelsene er foretatt på samme måte som undersøkelsene som ligger til grunn for tilrådingen om uttrekk. For nærmere beskrivelse av undersøkelsesmetode, herunder valg av gårdsbruk og aldersbestemmelse av barn, vises det til tilrådingen.

Når det gjelder produksjon av hybride grønnsaksfrø, er det foretatt undersøkelser ved 17 produksjonssteder for selskapet Seminis i Karnataka.

3 Resultater av undersøkelsene

Omfanget av barnarbeid

Omfanget av barnarbeid ved jordbruksproduksjon kan fremstilles på ulike måter. Det kan eksempelvis angis som prosentvis andel av den totale arbeidsstokken, som antall barn per arealenhet dyrket mark, eller som det absolutte antall barn som arbeider med produksjon i tilknytning til et selskap. Dersom man skal vurdere utviklingen over tid i omfanget av barnarbeid, vil valget av fremstilling kunne lede til ulike slutninger. For eksempel kan det være slik at absolutt antall barn over en periode øker, samtidig med at antall barn per arealenhet reduseres, dersom det i perioden også har skjedd en økning i det samlede produktionsareal.

Etikkrådets undersøkelser indikerer at omfanget av barnarbeid, målt som antall barn per arealenhet, ved produksjon for Monsanto Genetics har blitt vesentlig redusert siden 2006. Denne utviklingen fremstår som mest tydelig i Andhra Pradesh, hvor det ved undersøkelser i 2005/2006 ble påvist 2,0 barn per acre². Dette forholdstallet er ved undersøkelser foretatt i de to påfølgende dyrkingssesonger redusert til hhv. 0,4 og så til 0,2, hvilket kan sies å utgjøre en 90 prosent reduksjon i omfanget av barnarbeid. Målt som reduksjon i absolutt antall barn vil ikke reduksjonen være prosentvis like stor, men også det absolutte antall barn synes å være betydelig redusert over samme tidsrom.

Også ved produksjonen for Monsanto Genetics i delstaten Tamil Nadu synes det å ha vært reduksjon i omfanget av barnarbeid. Fra 2006/2007 til 2007/2008-sesongene ble antall barn per arealenhet redusert fra om lag 1,5 til 0,5, tilsvarende en reduksjon på om lag 70 prosent.

Når det gjelder forekomster av barnarbeid i produksjon for Monsanto Genetics i delstaten Gujarat, viser undersøkelsene at andel barn per arealenhet for sesongen 2007/2008 tilsvarte om lag 1,2, hvilket er høyt sammenlignet med øvrige delstater undersøkt i samme tidsrom, men ikke så høyt som nivået ved produksjonen i Andhra Pradesh i sesongen 2005/2006, som utgjorde en vesentlig del av grunnlaget for Etikkrådets tilrådning om uttrekk.

Den største andel barn som arbeider i tilknytning til Monsanto's virksomhet, finnes i produksjonen for selskapet MMB. Lisensproduksjonen for MMB forestås av ulike indiske selskaper. Det har vært vanskelig å danne seg et fullstendig bilde av virksomheten til MMB, som omfatter lisensproduksjon i flere delstater og ved ulike selskaper. Omfanget av barnarbeidet i tilknytning til lisensproduksjon for MMB i sesongen 2007/2008 kan anslås til å være i størrelsesorden 50 – 60 000 barn, basert på undersøkelser foretatt i delstatene Andhra Pradesh, Gujarat og Tamil Nadu. I tillegg kommer barnarbeid i forbindelse med produksjon for selskapet Mahyco. Det kan anslås at dette omfattet 10 – 20 000 barn i sesongen 2007/2008.

Når det gjelder Seminis' produksjon av hybride grønnsaksfrø, har Etikkrådet konsentrert sine undersøkelser om sortene chili-, okra- og tomatfrø. I sesongen 2007/2008 er det anslått at om lag 850 barn arbeidet med dyrking av disse frøsortene for Seminis.

Etikkrådet antar at det ikke er mulig å fastslå nøyaktig hvor mange barn som arbeider med produksjon av ulike typer hybride frø for Monsanto. Slike undersøkelser vil, uavhengig av hvem som forestår dem, være beheftet med flere kilder til usikkerhet. Etikkrådet anser likevel at de utførte undersøkelsene, sammen med sekretariatets befarung

av områdene, gir et realistisk bilde at forholdene ved produksjonen generelt og omfanget av barnearbeid spesielt.

Nærmere om forholdene i delstaten Gujarat

Forholdene når det gjelder barnearbeid i delstaten Gujarat, er antatt å skille seg fra forholdene i de øvrige undersøkte områder. Dels skyldes dette at barna ofte kommer fra mer fjerntliggende områder, for eksempel nabostaten Rajastan, og at transport og formidling av barn som arbeidskraft normalt foregår i organiserte former med bruk av mellommenn og organiserte nettverk.

Det var vanskelig for Etikkrådet å foreta undersøkelser av omfanget av barnearbeid ved produksjon av hybride bomullsfrø i Gujarat. Etikkrådets konsulenter ble på ulikt vis hindret i å utføre dette arbeidet, og av hensyn til deres personlige sikkerhet ble omfanget av undersøkelsene redusert i forhold til den opprinnelige planen.

4 Observasjoner ved Etikkrådets befarings

Etikkrådets sekretariat gjennomførte i november 2007 en befarings som omfattet produksjonssteder med tilknytning til Monsanto i delstatene Andhra Pradesh, Tamil Nadu og Karnataka.

Ved produksjonen for Monsanto Genetics i Andhra Pradesh var det gjennomgående få barn som ble observert. Bare ved ett av de fem besøkte gårdsbruk ble det observert en eller to personer som trolig var under 15 års alder. Flere av åkrene hadde skilt med teksten «*Monsanto Child Labor Free Farms*». Ved gårdsbruk som produserte hybride bomullsfrø for Monsanto Genetics i delstaten Tamil Nadu, ble det observert en del barn i arbeid: Ved de tre besøkte gårdsbruk ble det registrert 14 barn.

Ved befarings på et gårdsbruk i Andhra Pradesh med lisensproduksjon for lokale frøelskaper på lisens fra MMB, var omfanget av barnearbeid tilsynelatende svært omfattende. Ved ett besøkt gårdsbruk syntes 13 av 22 personer i arbeid å være under 15 års alder, og 4–5 av barna syntes å være under 7 år.

Ved det besøkte gårdsbruket som produserte hybride grønnsaksfrø for Seminis, var forholdene noe uoversiktlige. Produksjonen foregår i drivhus, såkalt «*net houses*», og disse ble tømt for folk i det sekretariatet ankom. Det kan likevel anslås at om lag halvparten av arbeidsstokken, om lag 20 personer, var barn under 15 års alder.

Når det gjelder vernetiltak ved bruk av plantevernmidler, ble sekretariatet i samtale med lokale produsenter i Andhra Pradesh fortalt at Monsanto har avholdt møter og orientert om sikker bruk av plantevernmidler. Videre ble det fortalt at Monsanto skal ha lovet å dele ut verneutstyr og gi opplæring i bruk av dette. Omfanget av dette tiltaket er imidlertid ikke kjent. Det ble ved sekretariatets befarings kun observert ett tilfelle av sprøyting med plantevernmidler, og dette foregikk uten noen form for verneutstyr og samtidig som folk opphold seg i åkeren.

Ved befaringsene på gårdsbrukene fremsto det som helt klart at inspeksjoner må foretas uvarslet for at det skal fremkomme et mest mulig representativt bilde av arbeidsforholdene ved produksjonen. Det var samtidig klart at også uvarslet inspeksjon er problematisk. Det ble tydelig observert barn som forlot åkrene så snart en bil stoppet

på veien eller fremmede nærmet seg åkeren til fots. I tillegg kommer at det dreier seg om et stort antall gårdsbruk, trolig flere tusen, som produserer hybride frø for Monsanto. Gårdsbrukene ligger spredt over store og til dels vanskelig tilgjengelige områder. Det fremsto for Etikkrådets sekretariat som en svært vanskelig oppgave å skulle føre kontinuerlig kontroll av arbeidsforholdene ved et stort antall gårdsbruk for å avdekke barnearbeid, og i hvert fall meget vanskelig å foreta uvarslet inspeksjon i stor skala. Inspeksjoner som skjer med bøndenes forhåndskunnskap, vil lett kunne gi et feilaktig inntrykk av omfanget av bruken av barnearbeid.

5 Etikkrådets vurdering

Etikkrådet skal ta stilling til om investeringen til Statens pensjonsfond – Utland i selskapet Monsanto Co. fortsatt kan sies å utgjøre en uakseptabel risiko for fondets fremtidige medvirkning til uetiske handlinger. Etikkrådets mandat begrenser seg til konkrete vurderinger av om selskapenes virksomhet faller innenfor eller utenfor det som omfattes av fondets etiske retningslinjer.

Et sentralt moment som gjør at de påviste normbrudd faller inn under «*de verste former for barnearbeid*», er den åpenbare helserisikoen barna utsettes for på grunn av nesten konstant eksponering mot helseskadelige plantevernmidler. Etikkrådet er kjent med at Monsanto, i hvert fall i et visst omfang, har forestått utdeling av verneutstyr for dem som sprøyter med plantevernmidler og dessuten gitt opplæring i sikker bruk av plantevernmidlene. Slike tiltak vil trolig kunne bidra til å redusere helserisiko for dem som utfører selve sprøytingen. Et gjenstående problem er at personer oppholder seg i åkrene under og etter sprøytingen og på den måten eksponeres for helseskadelige plantevernmidler. Særlig graverende er det når det er barn som utsettes for helsefare på denne måten. Barns eksponering mot helseskadelige plantevernmidler utgjorde en vesentlig del av grunnlaget for Etikkrådets tilrådning om uttrekk av Monsanto. Barna utsettes i tillegg for svært lange arbeidsdager (inntil 14 timer) med tildels fysisk belastende arbeid, ofte i sterk varme, og med helseskadelig eksponering av plantevernmidler.

De gode resultatene som er oppnådd i Andhra Pradesh med hensyn til å redusere omfanget av barnearbeid i produksjonskjeden for hybride frø, viser imidlertid at problemet med barnearbeid i denne industrien i stor grad er løsbart. Gjennom målrettet innsats og kontinuerlig oppfølging synes det mulig å redusere omfanget av barnearbeid ned til et nivå hvor dette kan sies å dreie seg om isolerte og enkeltstående tilfeller, og ikke som en systematisk og gjennomgående del av et produksjonssystem.

Etikkrådet er kjent med at Monsanto har forsterket sin innsats for å redusere omfanget av barnearbeid i sin leverandørkjede, både i Gujarat og i andre geografiske områder hvor det produseres hybride frø for selskapet. Videre er Etikkrådet kjent med at selskapet vil innføre tredjeparts verifikasjon av omfanget av barnearbeid i dets leverandørkjede.

Det synes også klart at omfanget av barnearbeid i produksjonskjeden til Monsanto øker når tilknytningen til selskapet blir mer perifer. Monsanto har satt i verk tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid i de deler av produksjonsvirksomheten som er nærmest knyttet til selskapet. Det store antall barn som medvirker til lisensproduksjon for selskapet MMB, synes å falle utenfor virkeområdet til Monsanto's forbedringsprogrammer. Etikkrådet har en viss forståelse for at Monsanto's påvirkningskraft på for-

holdene ved lisensproduksjon for MMB ikke er like sterk som ved produksjon for eget selskap, men antar samtidig at Monsanto vil kunne utøve betydelig innflytelse også når det gjelder denne produksjonen.

Når det gjelder problemet knyttet til eksponering mot plantervernmidler, fremstår også dette som et problemområde som det vil være mulig å avbøte. I første rekke vil de som påfører sprøytemidler kunne beskyttes ved at de gis tilgang til verneutstyr og opplæring i bruk av dette og sikker bruk av plantervernmidlene. Disse tiltak er allerede innført i begrenset omfang og må kunne videreføres. Gjennom opplæring og bevisstgjøring bør det også kunne innskjerpes at ingen oppholder seg i åkrene under sprøyting. Etikkrådet anser tiltak for å hindre at barn utsettes for skadelig påvirkning av plantervernmidler, som svært viktige. Det beste virkemiddel for å oppnå dette, vil åpenbart være å redusere omfanget av barnearbeid slik at færre barn utsettes for denne helsefaren.

Etikkrådet er kjent med at Norges Bank gjennom sin eierskapsutøvelse har tatt initiativ overfor Monsanto med det formål å påvirke selskapet til å styrke sine tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid i produksjonen av hybride frø. Norges Bank har dessuten tatt initiativ til et bransjesamarbeid som vil omfatte flere selskaper innen denne industrien, og Monsanto har sluttet seg til dette initiativet.

Etikkrådet antar at et bransjesamarbeid for å redusere omfanget av barnearbeid vil kunne være et egnet virkemiddel. Det har tidligere eksistert et samarbeid mellom ulike frøprodusenter (CLEP), men dette synes av ulike grunner å ha stoppet opp. For at et slikt bransjesamarbeid skal kunne lykkes, vil det åpenbart være viktig at innflytelsesrike selskaper deltar. Monsantos medvirkning i et slikt samarbeid vil kunne føre til reduksjon av omfanget av barnearbeid både i verdikjeden til eget selskap og forhåpentligvis også i denne bransjen generelt. Ettersom lisensproduksjonen for MMB i første rekke forestås av lokale, indiske selskaper, vil et styrket bransjesamarbeid kunne ha en positiv virkning også når det gjelder å redusere omfanget av barnearbeid her.

Etikkrådet er klar over at problemet med barnearbeid i jordbruksproduksjon i utviklingsland kan være svært omfattende og knyttet til etablerte sosioøkonomiske forhold i disse landene. Samtidig virker det klart at dersom innflytelsesrike selskaper arbeider målrettet og systematisk, er det mulig for disse drastisk å redusere omfanget av de verste former for barnearbeid i egen verdikjede.

6 Konklusjon

Rådets vurdering er at de påviste normbruddene i denne saken må anses som pågående og isolert sett anses å kvalifisere som «*de verste former for barnearbeid*», og dermed som grove normbrudd som i utgangspunktet kvalifiserer til utelukkelse av selskapet fra fondets investeringsunivers. Det kan her spesielt pekes på forholdene i Gujarat, på det store antall barn som medvirker til lisensproduksjon for MMB, og på helsefaren som barn utsettes for som følge av eksponering mot plantervernmidler. Bruken av barnearbeid innen produksjon av hybride grønsaksfrø er også et problemområde som Etikkrådet har blitt mer klar over i tiden etter at tilrådning om uttrekk av Monsanto ble avgitt i 2006.

Samtidig anser Etikkrådet at Monsanto har oppnådd betydelige forbedringer, særlig innenfor enkelte geografiske områder, når det gjelder å redusere omfanget av bruken av barnearbeid.

Etikkrådet er ikke kjent med at øvrige investorer har gått i dialog med Monsanto angående de forholdene som denne saken omhandler. Norges Banks rolle i dette forbedringsarbeidet blir av denne grunn desto mer viktig, og det synes klart at et eventuelt uttrekk av selskapet vil kunne ødelegge for den pågående prosessen som Norges Bank har initiert. Norges Banks fortsatte eierskapsutøvelse overfor Monsanto, og dermed også opprettholdelsen av investeringen i selskapet, ser ut til å være en nødvendig betingelse for at forholdene faktisk skal bedre seg.

For Etikkrådet fremstår det som spesielt viktig at det etableres overvåkningssystemer med uavhengig, tredjeparts verifikasjon av omfanget av barnearbeid i leverandørkjeden, at forholdene som gjør at barn utsettes for helseskadelig eksponering av plantevernmidler opphører og at omfanget av barnearbeid ved egen produksjon og lisensproduksjon reduseres drastisk.

Gitt at forbedringsarbeidet forsterkes ytterligere og dets virkeområde utvides slik at disse målene nås, samt at bransjesamarbeidet lykkes i å oppnå reduksjon i omfanget av barnearbeid i produksjon med tilknytning til MMB og Mahyco på samme måte som i egne operasjoner, vil risikoen for fremtidige normbrudd kunne reduseres til et nivå hvor fondets investering i Monsanto ikke lenger må anses å utgjøre et brudd med fondets etiske retningslinjer.

Når grunnlaget for utelukkelse av Monsanto i utgangspunktet er til stede, men de ovennevnte særlige forholdene gjør at selskapet likevel ikke anbefales utelukket på det nåværende tidspunkt, forutsetter Etikkrådet at det pågående arbeidet for å fjerne de verste former for barnearbeid fører til resultater. Etikkrådet vil følge utviklingen nøye i tiden som kommer.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Fotnoter

- 1 Rapporten «Seeds of Change», utarbeidet av Dr. Venkateswurlu på oppdrag for interesseorganisasjonene OECD Watch, India Committee of the Netherlands, Eine Welt Netz NRW og International Labor Rights Fund, juni 2007, se <http://www.indianet.nl/pdf/seedschangefinal.pdf>
- 2 Arealenheten acre tilsvarer 0,404 hektar.

Til Finansdepartementet

Oslo, 15. november 2007

(plassert på observasjonsliste, mars 2009 og offentliggjort)

Tilrådning om uttrekk fra Siemens AG

Innhold

- 1 Innledning** 45
- 2 Siemens** 46
- 3 Grunnlaget for rådets vurdering** 46
 - 3.1 Definisjon av «grov korrupsjon»
 - 3.2 Uakseptabel risiko for å medvirke til grov korrupsjon i fremtiden
- 4 Kilder** 48
- 5 Anklager om grov korrupsjon** 48
 - 5.1 Dommer og myndighetsvedtak
 - 5.2 Pågående rettssaker
- 6 Andre aktørers reaksjoner på anklagene mot Siemens** 53
- 7 Siemens' reaksjoner på anklagene** 54
- 8 Siemens' svar på rådets henvendelse** 56
- 9 Rådets vurdering** 56
 - 9.1 Rådets vurdering av grov korrupsjon i Siemens
 - 9.2 Rådets vurdering av risiko for at fondet gjennom sin investering i Siemens medvirker til grov korrupsjon i fremtiden
- 10 Tilrådning** 59

1 Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland¹ besluttet i møte 5. mars 2007 å vurdere om selskapet Siemens AG² burde utelukkes fra Statens pensjonsfond – Utland på grunn av risiko for medvirkning til grov korrupsjon.

Dette er rådets første tilrådning om uttrekk på grunnlag av grov korrupsjon. Rådet gir i punkt 3 en konkretisering av begrepet grov korrupsjon og hvilke momenter som vil være avgjørende for om det etter rådets syn foreligger en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til dette.

Rådet redegjør i punkt 5 for saker som viser hvordan Siemens gjennom bestiklinger av offentlige tjenestemenn, blant annet i forbindelse med anbudskonkurranser, har gjort seg skyldig i grov korrupsjon. Redegjørelsen dekker saker fra en tidsperiode på 15 år, fra 1992 og frem til oktober 2007. Også noen av de pågående rettsakene som Siemens er involvert i, er beskrevet. Mot denne bakgrunn finner rådet det godtgjort at Siemens på en systematisk og omfattende måte utilbørlig har påvirket offentlige tjenestemenn for å tilføre selskapet en fordel.

I henhold til de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland må det foreligge en uakseptabel risiko for at disse handlingene kommer til å fortsette i fremtiden for at rådet skal kunne anbefale utelukkelse av et selskap. Det er ikke tilstrekkelig at kriteriene for grov korrupsjon anses oppfylt for forhold som ligger tilbake i tid.

Rådet har gjennom Norges Bank kontaktet Siemens og bedt selskapet om å kommentere utkastet til tilrådning i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Norges Bank mottok svar fra selskapet 3. september 2007. I brevet uttaler Siemens at selskapet vil prioritere tiltak mot korrupsjon fremover. De tiltak som beskrives, er blant annet innføring av en kommunikasjonskanal for varslere, sentralisering av bankkonti for å hindre uautoriserte utbetalinger og skjerpede rutiner for inngåelser av konsulentavtaler.

Etter rådets oppfatning er det likevel tvilsomt om de tiltakene som Siemens beskriver i sitt svar til rådet og på egne nettsider, vil være gjennomgripende nok til å forhindre korrupsjon i Siemenskonsernet i fremtiden. De mange og grove korrupsjonssaker Siemens har vært involvert i, og det faktum at selskapet nå etterforskes i Tysklands største korrupsjonssak noensinne, gjør at rådet ser på denne saken som en særlig alvorlig korrupsjonssak. I kjølvannet av den forrige store korrupsjonsskandalen som preget Siemens på 1990-tallet, innførte selskapet en rekke tiltak for å forhindre korrupsjon. Likevel er de korrupsjonshandlinger som er blitt avdekket i etterkant av selskapets «snuoperasjon» for 15 år siden, av et omfang og en alvorlighetsgrad som synes uten sidestykke, i hvert fall i en europeisk kontekst. Ikke minst i lys av dette finner rådet at de tiltakene som Siemens nå vil iverksette, synes utilstrekkelige i forhold til å forhindre risiko for grov korrupsjon i fremtiden.

Det fremgår av forarbeidene til de etiske retningslinjene at uttrekk av selskaper skal kunne brukes som et forsiktighetstiltak når det gjelder forhold som er meget alvorlige ut fra en etisk betraktning.³ Siemens-saken er svært alvorlig, både ut fra de mange, gjentatte tilfellene av korrupsjon over mange år og de store summene som er involvert, og usikkerheten knyttet til selskapets mottiltak. Det er derfor rådets oppfatning at det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom sin investering i Siemens, vil kunne medvirke til grov korrupsjon. Rådet tilrår derfor at Siemens AG utelukkes fra Statens pensjonsfond – Utland.

2 Siemens

Siemens er et verdensomspennende tysk industrikonsern som ble stiftet i 1847 og har hovedsete i München. I 2006 hadde Siemens 475 000 ansatte i over 190 land. Siemens' forretningsområder er informasjonsteknikk, telekommunikasjon, automatiseringsteknikk, byggeteknikk, energiforsyning, transport, medisinsk teknikk og belysning.⁴ I 2006 hadde Siemens en omsetting på 87,3 milliarder euro, og over 80 prosent av inntektene genereres utenfor Tysklands grenser. Selskapet er notert på børsene i Frankfurt, London og New York og har mer enn 800 000 aksjonærer.

Fondet hadde per 31. desember 2006 aksjer i Siemens med en markedsverdi på 3,138 milliarder NOK tilsvarende en eierandel på 0,57 prosent.

3 Grunnlaget for rådets vurdering

3.1 Definisjon av «grov korrupsjon»

De etiske retningslinjene punkt 4.4, andre avsnitt fastsetter at:

*«Rådet gir tilrådning om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: (...)
– Grov korrupsjon(...).»*

Når det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet gjennom sin investering i et selskap kan medvirke til grov korrupsjon, skal rådet tilråde utelukkelse av selskapet fra fondets portefølje. Rådets vurdering gjøres i to trinn. Først må kriteriet for grov korrupsjon være oppfylt. Så må det foreligge en uakseptabel risiko for at bruken av grov korrupsjon kommer til å fortsette i fremtiden.

Med utgangspunkt i norsk lovgivning og internasjonale konvensjoner legger rådet til grunn følgende definisjon for sine vurderinger av begrepet *grov korrupsjon*:

Grov korrupsjon foreligger dersom et selskap gjennom sine representanter,

- a gir eller tilbyr en fordel – eller forsøker å gjøre det – for utilbørlig å påvirke:
 - en offentlig ansatt tjenestemann i utøvelsen av offentlige plikter eller i avgjørelser som kan tilføre selskapet en fordel, eller
 - en person i privat sektor som tar avgjørelser eller har innflytelse på avgjørelser som kan tilføre selskapet en fordel

og

- b korrupsjonshandlingene som er nevnt i bokstav a, utføres på en systematisk eller omfattende måte.

For at vilkårene for grov korrupsjon skal anses oppfylt, må det foreligge et kvalifisert klanderverdig forhold. Kvalifikasjonskravet «grov» refererer til alvorligheten i forholdet. Det må følgelig foretas en grovhetsvurdering hvor det undersøkes om det foreligger et markert avvik fra det tilbørlige. Nedenfor følger en redegjørelse for de elementer som inngår i vurderingen av om et forhold kan anses som grov korrupsjon.

Utilbørlig påvirkning

Har fordelen økonomisk verdi, er det fortrinnsvis denne som blir utgangspunktet for vurderingen. Videre må forhold slik som om overføringen av fordelen har skjedd i det

skjulte, om overføringen har resultert i uriktige regnskaper, og eventuelt om den har skjedd i strid med interne retningslinjer/bransjeavtaler, vektlegges.

Tilføre selskapet en fordel

Målet med å overføre den utilbørlige fordelten skal ha vært å oppnå en fordel for selskapet. En fordel kan være et konkurransefortrinn eller annen fordel som setter selskapet i en fordelaktig posisjon. Dette vil typisk være å få en kontrakt, kontraktsbetingelse eller tillatelse som selskapet ellers ikke hadde fått.

Systematisk eller omfattende måte

Vilkåret i punkt b) krever at selskapet kan anses ansvarlig for at korrupsjonshandlingene er utført på en systematisk eller omfattende måte. Kravet om systematikk innebærer at selskapet kan kobles til mange korrupsjonshandlinger som er satt i system. Et sentralt moment når det gjelder kravet om at korrupsjonen må være omfattende, er at korrupsjonen omfatter store beløp. De ulike korrupsjonshandlingene vurderes kumulativt.

Korrupsjon er forbudt ved lov i de fleste land. I Norge ble det vedtatt en lovendring i 2003 som gjorde norsk straffelov til en av de strengeste på dette området. Videre pålegger de internasjonale konvensjoner mot korrupsjon som Norge har sluttet seg til, en aktivitetsplikt for statene i forhold til å bekjempe korrupsjon i næringslivet. Norsk politikk på dette området er offensiv – korrupsjonsbekjempelse anses som et prioritert område innen flere ulike sektorer både nasjonalt (bl.a. justis- og politisektoren) og internasjonalt (bl.a. utviklings- og bistandssektoren).⁵

3.2 Uakseptabel risiko for å medvirke til grov korrupsjon i fremtiden

Ut fra retningslinjenes punkt 4.4 skal rådet tilråde utelukkelse av selskaper hvor det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet gjennom sin investering medvirker til grov korrupsjon. Et selskaps handlingsmønster er et viktig element i vurderingen fordi det kan gi en indikasjon på om det foreligger en fremtidig risiko for fortsatt grov korrupsjon.

Når det gjelder vurderingen av fremtidig risiko, fastlegger forarbeidene følgende:⁶

«Det er flere faktorer som må trekkes inn i en etisk risikovurdering. For det første må man vurdere karakteren av det forhold man risikerer å medvirke til. Hvis det er snakk om forhold som er meget alvorlige ut fra en etisk betraktning, tilsier det en høyere grad av aktsomhet fra fondets side enn der hvor det er tale om forhold som ikke er fullt så alvorlige. En høy grad av aktsomhet vil innebære et krav til å foreta aktive undersøkelser der hvor det kan foreligge indikasjoner på at et selskap i porteføljen har en uetisk praksis. Men det vil også innebære et krav til handling i form av å trekke selskapet ut av porteføljen som et forsiktighetstiltak. For det andre må man vurdere de opplysninger som foreligger om selskapets atferd til nå. Det vil som regel være indikasjoner på om selskapets uetiske opptreden kan antas å fortsette i fremtiden. I så fall vil det å holde på en investering i selskapet kunne innebære en medvirkning til en fremtidig uetisk opptreden.»

Samtidig uttales det i forarbeidene at «Uttrekk bør begrenses til de alvorligste tilfeller der selskapet [fondet] er investert i er direkte ansvarlig for uakseptable normbrudd, og der en ikke forventer at denne praksis vil opphøre.»

Rådet må derfor gjennomføre en totalvurdering hvor tidligere hendelser i Siemens og de antikorrupsjonstiltak som nå iverksettes, må vurderes samlet.

4 Kilder

De kilder som er blitt brukt i arbeidet med denne tilrådingen, er for det første rettsdokumenter inklusive rettskraftige dommer, samt andre avgjørelser mot Siemens som er nærmere omtalt i denne tilrådingen. Dette omfatter myndighetsvedtak om utelukkelse av Siemens fra offentlige anbudskonkurranser og andre typer reaksjoner mot korrupsjonsbruken i selskapet.

Når det gjelder pågående saker som ikke er vurdert av domstolene ennå, har rådet bygd på opplysninger om selskapet som er framkommet i et bredt spekter av internasjonal presse, særlig tysk. Siemens' svar til rådet utgjør også en viktig del av materialet. Videre har rådet bygget på Siemens' egne web-sider og annen allment tilgjengelig informasjon. Sluttstreken for materialinnhenting er satt til midten av oktober 2007.⁷

5 Anklager om grov korrupsjon

Under dette punktet redegjøres det for noen av de viktigste sakene hvor Siemens eller Siemens' ansatte står anklaget for, eller er blitt funnet skyldig i, korrupsjon.

5.1 Dommer og myndighetsvedtak

I Tyskland har det vært reist straffesaker om korrupsjon der ansatte i Siemens har vært tiltalt. Slike saker pågår også per i dag. Videre har det vært saker i Singapore og Italia hvor Siemens er blitt utelukket fra å delta i statlige anbudskonkurranser. I Norge er det inngått avtale med Siemens om tilbakebetaling av penger til Forsvarsdepartementet etter overfakturering for flere millioner kroner fra Siemens' side. Tyske påtalemyndigheter mistenker Siemens for bruk av korrupsjon i 25 land.

Tysk lov skiller seg noe fra norsk lov. Den viktigste forskjellen i denne sammenhengen er at den ikke foreskriver foretaksstraff. I saker om korrupsjon er det dermed individuelle ansatte som stilles til ansvar, men da gjerne for korrupsjon og utroskap mot selskapet samtidig. Derfor er det ansatte hos Siemens som nå i Tyskland står anklaget for korrupsjon, og ikke selskapet som sådan. For rådets vurdering har det i utgangspunktet ingen betydning at det er ansatte og ikke selskapet som finnes strafferettslig skyldig i korrupsjon så lenge korrupsjonskriteriet i retningslinjene er oppfylt. Tyskland har ratifisert OECDs konvensjon om bekjempelse av bestikkelser av myndighetspersoner i internasjonale handelstransaksjoner. Tyskland har signert, men ikke ratifisert, FN's konvensjon mot korrupsjon av 2003, Europarådets strafferettskonvensjon om korrupsjon fra 1998 og Europarådets sivilrettskonvensjon om korrupsjon fra 1999.⁸

Tyskland 1992 og 1997 – München (Die Münchener Klärwerks-Affäre)

I 1992 ble fem ledere i Siemens i München dømt for å ha bestukket en tysk offentlig tjenestemann.⁹ Bestikkelsene som var på flere hundre tusen DM, ble satt på en konto i en sveitsisk bank, og i motytelse fikk Siemens en stor kontrakt hvor det skulle levere elektronikk til et offentlig renseanlegg.^{10 11} Saken ble kalt «Die Münchener Klärwerks-Affäre». Under rettssaken skal det ha fremkommet at ledelsen i Siemens stod under hardt press for å sikre kontrakter.¹² Dommeren i saken, Günter Bechert, uttalte at Siemens «...for enhver pris og med alle tilgjengelige metoder» prøvde å vinne kontrakten. I rettssaken skal dommeren flere ganger ha spurt om bestikkelser var en del av Siemens' bedriftskultur. De tiltalte skal ha benektet dette. Etter denne dommen uttalte Heinrich von Pierer, Siemens' da nytiltrådte konsernsjef (CEO), i media at dette aldri skulle skje igjen.¹³

I 1997 ble dommen opphevet av høyesterett, og saken måtte gå gjennom rettssystemet på nytt, blant annet fordi retten mente at saken ikke dreide seg om bestikkelse av *offentlig tjenestemann*.¹⁴ Dommen fra 1997 slår fast at vedkommende som handlet på vegne av det offentlige, ikke kunne betegnes som *offentlig tjenestemann* da kommunen hadde leid ham inn fra et *privat* selskap. Han kunne følgelig ikke anses for å representere staten. Dette førte til at man ikke dømte de ansatte i Siemens for å ha bestukket en offentlig tjenestemann etter tysk straffelov (StGB § 334). Man slo likevel fast at de ansatte i Siemens hadde bestukket for å få kontrakter. Saksforholdet var fortsatt det samme, men rettsgrunnlaget måtte endres. Saken ble vist tilbake til en annen avdeling i en lavere rettsinstans for endelig avgjørelse der, men i dommen fra 1997 kommer saksforholdet relativt klart frem, og høyesterett fastslo at de ansatte hadde bestukket for å sikre Siemens kontrakten.¹⁵

Singapore 1996 (utelukkelse 1996-2001)

Siemens og fire andre selskaper ble i 1996 utelukket fra å delta i statlige anbudskonkurranser i Singapore for en periode på 5 år grunnet bestikkelser av en offentlig tjenestemann. Selskapene hadde gjennom en mellommann utbetalt bestikkelser til the Deputy Chief Executive Officer of the Public Utilities Board (PUB) for å få ut hemmelig informasjon om prosjekter som PUB skulle legge ut på anbud.¹⁶

Selskapene skal til sammen ha utbetalt USD 9,8 millioner for å få ut informasjonen. Rettssaken mot Mr Choy i 1995 er den største korrupsjonssaken i Singapore noensinne, og han ble dømt til 14 års fengsel for å ha mottatt bestikkelser over en periode på 18 år. Mellommannen, Mr Lee, ble også dømt, men ble lovet immunitet. I Singapore er det Finansdepartementet som vedtar utelukkelse av selskaper, og minimumsstraffen er på fem år. Utelukkelse av selskapet fra statlige anbudskonkurranser rammer ikke bare de direkte involverte selskapene, men også datterselskaper og selskaper hvor de involverte personene har styreverv.¹⁷

Italia 2004 – Milano (Enel-saken)

I Enel-saken¹⁸ ble tre personer, Viegner, Becker og Dietrich, funnet skyldig i korrupsjon gjennom bestikkelser av ansatte i det statseide selskapet Enel.¹⁹ Målet med bestikkelsene var å få kontrakt på å selge gasturbiner til Enel. Gjennom å få tildelt den første kontrakten kunne Siemens oppnå en monopolstilling i forhold til nye kontrakter for innkjøp av flere turbiner og vedlikehold av turbinene.²⁰ Retten mente at overføringen av bestikkelsene til de Enel-ansatte var nøye planlagt og utbetalt via bankkonti i Liechtenstein, Dubai og British Virgin Island – ikke direkte til personene, men via en mellommann.

Etter italiensk lov har selskaper en handlingsplikt som innebærer at de må opprette systemer som skal forhindre ulovlige handlinger. Loven sier også at juridiske personer kan stilles til ansvar for straffbare forhold som er begått av deres ansatte. Den strengeste sanksjonen er forbud mot å forhandle om statlige anbud med italienske myndigheter.

Når det gjelder Siemens' interne kontrollsystemer, uttales følgende i dommen:

«I dette tilfelle kan man både utelukke at Siemens AG har iverksatt en virksom modell for organisasjon, ledelse og kontroll av selskapets handlinger som er egnet til å forebygge straffbare handlinger av den art som har skjedd [...], og i tillegg ser det til og med ut som om selskapet selv har gitt klarsignal til og vært medansvarlig i de straffbare forholdene som Viegner, Becker og Dietrich²¹ er siktet for. Metoden som ble brukt av SIEMENS-direktørene for korrupsjonen (bruk av en tredje person, nemlig AL NOWAIS, ved utbetalingen av smørepengene for å gjøre det

vanskeligere å identifisere beløpets opprinnelse; gjentatte utbetalinger i flere bolker «oppdelt» etter fremdriften i anbudskonkurransen og leveransen), og fremfor alt at det allerede eksisterte konti og hemmelige fond som kunne tilbakeføres til SIEMENS AG og skulle brukes (og som ble brukt) til straffbare handlinger, viser ineffektiviteten av en eventuell intern kontrollmodell hos SIEMENS AG og manglende handling av organene som skulle overvåke at slike modeller ble overholdt. Det viser også at selskapet i det minste anså betalingen av smørepenger som en mulig forretningsstrategi, og for gjennomføringen av denne strategien hadde man altså opprettet 'hemmelige fond'.»²²

Domstolen fastslo også at det som hadde kommet frem under etterforskningen, kun var en del av et betydelig mer komplisert scenario hvor mange flere personer og ressurser var involvert, og at det derfor forelå en konkret og begrunnet fare for gjentakelse. Det ble sett på som ekstra graverende at Siemens, til tross for at de straffbare handlingene ble omtalt med store presseoppslag, «sto på sitt og ikke ga noe svar». Direktørene ble heller ikke sagt opp eller utsatt for disiplinære tiltak, men kun forflyttet fra en avdeling til en annen.

I dommen legges det også vekt på at Siemens i rettssaken ikke hadde vist at selskapet hadde iverksatt en ny og bedre organisasjonsmodell for å forhindre gjentakelse av liknende episoder. Videre ble det lagt til grunn at et selskap av en slik størrelse og av europeisk og internasjonal betydning er forpliktet til å innta bestemte og ufravikelige holdninger etter at en slik situasjon har oppstått. Retten uttalte også at da selskapet ikke hadde klart å legge frem noen informasjon om konkrete tiltak som skulle forhindre straffbare handlinger i fremtiden, kunne dette anses som en bekreftelse på selskapets medvirkning til de straffbare handlingene som hadde kommet for dagen.

Siemens ble i april 2004 dømt av domstolen i Milano for korrupsjon og ble dermed utelukket fra å inngå i forhandlinger med den offentlige forvaltningen i Italia for en periode på ett år. I dommen fastslås at de siktede personene er skyldige i korrupsjon, men at de utelukkende handlet i Siemens' interesse. Når det gjaldt erstatningssum, hadde Siemens inngått et forlik med Enel i slutten av 2003. Dette mente dommeren egentlig ikke var tilstrekkelig og uttalte når det gjaldt utelukkelsen fra forhandlinger at: «*Monopolstillingen som SIEMENS AG har, er en direkte konsekvens av de lovstridige handlingene og kan kun møtes med dette forbudet som er den eneste sanksjon som gjør det mulig å gjenopprette konkurransen og de ødelagte markedsforholdene. Til dette formål anser retten det som rimelig at forbudet skal gjelde for 1 (ett år).*»²³

Tyskland 2007 – Darmstadt

14. mai 2007 i Darmstadt i Tyskland ble den tidligere finanssjefen Andreas Kley i Siemens dømt til to års betinget fengsel for å ha bestukket i forretningsøyemed og for å ha begått utroskap mot Siemens. En tidligere Siemenskonsulent, Horst Viegner, ble dømt til ni måneders betinget fengsel for medvirkning. Saken var til dels en fortsettelse av Enel-saken. På handlingstidspunktet var Kley handels- og finansansvarlig i Siemens Power Generation, og Viegner arbeidet som konsulent for Siemens Power Generation.²⁴ Viegner skal med Kleys samtykke ha bestukket ansatte i Enel i Italia med 6 millioner euro for å sikre Siemens en kontrakt med Enel.^{25 26} Deler av summen skal ha blitt satt på kontoen til den Enel-ansattes kone etter at pengene var overført fra kontoer bl a i Liechtenstein. Begge de tiltalte tilsto bestikkelsene. Kley skal under rettssaken ha uttalt at bestikkelser og slush-funds var vanlig praksis hos Siemens.²⁷ Siemens ble dømt til å tilbakebetale 38 millioner euro til den tyske staten som kompensasjon for den gevinst de oppnådde med Enel-kontrakten. Siemens' representant anket dommen på stedet.²⁸ Det foreligger ikke noen endelig avgjørelse i saken.

5.2 Pågående rettssaker

Rådet har kjennskap til at det for tiden pågår minst fire korrupsjonssaker mot Siemens i Tyskland. I rådets totalvurdering er også saken mot Siemens som behandles av norske Økokrim, av betydning. Dette avsnittet inneholder en presentasjon av disse sakene.

Tyskland 2007 – München

Rådet følger den etterforskning som er iverksatt av statsadvokatene i München mot Siemens. De korrupsjonsanklager det gjøres rede for i rapporteringen fra denne saken er meget alvorlige og også meget detaljrike. Personer som er avhørt i saken har vært lenge i selskapet, og de skal ha avlagt vitneutsagn som skyver ansvaret for korrupsjonshandlingene helt opp til ledelsen.²⁹

Saken skal ha startet etter en anmodning om bistand fra justismyndighetene i Sveits og Italia, som resulterte i at statsadvokatene i München i november 2006 iverksatte etterforskning av medarbeidere hos Siemens. Ansatte i Siemens' telekommunikasjonsavdeling var mistenkt for å ha unndratt 20 millioner euro via fiktive selskaper og for å ha satt beløpene på kontoer som «slush funds» i Sveits og Liechtenstein i perioden 2002 til 2006.³⁰ Senere ble beløpet endret til 200 millioner euro, og det ble konstatert at de unndratte beløpene ikke var gått til personlig berikelse for de anklagede. Statsadvokatene fremholdt først at det var snakk om «økonomisk utroskap» mot Siemens. Etter hvert som etterforskningen fortsatte, kom Siemens selv i søkelyset. Statsadvokatene gikk over til å bruke betegnelsen «grov økonomisk utroskap», og i desember 2006 benyttet de betegnelsen «bestikkelser i forretningsøyemed».³¹ Statsadvokatene i München samarbeider tett med justismyndighetene i Sveits, Italia og Liechtenstein.³²

Ifølge media har finansdirektør i Siemens, Joe Kaeser, uttalt at Siemens ved en intern granskning har avdekket at 426 millioner euro er gått til mistenkelige utbetalinger.³³ Etter en intern gjennomgang utført av det amerikanske advokatfirmaet Debevoise and Plimpton ble beløpet i september 2007 av Siemens endret til 1,5 milliarder euro.³⁴ For øvrig ser det ut til at Thomas Ganswindt, medlem av ledelsen frem til september 2006, og Heinz-Joachim Neuburger, finansansvarlig i Siemens frem til april 2006, er de øverste innen ledelsen som har blitt arrestert i forbindelse med etterforskningen i München. Ifølge arrestordren og detaljerte vitneutsagn skal Siemens ha vært preget av at bestikkelser var «vanlig og svært organisert».³⁵

Michael Kutschenreuter, tidligere leder av informasjonsteknologiavdelingen i Siemens, skal etter sin arrestasjon ha kommet med en forklaring hvor han skyver skylden for korrupsjon høyt opp i systemet. Kutschenreuter skal ha fortalt at han også personlig har vært involvert i bestikkelser etter at han ble finansansvarlig i Telecomavdelingen i 2001. Selv om bestikkelser ble forbudt ved lov i Tyskland i 1999, anså mange av hans kollegaer bestikkelsene som små forseelser fordi det uansett var til det beste for selskapet.³⁶

Ifølge opplysninger gjengitt i media skal to andre høyt plasserte personer i Siemens Telecom også skal ha beskrevet bruk av bestikkelser. Reinhard Siekaczek og Andreas Mattes, tidligere kolleger av Kutschenreuter, har bekreftet at bestikkelsene ble utbetalt med ledelsens kjennskap. Det har fremkommet informasjon om at Reinhard Siekaczek skal ha blitt bedt om å sette opp «slush funds» for bestikkelser i 1999 eller 2000. Disse hemmelige kontoene er angivelig plassert i utlandet, og Siemens skal årlig ha satt inn store pengebeløp.^{37 38}

Av en tysk arrestordre fra 2006 skal det fremgå at statsadvokatene mistenker bestikkelser

i Egypt, Hellas, Indonesia, Kuwait, Saudi-Arabia og Vietnam fra 2002 til 2004. Siemens skal ha sluset penger gjennom minst tre lag med hemmelige konti, fiktive selskaper og lokale mellommenn. Statsadvokatene har per mars 2007 notert 25 land hvor Siemens skal være involvert i bruk av korrupsjon.³⁹

Omfanget av den rettslige prøvingen av München-saken kommer til å bli kraftig redusert. Dette er en følge av at Siemens i oktober 2007 aksepterte å betale et forelegg på 201 millioner euro mot at påtalemyndigheten i München frafalt tiltalen for den delen som gjelder korrupsjon i Com-divisjonen. Det er lagt ut en melding om dette på selskapets web-side hvor Siemens formulerer seg slik: «*Siemens accepts the fine imposed by the court and takes responsibility for past misconduct at the Com Group.*»⁴⁰

Tyskland 2007 – Nürnberg (AUB-saken)

Statsaktoratet i Nürnberg etterforsker et tidligere medlem av Siemens' ledelse for å ha bestukket en fagforeningsrepresentant i bedriftsforsamlingen i perioden 2001 til 2005.⁴¹ Den ansatte er siktet for utroskap mot Siemens.⁴² Det skal angivelig ha blitt utbetalt 14,75 millioner euro til arbeidstakerorganisasjonen AUB for å sikre organisasjonens velvillighet ovenfor selskapet. Mellom 2002 og 2004 skal mer enn 2,5 millioner euro ha blitt overført fra Siemens til formannen i AUB, Wilhelm Schelsky. Statsaktoratet undersøker også om disse pengene ble brukt for å påvirke valgene av medlemmer til bedriftsforsamlingen. Schelsky har vært sjef for AUB i 20 år. Før han ble selvstendig næringsdrivende, jobbet han for Siemens, men også som selvstendig næringsdrivende var han forretningsmessig nært knyttet til selskapet. Kontrakten mellom Siemens og Schelsky opphørte i 2006 fordi det etter en intern granskning ble fastslått at Siemens ikke mottok noen passende motytelse fra Schelsky.⁴³

Det var fagforeningen IG Metall som anla sak mot Siemens på grunn av selskapets urettmessige begunstiging av en arbeidsgivervennlig bedriftsforsamlingsrepresentant.⁴⁴

Tyskland 2007 – Nürnberg (Oil for food-saken)

I oktober 2005 publiserte «The independent inquiry committee», oppnevnt av FN, en rapport hvor 2200 selskaper, deriblant Siemens, ble anklaget for å ha bestukket regjeringen i Irak for å få kontrakter⁴⁵. I rapporten slås det fast at Siemens handlinger har skjedd i strid med de vilkår som var satt opp for Oil for Food-programmet og også mot FNs resolusjoner om sanksjoner mot Irak.⁴⁶ Tre av Siemens datterselskaper, Siemens-France, Siemens-Turkey og Osrar-Middle East, ble beskyldt for å ha bestukket den irakiske regjeringen med mer enn 1,6 millioner dollar for å få oppdrag til en samlet verdi på 124,3 millioner dollar. Bestikkelsene skal ha blitt utbetalt via selskapenes konto i Jordan.⁴⁷ Siemens uttalte etter publiseringen av rapporten at kommisjonens slutninger var forhas-tede og ubegrunnede. I tillegg påpekte de at det kun var deres datterselskaper som var anklaget for bestikkelsene. Siemens har senere ikke uttalt seg offentlig om saken.

I mai 2006 startet statsadvokatene i München og Nürnberg en granskning av disse anklagene mot Siemens for å vurdere om hendelsene skal få strafferettslige følger for Siemens i Tyskland.⁴⁸ I november 2006 innledet statsadvokatene i Nürnberg etterforskning av Siemens Medical Solutions, Siemens Power Generation og Siemens Power Transmission and Distribution for mulig brudd på utenrikshandelsloven («Aussenwirtschaftsgesetz»)⁴⁹. Loven omhandler valutatransaksjoner, varehandel, tjenesteyting og kapitalhandel med utlandet. Saken er fortsatt under etterforskning.

Tyskland 2007 – Wuppertal (OLAF⁵⁰-saken)

Ifølge opplysninger i to store tyske aviser etterforsker statsadvokatene i Wuppertal i Tyskland et tilfelle der ledere hos Siemens Power Generation (heleid datterselskap av Siemens AG) og ansatte hos Lurgi Lentjes Services skal ha bestukket en ansatt hos EUs Balkan-avdeling i Beograd.⁵¹ I 2004 ble «the European Commission Anti-Fraud Office», OLAF, varslet.⁵² De utarbeidet en rapport som ble videresendt til statsaktoratet i Wuppertal. Etterforskningen skal avsluttes i 2007.

Norge 2007 – Oslo (Økokrim)

Per-Yngve Monsen, tidligere ansatt i Siemens Business Services (SBS), slo i 2006 alarm om sannsynlige lovbrudd i måten SBS håndterte dataleveranser til det norske Forsvaret på. Etter at Monsen hadde varslet ledelsen for Siemens i München om hendelsen, fikk han beskjed fra ledelsen i Norge om at det var overtallighet i SBS, og at han måtte fratre sin stilling. Han gikk til arbeidsrettssak begrunnet i at det var varslingen om overfaktureringen og ikke overtalligheten som førte til at han mistet jobben. Domstolen fant at oppsigelsen ikke var saklig begrunnet og den ble derfor kjent ugyldig. Monsen ble tilkjent en erstatning på 1,5 millioner NOK. I dommen ble det påpekt at Monsen sannsynligvis hadde rett i at SBS overfakturerte forsvaret. Dette medførte at Forsvaret iverksatte en granskning av saken.^{53 54}

I 2006 ble det derfor igangsatt en statlig granskning av påstandene om mulig overfakturering av Forsvaret. Dalseide-utvalget ble oppnevnt av Kongen i statsråd 6. januar 2006, og i juni samme år fremla det sin granskningsrapport. Granskningsutvalget konkluderte med at SBS ikke oppfylte plikten til å ivareta Forsvarets beste, jfr. avtalens lojalitetsklausul og alminnelige kontraktsrettslige lojalitetskrav. Det ble avdekket at SBS overfakturerte Forsvaret for 36,8 millioner kroner i årene 2000–2004.⁵⁵ I desember 2006 ble det inngått en avtale mellom Siemens og Forsvarsdepartementet om tilbakebetalinger til Forsvaret. Sommeren 2007 konkluderte et partssammensatt granskningsutvalg med at SBS ikke hadde gjort seg skyldig i ytterligere overfakturering.⁵⁶

Undersøkelsene til Dalseide-utvalget viste videre at SBS drev med utstrakt kundepleie overfor forsvarsansatte. SBS skal ha brukt 6 millioner kroner på gaver, reising og bevertning. Det er særlig to forsvarsansatte som har mottatt betydelige verdier. Begge personene hadde stillinger der de tok avgjørelser eller hadde innflytelse på avgjørelser som kunne tilføre SBS fordeler. Dette bryter med gaveforbudet i tjenestemannsloven § 20 og Forsvarets eget anskaffelsesreglement. Enkelte fordelsoverføringer kan utgjøre brudd på forbudet mot korrupsjon i strl. § 276 a, b, og c. Saken ble høsten 2006 overlevert av Forsvaret til Økokrim.

6 Andre aktørers reaksjoner på anklagene mot Siemens

Rådet noterer at det er kommet andre enn rent rettslige reaksjoner mot selskapet som følge av den senere tidens korrupsjonssaker.

I desember 2006 sa Transparency International Deutschland (TI) opp Siemens' medlemskap i TI på bakgrunn av etterforskningen av selskapet i München. Siemens ble medlem i TI i 1998 etter at Siemens' ledelse hadde engasjert seg i gjennomføringen av OECDs korrupsjonskonvensjon. I 2004 ble Siemens' medlemskap lagt på is etter at selskapet var innblandet i en korrupsjonssak i Italia (Enel-saken). Grunnlaget for å være medlem i TI er at TI har tiltro til at selskapet anstrenger seg for å forhindre korrupsjon ved å etablere

egnede forebyggende ordninger og kontroller. Gjennom München-politiets etterforskning av Siemens i november 2006 ble det avdekket informasjon som gjorde at grunnlaget for Siemens' medlemskap falt bort.⁵⁷

Generalforsamling i Siemens ble avholdt i München 25. januar 2007. Flere aksjonærer uttrykte et ønske om en gjennomgang av selskapets interne kontrollmekanismer som skal hindre korrupsjon.⁵⁸ Det ble fremholdt at tilliten til Siemens hadde blitt svekket som følge av korrupsjonsanklagene, og det ble satt spørsmålsteget ved KPMGs håndtering av selskapets regnskaper. Flere aksjonærer krevde at styreleder Heinrich von Pierer og konsernsjef Klaus Kleinfeld skulle frasi seg sine verv, men resultatet av avstemningen var at begge ble sittende.⁵⁹

Som følge av det som har skjedd i Europa i senere tid, særlig i München-saken, besluttet Securities and Exchange Commission (SEC) i USA 26. april 2007 å starte en full gjennomgang av Siemens. Den 27. august møtte SEC og FBI statsadvokatene i München for å få innblikk i etterforskningen.⁶⁰

Justice Department i USA har også, fordi Siemens er børsnotert i USA og står anklaget for korrupsjon i Europa, startet undersøkelse av selskapet under den amerikanske Foreign Corrupt Practices Act.

Rådet har ikke gått nærmere inn i disse sakene.

7 Siemens' reaksjoner på anklagene

Siemens og dets representanter har altså siden begynnelsen av 90-tallet ved flere tilfeller vært gjenstand for straffeforfølgning i Tyskland og i andre land.

I begynnelsen av etterforskningen i den pågående München-saken la ledelsen skylden på en «røverbande» blant de ansatte som skulle ha stått bak korrupsjonen.⁶¹ Flere tidligere ansatte har stått frem med anklager om korrupsjonsbruk i selskapet, men ledelsen har avvist disse anklagene. Siemens skal i noen tilfeller ha avskjediget varslerne.⁶²

Da Siemens ble gjenstand for mye offentlig oppmerksomhet i forbindelse med avdekkingen av korrupsjonsskandalene i begynnelsen av 1990-tallet, tok ledelsen initiativ til endringer som skulle stoppe korrupsjonen i selskapet. I 1992 falt den første dommen i «Münchener Klärwerks-Affäre» mot Siemens. Det var på dette tidspunkt at Heinrich von Pierer ble selskapets nye konsernsjef og uttalte at dette aldri skulle skje igjen.⁶³ Von Pierer iverksatte strenge retningslinjer for *corporate governance* i 1992.⁶⁴ Han gjorde det også obligatorisk for alle ledere å skrive under på de interne retningslinjene hvert år for at de derigjennom skulle forsikre at bedriftsførselen stod i samsvar med disse.⁶⁵ Dessuten ble det i denne perioden utplassert hele 900 *compliance-officers* i selskapets 10 avdelinger som skulle sikre at retningslinjene ble fulgt.⁶⁶

På dette tidspunktet samarbeidet også ledelsen i Siemens med OECD om å spre informasjon om OECDs nye antikorrupsjonskonvensjon.⁶⁷ Siemens ble på 1990-tallet medlem av Transparency International (TI)⁶⁸ og samarbeidet også med the Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) – en organisasjon som fokuserer på transparens i penge- og transaksjoner mellom ekstraksjonsindustrien og utviklingslandene.⁶⁹ Siemens fremsto ikke bare som et selskap som tok korrupsjonsproblemene på alvor, men som et foregangsselskap internasjonalt når det gjaldt å motvirke korrupsjon.

Selskapets antikorrupsjonstiltak og uttalt gode intensjoner til tross; tiltakene har ikke hindret de korrupsjonshandlinger som senere er blitt oppdaget. Siemens har siden 90-tallet fortsatt å være gjenstand for mange etterforskninger om korrupsjon i mange land hvorav noen er presentert i denne tilrådingen.

I kjølvannet av de nyeste korrupsjonssakene ble i april 2007 konsernsjef Klaus Kleinfeld erstattet av Peter Löscher, og styreleder Heinrich von Pierer ble erstattet av Gerhard Cromme. Peter Löscher er hentet utenfra. Gerhard Cromme har vært i selskapet i mange år, som styremedlem siden 2003. Han var i en periode også leder for styrets audit committee.⁷⁰

Like før Klaus Kleinfeld i april 2007 fratrådte sin stilling, presenterte han en ny, ambisiøs virksomhetsplan – Fit for 2010 – for de kommende tre årene. Hans etterfølger, Löscher, uttalte i slutten av juli d.å. at det skal holdes fast ved planen.⁷¹ I sin første tale til pressen uttalte Löscher at «*for those of you who think – now Löscher begins, now the revolution begins – I have to disappoint you*». Löscher sier at han foretrekker å snakke om «evolusjon» i stedet for «revolusjon», og at planen er at Siemens skal forandres i det samme tempoet som i de siste tiårene.

Rådet har fulgt utviklingen i Siemens og har merket seg enkelte tiltak som nylig er iverksatt i selskapet i forhold til korrupsjon. Etter rådets oppfatning synes noen av de mest konkrete tiltakene å være at selskapet nå sentraliserer utbetalinger for å få kontroll over pengestrømmen, og at konsulentavtaler må godkjennes av flere personer enn tidligere. Videre skal selskapet ha etablert beskyttede kommunikasjonskanaler for varsling.^{72,73} Siemens' ledelse skal også ifølge opplysninger fra selskapet⁷⁴ samarbeide med Michael J. Hershman (grunnleggeren av Transparency International) med sikte på å omstrukturere de interne kontrollmekanismene.⁷⁵

I begynnelsen av oktober 2007 kom det opplysninger om ytterligere endringer i Siemens.⁷⁶ Löscher skal blant annet ha planer om å gjøre omstruktureringer i ledelsen. Tidligere har Siemens hatt en ledelse i tre nivåer: *coaches* som overvåker de forskjellige divisjonene, selve divisjonsnivået og de nasjonale datterselskapene ute i verden. Nå ser det ut til at personene på nivået med *coaches* skal fjernes og bli erstattet av ledere som har mer sentrale funksjoner i selskapet.⁷⁷ I tillegg skal det nasjonale nivået gis mindre makt og ikke lenger lede arbeidet med å forhandle store kontrakter nasjonalt. Det ser ut til at slike kontraktsinngåelser i fremtiden i stedet skal skje på divisjonsnivå. Videre skal Peter Solmssen, som er rekruttert fra General Electric, ha tiltrådt i den nyopprettede stillingen som *legal and compliance executive*. Opplysningene om de strukturelle endringene er ikke bekreftet av Siemens, men nyheten om Peter Solmssen finnes på Siemens' web-side. Ut fra det rådet kjenner til, foreligger det ingen forslag til endringer i styret så langt.⁷⁸

Et amerikansk advokatfirma, Debevoise and Plimpton, arbeider med en intern granskning basert på anklagene om korrupsjon. Advokatfirmaet rapporterer direkte og utelukkende til styrets nyetablerte compliance committee og blir assistert av revisorer fra Deloitte & Touche.⁷⁹ Advokatfirmaet klaget til styret i juli 2007 fordi det skal ha blitt hindret i å utføre sitt granskningsarbeid blant annet på Siemens' kontorer i Østerrike, Hellas og Belgia.⁸⁰ Styrets nyopprettede *compliance committee* har i oppgave å følge den pågående etterforskningen og de nye tiltakene i selskapet. I dette organet sitter de samme personene som i *audit committee* og det ledes av Gerhard Cromme.⁸¹

8 Siemens' svar på rådets henvendelse

I henhold til retningslinjene har rådet sendt Siemens et utkast til tilrådning for kommentarer. Dette ble gjort i slutten av juni d.å., og rådet mottok svaret fra Siemens innen svarfristens utløp i begynnelsen av september.

I svaret informerer Siemens om selskapets interne retningslinjer og om at overholdelse av interne retningslinjer, såkalt «compliance», nå er høyprioritert i tiden fremover. Det sies også i brevet at «*Exceptional performance and ethics are not mutually exclusive: They are absolutely essential!*», at «*Siemens is committed to clearing up all misconduct no matter who was responsible, and will endorse the necessary consequences*» og at «*The company has achieved its strength through operational excellence based on high ethical standards.*». Siemens legger ved en liste som redegjør for pågående rettssaker som selskapet er involvert i, og for nye tiltak i forhold til korrupsjon, samt en utskrift av en presentasjon om hvordan det arbeides med *compliance* i selskapet.

En sentral del i rådets vurdering er å vurdere om tiltakene i Siemens er tilstrekkelige for å unngå at det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet gjennom investeringen medvirker til grov korrupsjon. Flere av tiltakene som presenteres i vedlegget, er det gjort rede for i punkt 7. I tillegg fremgår at det planlegges en *corporate disciplinary committee* som skal pålegge disiplinære sanksjoner i saker hvor det foreligger mistanke om lovbrudd eller brudd mot selskapets interne policy eller annen dokumentert tjenesteforseelse.⁸²

I den vedlagde presentasjonen til svaret fra Siemens finnes et sitat fra Löscher der han sier følgende «*I have made the topic of compliance one of my top priorities. There will be no compromises here: Illegal and improper behaviour will not be tolerated under any circumstances.*». Rådet er ikke kjent med i hvilken sammenheng Löscher har uttalt dette, men uttalelsen synes ikke å ha blitt gjentatt i media i ettertid.

9 Rådets vurdering

Som nevnt har Norge en lovgivning som er blant verdens strengeste når det gjelder korrupsjon. Dette er i samsvar med utviklingen internasjonalt, hvor man anerkjenner at korrupsjon ikke bare er ødeleggende for økonomisk samhandling, men også en medvirkende årsak til fattigdom og menneskerettighetsbrudd i mange land. Rådet legger til grunn at den norske korrupsjonslovgivningen reflekterer alvorlighetsgraden av korrupsjonskriteriet i de etiske retningslinjene.

9.1 Rådets vurdering av grov korrupsjon i Siemens

Når det gjelder korrupsjon i selskapet til nå, bygger rådet på de foreliggende dommer og andre myndighetsvedtak om korrupsjon, samt på informasjon om pågående rettssaker om korrupsjon i flere land.

Som vist i punkt 5 har Siemens gjennom sine representanter brukt bestikkelser for å påvirke både offentlige tjenestemenn og personer i privat sektor for å vinne kontrakter. Dommene bekrefter dette når det gjelder tidligere saksforhold, og de etterforskninger som nå pågår, ser også ut til å handle om korrupsjon som utføres på en systematisk og omfattende måte.

To av dommene som nevnes i denne tilrådningsen, bygger på tysk rett – som ikke foreskriver foretaksstraff. Dommene rettes derfor direkte mot ansatte i selskapet og ikke

mot selskapet selv. Den italienske dommen i Enel-saken dreier seg også om ansatte, men Siemens kritiseres likevel sterkt for dårlige rutiner som muliggjorde korrupsjonen. Som følge ble Siemens utelukket fra statlige anbudskonkurranser for en periode på ett år.

I rådets vurderinger er det tatt høyde for at det finnes ulike konstruksjoner av rettslig ansvar i forskjellige rettssystemer; at det for eksempel finnes noen med, og andre uten, foretaksstraff. Dette betyr at rådet kan konkludere med at det foreligger grov korrupsjon i en sak uten at selskapet direkte er blitt funnet skyldig, fordi det er fastslått at representantene for selskapet har utført handlingene på vegne av selskapet. Det virker som et gjennomgående trekk at handlingene synes å ha skjedd med ledelsens viten, og med sikte på å vinne kontrakter for Siemens, ikke for å oppnå personlig vinning for de ansatte.

Rådet legger vekt på det som kan oppfattes som Siemens' egen innrømmelse av korrupsjon gjennom å vedta et betydelig forelegg for å unngå rettsforfølgning for deler av München-saken (2007).⁸³

Siemens' opptreden viser et mangeårig mønster av korrupsjonshandlinger foretatt i selskapets interesse. Handlingene er foretatt i mange land, og de omfatter overføringer av store beløp. Den store mengden saker, deres karakter og de høye summene det er snakk om tilsier at dette er en av de mest omfattende korrupsjonskulturer som har blitt etterforsket i noe børsnotert selskap, i hvert fall i europeisk sammenheng. Forholdene i Siemens må derfor avgjort anses som alvorlige i henhold til retningslinjene.

9.2 Rådets vurdering av risiko for at fondet gjennom sin investering i Siemens medvirker til grov korrupsjon i fremtiden

Punkt 4.4 i retningslinjene krever at det foreligger en «uakseptabel risiko» for at selskapet skal medvirke til normbrudd fremover i tid for at rådet skal anbefale å utelukke et selskap.

I forarbeidene til retningslinjene heter det at uttrekk kan brukes som et forsiktighetstiltak ved forhold som er meget alvorlige ut fra en etisk betraktning.⁸⁴ Samtidig heter det at uttrekk bør begrenses til de mest alvorlige tilfellene. Det må derfor gjøres en samlet vurdering og en konkret avveining i hvert enkelt tilfelle.

Forarbeidene understreker videre at normbrudd enten må være pågående, eller at det må foreligge en uakseptabel risiko for at slike brudd kommer til skje i fremtiden, for at de skal kunne føre til utelukkelse. Tidligere handlingsmønstre, som kan være mer eller mindre systematiske og/eller omfattende, kan gi en indikasjon på om det foreligger en fremtidig risiko for fortsatt bruk av korrupsjon. Forarbeidene slår fast at «*Formålet er å treffe en avgjørelse om hvorvidt selskapet i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for [fondet].*»⁸⁵ Også ordlyden i punkt 4.4 gjør det klart at det er sannsynligheten for at fondet medvirker til pågående og fremtidige handlinger eller unnlater som er vurderingstemaet.

I denne tilrådingen er det gjennomgått avgjørelser av juridisk karakter som viser handlinger i fortiden. Opplysninger om selskapets tidligere atferd kan gi en indikasjon på selskapets atferd i fremtiden. Antallet dommer om korrupsjon i tilknytning til Siemens de senere år og antallet pågående saker mot selskapet tilsier at det må iverksettes effektive tiltak om risikoen for framtidig korrupsjon skal bli vesentlig redusert. Rådets hovedansvar er derfor å vurdere om de tiltakene som selskapet nå har iverksatt, og som er kjent for rådet, kan være tilstrekkelige for å hindre korrupsjon.

Rådet legger vekt på hvordan Siemens har respondert på avsløringene om korrupsjon i selskapet, dels gjennom den dokumentasjon Siemens har sendt som svar på rådets henvendelse og dels gjennom offentliggjøring av informasjon om tiltak som selskapet nå arbeider med. De tiltak som rådet antar vil være de mest effektive, er sentraliseringen av håndtering av bankkonti, endrede rutiner for inngåelser av konsulentavtaler samt etableringen av en *ombudsman* som skal være en kanal for ansatte som vil varsle om brudd mot lover eller retningslinjer i selskapet.

Som nevnt tidligere har styret opprettet en såkalt *compliance committee* som skal overvåke den pågående granskningen og de tiltak som foreslås i selskapet. Denne komitéen har de samme medlemmene som den tidligere *audit committee* og ledes av Gerhard Cromme. Etter rådets syn hefter det usikkerhet ved om komitéen vil være i stand til å foreta tilstrekkelige uavhengige vurderinger når den i hovedsak består av de samme personer som tidligere har unnlatt å fange opp korrupsjon i Siemens, og når den ledes av den samme personen som tidligere har ledet dette arbeidet uten å lykkes i å oppdage pågående korrupsjon i selskapet.

Videre er Siemens i ferd med å etablere en disiplinærkomité som skal vurdere saker hvor det foreligger mistanke om ansattes brudd mot lover eller selskapets policy. Et forslag om mulige sanksjoner for slike brudd ble lagt frem for styret i slutten av september d.å., men det foreligger ikke opplysninger om hva styret bestemte i saken. Ut fra forslaget kan korrupte ansatte risikere sanksjoner som lavere lønn, omplassering, ingen forfremmelser eller fjerning av bonuser. Politianmeldelse ved korrupsjon ser imidlertid ikke ut til å inngå i sanksjonene.⁸⁶

At Siemens har ansatt en *ombudsman*, fremstår isolert sett som et effektivt tiltak. Det slås også fast i de interne *business conduct guidelines* at det er forbudt med represalier mot ansatte som varsler. Imidlertid fastlegger Siemens' interne policy sterke konfidensialitetskrav på flere områder. Det er en risiko for at disse konfidensialitetskravene kan forhindre at saker om for eksempel varsling kommer frem i lyset. Tatt i betraktning Siemens' tidligere historie i forbindelse med varslingssaker er dette et område som burde være særlig viktig for selskapet.

Sammenlignet med de andre kriteriene for utelukkelse som retningslinjene inneholder, byr korrupsjonskriteriet på ekstra utfordringer. Et selskap kan iverksette tiltak for å hindre menneskerettighetsbrudd og miljødeleggelse, og effekten av tiltakene kan lettere undersøkes når de er iverksatt. Når det gjelder korrupsjon, vil dette kunne være mer komplisert fordi korrupsjon foregår i det skjulte og kommer i lyset først etter avsløringer og etterforskninger. Dette gjør at det er vanskelig å finne ut hvor effektive antikorrupsjonstiltak er.

De antikorrupsjonstiltak som ble iverksatt i selskapet på begynnelsen av 90-tallet, fremsto som ambisiøse. Disse gikk blant annet ut på å innføre strenge retningslinjer som lederne hvert år måtte skrive under på at de skulle følge, og utplassering av 900 *compliance-officers* i selskapet. Siemens ble sett på som et foregangsselskap internasjonalt når det gjaldt å bekjempe korrupsjon. Likevel er korrupsjonshandlingene som er blitt avdekket i etterkant av selskapets «snuoperasjon» for 15 år siden av et omfang og en alvorlighetsgrad som synes uten sidestykke, i hvert fall i en europeisk kontekst. Det er særlig i lys av disse erfaringene at rådet finner det usikkert om dagens varslede tiltak vil være effektive.

Etter rådets oppfatning synes de ikke tilstrekkelige.

Rådet er klart over at det kan være problematisk for et selskap offentlig å erkjenne eksistensen av svært klanderverdige forhold i selskapet. I lys av de dokumenterte forholdene i denne saken er rådet likevel overrasket over at Siemens, i sitt svarbrev til rådet gjennom Norges Bank, hevder at «*The company has achieved its strength through operational excellence based on high ethical standards.*» Etter rådets mening er dette en lite treffende beskrivelse av selskapets atferd i denne konteksten. Den tyder på at selskapet undervurderer sakens alvor. Det er en risiko for at slik undervurdering av situasjonen kan føre til at en eventuell endringsprosess vil gå langsomt i selskapet.

Det er usikkert i hvilken grad, og i tilfelle når, eventuelle tiltak vil kunne få effekt. Rådet ser det som problematisk fortsatt å være investert i Siemens når det råder stor usikkerhet knyttet til *om*, og eventuelt *når*, tilstrekkelige tiltak iverksettes. Rådet finner, ut fra en helhetsvurdering, at det foreligger en uakseptabel risiko for at Siemens vil kunne fortsette å bli involvert i grov korrupsjon i fremtiden.

10 Tilråding

Etikkrådet vil, ut fra disse vurderingene av innholdet i anklagene mot Siemens vurdert opp mot punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at selskapet utelukkes fra Statens pensjonsfond – Utland da det etter rådets vurdering foreligger en uakseptabel risiko for at fondet gjennom sin investering i Siemens kan komme til å medvirke til grov korrupsjon.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Heretter «rådet».
- 2 Heretter «Siemens».
- 3 NOU 2003:22, side 35.
- 4 www.nyse.com/about/listed/si.html
- 5 Se regjeringens web-side om ulike tiltak mot korrupsjon:
www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/Korrupsjon_og_hvitvasking.html?id=1266
- 6 NOU 2003:22, side 35.
- 7 Datoen er satt ut fra et ønske om å inkludere informasjon om Peter Löschers nye virksomhetsplan som skulle offentliggjøres i begynnelsen av oktober 2007 – etter hans første 100 dager i selskapet, se <http://www.finanznachrichten.de/nachrichten-2007-05/artikel-8308988.asp>. De forslag til tiltak som da ble presentert, er redegjort for i denne tilrådingen.
- 8 <http://www.oecd.org/dataoecd/59/13/1898632.pdf> http://www.unodc.org/unodc/crime_signatures_corruption.html <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=173&CM=7&DF=10/31/2007&CL=ENG> <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=174&CM=7&DF=10/31/2007&CL=ENG>
- 9 http://www.handelsblatt.com/news/Unternehmen/Industrie/_pv/_p/200038/_t/ft/_b/1186555/default.aspx/korruption-ist-bei-siemens-nichts-neues.html
- 10 Lexetius, sammendrag av rettsavgjørelser: <http://lexetius.com/1997,490>

- 11 <http://onwirtschaft.t-online.de/c/99/31/55/9931558.html>
- 12 http://www.handelsblatt.com/news/Unternehmen/Industrie/_pv/_p/200038/_t/ft/_b/1186555/default.aspx/korruption-ist-bei-siemens-nichts-neues.html
- 13 http://www.handelsblatt.com/news/Unternehmen/Industrie/_pv/grid_id/1048180/_p/200038/_t/ft/_b/1186555/default.aspx/korruption-ist-bei-siemens-nichts-neues.html
- 14 <http://finanzen.aol.de/Klaerwerk-Korruption-1225650577-6.html>
- 15 Domsavgjørelsen: <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/1/96/1-233-96.php3>
- 16 At Mr Choy Hon Tim ble dømt for korrupsjon i 1995, og at dommen fikk til følge utelukkelse av selskapene, bekrefte av relevant myndighet; Corrupt Practices Investigation Bureau, i Singapore. Kommunikasjon mellom rådet og Norges ambassade i Singapore, finnes i rådets arkiv.
- 17 Asiaweek.com 3 March 1996: <http://www.asiaweek.com/asiaweek/96/0301/biz3.html>
- 18 Enel-saken fra Milano (førsteinstans) domstol 24. april 2004 Nr 2460/03 TGNR og 950/03 RGGIP, finnes i rådets arkiv.
- 19 Den italienske staten hadde da 68 % i aksjeandel.
- 20 Slikt vedlikeholdsarbeid skal være så komplisert at det kun er selgeren av turbinene – som kjenner hvordan de er konstruert – som kan utføre vedlikeholdsarbeid på disse.
- 21 Se fotnote 18. Det finnes en fotnote i dommen hvor det står: «Bemerk at Jean Dietrich som deltok i forhandlingene med ENELs direktører i egenskap av adm. dir. for SIEMENS AG, ikke var en underordnet funksjonær og dermed underlagt kontroll og ledelse av andre slik det er oppgitt i tiltalen, han var derimot en leder på topp-plan hos SIEMENS AG og hans viljeserklæring må per se anses som selskapets vilje (voluntas societatis).»
- 22 Hentet fra den norske oversettelsen av dommen utført for rådet, finnes i rådets arkiv.
- 23 Enel-saken fra Milano (førsteinstans) domstol 24. april 2004 Nr 2460/03 TGNR og 950/03 RGGIP, finnes i rådets arkiv.
- 24 Han er også tidligere direktør hos Siemens, se fotnote 23, side 1.
- 25 Statseid italiensk selskap.
- 26 <http://uk.reuters.com/article/oilRpt/idUKL1767582120070417?sp=true>
- 27 <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,471461,00.html>
- 28 <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,482730,00.html>
- 29 Wall Street Journal, 31. januar 2007, «At Siemens, witnesses cite pattern of bribery» av David Crawford og Mike Esterl, finnes i rådets arkiv.
- 30 <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/972/97875/1/>
- 31 <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/972/97875/1/>
- 32 <http://www4.justiz.bayern.de/sta-muenchen/stamue1/pro70207.htm>
- 33 Financial Times, 9. februar 2007, «Siemens broadens bribery inquiries» av Richard Milne, finnes i rådets arkiv.
- 34 <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,507018,00.html>
- 35 Wall Street Journal, 31. januar 2007, «At Siemens, witnesses cite pattern of bribery» av David Crawford og Mike Esterl, finnes i rådets arkiv.
- 36 Se fotnote 35.
- 37 Siemens skal på 90-tallet årlig ha brukt 500 millioner DM til bestiklinger: <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/972/97875/1/>
- 38 Se fotnote 35.
- 39 <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/972/97875/1/>
- 40 <http://w1.siemens.com/en/investor/index.htm>
- 41 Siden mars 2007 er han ikke lenger del av ledelsen i Siemens.
- 42 http://www4.justiz.bayern.de/olgn/presse/info/straf/pm_2007_08_28.htm
- 43 <http://images.zeit.de/online/2007/11/siemens-schelsky-aub>
- 44 <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,475178,00.html>
- 45 The independent inquiry committee report, side 375 og 421: <http://www.iic-offp.org/documents/IIC%20Final%20Report%2027Oct2005.pdf>
- 46 S/RES/986, para 8, S/RES/986, para 9, and Iraq-UN MOU, para 5, finnes i rådets arkiv.

- 47 Focus, «Auch Deutschland schmierten Saddam»: http://focus.msn.de/politik/ausland/irak_nid_20817.html
The Washington Post, «U.N. panel says 2400 firms paid bribes to Iraq»: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/27/AR2005102700954.html> «Staatsanwälte wegen Irak-Geschäften bei Siemens»: <http://de.internet.com/index.php?id=2019572>
- 48 Die Tageszeitung, «Irak: Ermittlungen gegen deutsche Firmen»: <http://www.taz.de/pt/2006/05/27/a0088.1/text>
- 49 Süd Deutsche Zeitung: <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/893/96797/>
- 50 «OLAF» står for «the European Commission Anti-Fraud Office» og er EU-kommissionens kontor for bedrageribekjempelse.
- 51 <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/77/92984/> og <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/893/96797/>
- 52 <http://www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/unternehmen/Bestechungsskandal-Wo-Jaguar/579202.html>
- 53 <http://e24.no/arkiv/article1252468.ece>
- 54 Dom fra Oslo tingsrett 29. september 2005, ref TOSLO-2004-99016
- 55 Dalseide-utvalgets granskningsrapport: http://odin.dep.no/filarkiv/284017/Granskningsrapport_IKT-kontrakter.pdf
- 56 Dagens Næringsliv, 6. juli 2007, finnes i rådets arkiv.
- 57 Pressemelding fra TI Deutschland: [http://www.transparency.de/Trennung-von-Siemens.978.o.html?&no_cache=1&sword_list\[\]=Siemens](http://www.transparency.de/Trennung-von-Siemens.978.o.html?&no_cache=1&sword_list[]=Siemens)
- 58 Counterproposal to the general assembly at Siemens: http://www.siemens.com/Daten/siecom/HQ/CC/Internet/Investor_Relations/WORKAREA/hv_ed/templatedata/Deutsch/file/binary/Gegenantraege2007_1425327.pdf
- 59 Der Spiegel: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,462356,00.html>
- 60 <http://www.zeit.de/online/2007/35/siemens-ermittler>
- 61 <http://www.manager-magazin.de/unternehmen/artikel/o,2828,450641,00.html>
- 62 For eksempel Rudolf Vogel: <http://heise.de/newsticker/meldung/print/67063> og Per-Yngve Monsen <http://e24.no/naeringsliv/article1414801.ece>
- 63 Heinrich von Pierer ble konsernsjef i 1992 og styreleder i 2005.
- 64 Handelsblatt: http://www.handelsblatt.com/news/Unternehmen/Industrie/_pv/grid_id/1048180/_p/200038/_t/ft/_b/1186555/default.aspx/korruption-ist-bei-siemens-nichts-neues.html
ZDF: <http://www.heute.de/ZDFheute/inhalt/23/0,3672,4089591,00.html>
- 65 Die Welt: http://www.welt.de/wirtschaft/article702722/Ex-Siemens-Vorstand_packt_aus.html?print=yes
- 66 Süddeutsche Zeitung: <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/345/99246/print.html>
Stern: <http://www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/unternehmen/Siemens-Schmiergeld-Aff%E4re-Katastrophe-Katastrophe/577353.html>
- 67 Transparency International Deutschland: <http://www.transparency.de/Trennung-von-Siemens.1012.o.html>
- 68 Transparency Internationals vilkår for medlemskap: <http://www.transparency.de/Selbstverpflichtungserklaerung.67.o.html>
- 69 News-report: http://www.news-report.de/nachricht/Politik/1179935550/Siemens_arbeitete_Jahre_mit_Anti-Korruptionsorganisation_EITI_zusammen.html
- 70 Da Securities and Exchange Commission (SEC) påpekte at det er uheldig at styreleder også leder audit committee sa Gerhard Cromme fra seg sin stilling som leder for denne: <http://www.compliance-magazin.de/markt/personen/thyssenkruppsiemens240407.html>. Ut fra opplysninger i vedlegget til brevet som ble sendt til rådet, leder Gerhard Cromme nå styrets compliance committee: «Legal proceedings – Third Quarter of Fiscal 2007» side 4.
- 71 http://www.siemens.com/index.jsp?sd_c_p=fml70su01457353ni1142524pc13223&sd_c_bcpath=1127184.s_o%2C&sd_c_sid=21248909866&
- 72 Ifølge en internasjonal undersøkelse oppdages 40 % av korrupsjon gjennom varsling. Til sammenligning avdekker selskapers revisorer kun ca 10 % av slike forhold: www.kpmg.no/arch/_img/9282037.pdf side 4.

- 73 Samtidig fastlegger de interne retningslinjene konfidensialitetsforpliktelser for de ansatte: «Every employee should be concerned with the good reputation of Siemens in each country. In all aspects of performing his/her job, every employee must focus on maintaining the good reputation of, and respect for, the Company.» Det kan være vanskelig å varsle uten samtidig å bryte mot denne regelen. Om konfidensialitet sies dette: «Confidentiality must be maintained with regard to internal corporate matters which have not been made known to the public. As an example, this includes details concerning the Company's organization and equipment, as well as matters of business, manufacturing, research and development, and internal reporting figures. The obligation to maintain confidentiality shall extend beyond the termination of the employment relationship.» Siemens' «Business Conduct Guidelines» punkt A2 og E2.
- 74 http://www.focus.de/finanzen/news/aufklaerer_aid_121222.html?drucken=1
- 75 I januar 2007 ansatte Siemens også en tidligere statsadvokat, Daniel Noa, som ny leder for compliance-office. Etter seks måneder sa han opp sin stilling og hans etterfølger, Peter Solmssen, ble utnevnt i oktober 2007. <http://www.compliancemagazin.de/markt/personen/siemenso50107.html>.
- 76 Financial Times, 2. oktober 2007, i artikkelen «Siemens prepares for its cultural revolution» av Richard Milne, gjengis informasjon som skal komme fra «senior directors», finnes i rådets arkiv.
- 77 Medlemmene i gruppen som skal overvåke divisjonene, ser ut til å bli: Löscher selv, finansdirektøren, lederne for teknologi, compliance og personellavdelingene samt lederne for de tre «superdivisjonene» energi, infrastruktur og helse (health care), se fotnote 76.
- 78 Bortsett fra den nytiltrådte Peter Solmssen som skal bli medlem både av styret og av ledelsen, og Feldmayer, som på egen begjæring skal ha forlatt sin stilling grunnet anklager om at han var involvert i AUB-saken. <http://www.reuters.com/article/marketsNews/idUSWEB382720070328>
- 79 Siemens' svar til rådet i vedlegget «Legal Proceedings – Third Quarter of Fiscal 2007», side 2, finnes i rådets arkiv.
- 80 <http://www.spiegel.de/international/business/o,1518,druck-496908,00.html>
- 81 Se fotnote 79, side 4.
- 82 Se fotnote 79. Vedlegget «Legal proceedings – Third Quarter of Fiscal 2007» side 2.
- 83 «Ad-hoc Announcement according to § 15WpHG (Securities Trading Act)» på Siemens' web-side 4. oktober 2007: <http://w1.siemens.com/en/investor/index.htm>.
- 84 NOU 2003:22, side 35.
- 85 NOU 2003:22, side 35.
- 86 <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,506486,00.html>

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 3. september 2008
(Offentliggjort i mars 2009)

Vedrørende Etikkrådets tilrådning om uttrekk fra Siemens AG

Vi viser til brev fra Finansdepartementet av 5. mai 2008. I brevet ber departementet rådet om å kommentere og vurdere nye opplysninger om Siemens som har kommet frem etter at rådet 15. november 2007 avga sin tilrådning om uttrekk av Siemens fra SPUs portefølje. I brevet viser departementet til at det har kommet frem ny informasjon i Siemens' årsmelding som ble offentliggjort etter at tilrådingen var avgitt. Rådet oppsummerer i dette svaret først hovedmomentene i rådets tilrådning og gjennomgår deretter nye opplysninger fra Siemens' årsmelding. Avslutningsvis vurderes nye opplysninger fra andre kilder som har betydning for rådets sluttvurdering i denne saken. Det sentrale spørsmålet er om Siemens' varslede tiltak og andre opplysninger som er fremkommet etter at tilrådingen ble avgitt, gir grunn til å anta at det ikke lenger foreligger en uakseptabel risiko for medvirkning til fremtidig korrupsjon.

1 Tilrådingen av 15. november 2007

Rådet har arbeidet med denne saken siden sommeren 2006. I sin tilrådning om uttrekk av 15. november 2007 redegjorde rådet for Siemens' anvendelse av grov korrupsjon. Videre vurderte rådet risikoen for fremtidig korrupsjon. På bakgrunn av blant annet Siemens' forhistorie med flere fellende korrupsjonsdommer, et stort antall pågående korrupsjonsetterforskninger, samt korrupsjonshandlingenes omfattende og systematiske karakter konkluderte rådet med at kriteriet om grov korrupsjon i retningslinjene måtte anses oppfylt.

I tilrådingen vurderte rådet de tiltakene Siemens til da hadde varslet for å forhindre fremtidig korrupsjon. Selskapets konsernsjef og styreleder var skiftet ut, og man hadde etablert en ombudsmannsordning, en *Compliance Committee* og en *Disciplinary Committee*. En *Legal and Compliance Executive* var rekruttert utenfra, og det var etablert beskyttede kommunikasjonskanaler for varslere. Et amerikansk advokatfirma, Debevoise and Plimpton, var engasjert for å gjøre en intern granskning av korrupsjonsanklagene mot selskapet. Advokatfirmaet rapporterer både til *Compliance Committee* og til SEC i USA.¹

Selskapet hadde også varslet organisatoriske tiltak som skulle redusere risikoen for korrupsjon. Blant annet skulle selskapet sentralisere sine utbetalinger for å få kontroll med pengestrømmene. Nye konsulentavtaler skulle godkjennes av personer på flere ulike nivåer, og store kontrakter skulle inngås på divisjonsnivå og ikke nasjonalt. I tillegg var det varslet omstrukturerings i ledelsen.

Rådet fant at tiltakene etter en samlet vurdering ikke syntes å være tilstrekkelig gjennomgripende til å redusere risikoen for fremtidig korrupsjon. Denne vurderingen hang

nøye sammen med tidligere erfaringer med anti-korrupsjonstiltak i selskapet. Tidlig på 1990-tallet ble Siemens avslørt for korrupsjon, men til tross for omfattende anti-korrupsjonstiltak i etterkant av denne skandalen fortsatte korrupsjonen i selskapet. Selskapets reaksjon på de nye avsløringene bar etter rådets oppfatning preg av en undervurdering av sakens alvor.

Rådet la i sin vurdering blant annet vekt på at personer til tross for at stillingene deres tilsa at de burde ha handlet for å forhindre korrupsjonsbruken, fortsatte i sentrale posisjoner i selskapet. Videre var det på det tidspunkt uklart om ansatte som var involvert i korrupsjon, fra selskapets side ville bli møtt med tilstrekkelig strenge sanksjoner som politianmeldelse.

2 Nye forhold i Siemens' årsmelding 2007

Av årsmeldingen, som ble offentliggjort i november 2007, fremgår det at selskapet har iverksatt flere tiltak for å forbedre sine *compliance*-prosedyrer og -kontroller som følge av korrupsjonsanklagene. De fleste av disse tiltakene var allerede offentliggjort da rådet avga sin tilrådning, og er dermed vurdert i tilrådningen. Enkelte nye tiltak fremkommer likevel i årsmeldingen og er kort beskrevet nedenfor.

Det fremgår av årsmeldingen at selskapets *Audit and Compliance*-avdeling var i ferd med å foreta en intern gjennomgang av selskapets *compliance*-prosedyrer og interne kontrollsystemer for å avdekke mulige svakheter. Videre hadde alle selskapets revisjonsfunksjoner blitt samlet i en avdeling i *Corporate Finance Department*. Det var utnevnt en *Chief Audit Officer* i denne avdelingen som har en uavhengig rapporteringslinje til *Audit committee* og dens leder.² Det var utnevnt en ny *Chief Compliance Officer (CCO)* da den tidligere CCO ble avskjediget i august 2007.³ CCO leder *Compliance*-organisasjonen og rapporterer direkte til *compliance*-ansvarlig i ledelsen og til styreleder. I tillegg var et opplæringsprogram rettet mot forskjellige nivåer av ansatte etablert.⁴ Per 3. kvartal 2008 skal 30 000 ansatte ha deltatt på *compliance*-kurs, og 108 000 har gjennomgått et nettbasert kurs om det samme temaet.⁵

Årsmeldingen varslet også at det i desember 2007 skulle innføres et amnestiprogram som innebar at ansatte i en tre-måneders-periode kunne varsle om korrupsjon i selskapet uten å risikere erstatningssøksmål eller oppsigelse, selv om de selv hadde medvirket til korrupsjonshandlingene. Selskapet beholdt seg imidlertid retten til å ilegge den ansatte andre disiplinære sanksjoner, og amnestiet ville heller ikke forhindre strafferettslig forfølgelse dersom varsleren selv hadde gjort seg skyldig i kriminelle forhold.⁶ Ifølge Siemens har per 3. kvartal 2008 123 ansatte benyttet seg av tilbudet, og 67 av disse er blitt innvilget amnesti.⁷

3 Andre nye forhold

I november 2007 uttalte den nye konsernsjefen Löscher at omfanget av bestikklser nå syntes å være avdekket i sin helhet.⁸ I tiden etter hans uttalelse har statsadvokatene i München utvidet etterforskningen til å omfatte fem nye avdelinger, og det er startet etterforskninger i flere nye land.⁹ Debevoise and Plimpton har funnet bevis for korrupsjon og andre alvorlige regelbrudd i nesten alle de undersøkte avdelingene.¹⁰ Anklagene om korrupsjon er også skjøvet høyere opp i systemet. Statsaktoratet i München har gitt 270 nåværende og tidligere siemensansatte status som mistenkte i saken.¹¹

Siemens' ledelse besluttet i april i år å gå til sivilrettslig erstatningssøksmål mot elleve tidligere ledere i Siemens, herunder tidligere konsernleder og styreleder von Pierer og tidligere konsernleder Kleinfeld, fordi disse hadde forsømt sin organisasjons- og tilsynsplikt i forhold til å forhindre ulovlig forretningspraksis og bestiktelser.¹²

Selskapet har også varslet at det vil utplussere 450 anti-korrupsjonsekspertes i sine avdelinger for å forhindre korrupsjon.¹³ Etter at årsmeldingen ble lagt frem, er det fremkommet at Siemens har sentralisert *compliance*-organisasjonen for å styrke *compliance*-prosessene i selskapet.¹⁴ Siemens har blitt kritisert for at denne tidligere var svært fraksjonert og underbemannet. De *compliance*-ansvarliges mandat har i tillegg vært uklart og snevert, noe som samlet sett medførte at *compliance*-organisasjonen ble handlingslammet.¹⁵ De ansatte i *compliance*-avdelingen hadde også et motstridende mandat, ved at de på den ene siden skulle ta seg av anti-korrupsjonsarbeidet i selskapet samtidig som de skulle forsvare selskapet utad dersom korrupsjonssaker kom ut i offentligheten.¹⁶ Ut fra Siemens' informasjon, fremstår det som uklart om sentraliseringen av *compliance*-organisasjonen har endret på dette. Ifølge Siemens er den nye *compliance*-organisasjonen gjennomført ved selskapets hovedkvarter, mens selskapets ulike avdelinger og regioner arbeider med å implementere den nye strukturen. Tidligere var *compliance*-ansvaret ikke forankret hos ledelsen, men dette ble endret i oktober 2007 da Siemens opprettet en *legal and compliance*-stilling i ledelsen. Det blir også sagt at man har integrert de *compliance*-relaterte målsettingene i incentivsystemet for den øverste ledelsen i selskapets ulike avdelinger.¹⁷

Når det gjelder den generelle organisasjonsstrukturen, er denne ifølge Siemens nå transparent og skal ha klare ansvarsfelt basert på tydelige kommandolinjer. Dette er blant annet gjort ved å legge selskapets tidligere elleve avdelinger inn under tre nye hovedområder som er «helse», «energi» og «industri». I denne forbindelse er deler av ledelsen skiftet ut. Enkelte av de fratrådte medlemmene av ledelsen har imidlertid inngått konsulentavtaler med Siemens i stedet.¹⁸ Tre av den nye ledelsens medlemmer er rekruttert eksternt, de øvrige fem kommer fra ulike avdelinger i Siemens. I styret er åtte av tjue styremedlemmer skiftet ut.

4 Rådets vurdering

I tilrådingen om uttrekk av 15. november 2007 konkluderte rådet med at det i forhold til retningslinjene forelå grov, omfattende og systematisk korrupsjon hos Siemens, og at det var en uakseptabel risiko for at fondet gjennom sitt eierskap i Siemens vil medvirke til fremtidig korrupsjon. Spørsmålet er om det fortsatt foreligger en uakseptabel risiko for å medvirke til fremtidig grov korrupsjon, også med de nye anti-korrupsjonstiltakene som er innført etter at tilråding om uttrekk ble avgitt 15. november 2007.

Rådet fastslår at siden november 2007 har omfanget av avdekket korrupsjon i Siemens økt betydelig, noe som vises gjennom etterforskninger av nye avdelinger i flere nye land. Nå etterforskes et stort antall av Siemens' avdelinger, og bare i forbindelse med München-saken har 270 nåværende og tidligere Siemens-ansatte fått status som mistenkte. Straffe-prosessene er ventet å vare utover høsten 2008. Korrupsjonen har med andre ord vist seg å være mer omfattende og systematisk enn det rådet la til grunn i sin tilråding av 15. november 2007.

Siemens har siden korrupsjonssaken ble avslørt, innført flere tiltak som må antas å ville kunne bidra til å redusere risikoen for ytterligere korrupsjon i selskapet. Rådet vil særlig peke på opprettelsen av beskyttede kommunikasjonskanaler for varslere. Det er avgjørende at personer i selskapet kan melde fra om korrupsjon uten risiko for at varslingen kan spores tilbake til dem. Som påpekt i tilrådningsen har flere tidligere ansatte i Siemens stått frem med anklager om korrupsjonsbruk i selskapet uten at ledelsen har tatt det på alvor. I enkelte tilfeller skal Siemens ha avskjediget varsleren og tilbudt denne konsulentoppdrag mot at varsleren ikke går videre med saken.¹⁹

Den eksterne gjennomgangen av *compliance*-prosedyrer og -kontroll, og selskapets sentralisering av *compliance*-organisasjonen fremstår som positiv. Av rettssaken i München har det kommet frem at flere jurister i *Compliance Office* tidligere hadde kjennskap til korrupsjon, men at de ikke hadde mandat til å iverksette granskninger eller ilegge sanksjoner i forbindelse med brudd på slike interne regler, og at det derfor ikke ble gjort noe.²⁰ At selskapet nå klarer å etablere en fungerende *compliance*-organisasjon med klare ansvarsområder og kommandolinjer, vil være viktig for å forhindre fremtidig korrupsjon. Men rådet merker seg at *Audit committee* fortsatt består av tilnærmet de samme personene som tidligere ikke har lyktes i å avsløre pågående korrupsjon i selskapet. Etter rådets syn hefter det dermed usikkerhet om hvorvidt endringene vil medføre at korrupsjon nå avdekkes.

Videre har det vært en viss utskiftning av personer i ledelsen og styret. Rådet finner at vedtaket om å stille tidligere ledere personlig erstatningsansvarlig for korrupsjonshandlingene er en reaksjon som vil kunne ha en preventiv effekt, og som kan tyde på at selskapet prøver å rydde opp i korrupsjonen. Rådet registrerer likevel at Siemens har gitt enkelte avskjedigete ledere konsulentoppdrag etter avskjedigelsen.

Som i tilrådningsen av 15. november 2007 finner rådet det relevant å vurdere Siemens' nye tiltak mot korrupsjon på bakgrunn av korrupsjonsavsløringene på 1990-tallet og de omfattende anti-korrupsjonstiltakene som ble iverksatt den gang.²¹ Den pågående etterforskningen har avdekket at Siemens-ansatte samtidig med innføringen av disse tiltakene på 1990-tallet fortsatte bruken av bestikkløst for å sikre selskapet kontrakter. Da Siemens i 2001 ble notert på New York børsen, implementerte man en helt ny *compliance*-organisasjon som skulle oppfylle amerikanske krav. Tre år før var Siemens blitt medlem av Transparency International, hvor medlemskapskravet er at selskapet har nulltoleranse og aktivt arbeider for å unngå korrupsjon. Av rettssaken i München har det kommet frem at ansatte samtidig ble bedt om å sette opp nye og mer raffinerte systemer for bestikkløst.²² Den interne granskningen av selskapet har avdekket at det i perioden 2000 til 2006 ble benyttet 1,3 milliarder euro i mulige bestikkløst for å sikre selskapet kontrakter.²³ I lys av disse erfaringene finner rådet det fortsatt usikkert om tiltakene vil være effektive og tilstrekkelige til å forhindre fremtidig korrupsjon i selskapet.

Rådet noterer seg også at de nye korrupsjonsavsløringene ikke kom som et resultat av intern granskning hvor selskapet selv meldte fra til myndighetene, men som følge av statsadvokatens *razzia* i Siemens' hovedkvarter i München. Rådet finner at selskapet har utvist en passiv holdning til korrupsjonsavsløringene. Innrømmelser er først blitt gitt etter hvert som de har blitt avslørt i media. Først etter at SEC innledet formell etterforskning av selskapet, så Siemens seg nødt til å handle og iverksatte diverse anti-korrupsjonstiltak. Det ser ut til å være en gjennomgående trend at Siemens først starter oppryddingsarbeid når de er presset til det, og ikke som følge av eget initiativ.

Selskapet står overfor store utfordringer når det gjelder å endre bedriftskulturen i et multinasjonalt selskap med over 400 000 ansatte i 190 land. Det store omfanget av korrupsjonssaker og den motstridende måten selskapet har forholdt seg til de påviste tilfellene av korrupsjon på, sammen med konsernsjef Peter Löschers feilvurdering av omfanget senest i november 2007, medfører at risikoen for fremtidig korrupsjon fortsatt fremstår som uakseptabelt stor. Rådet opprettholder derfor sin anbefaling om å utelukke Siemens AG fra SPUs portefølje.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Securities and Exchange Commission.
- 2 Siemens' årsmelding 2007, side 166.
- 3 Compliance Magazin, 11. september 2007: «Siemens: Schäfer klagt gegen Kündigung»: <http://www.compliancemagazin.de/markt/personen/siemens110907.html>
- 4 Siemens' årsmelding 2007, side 166.
- 5 Siemens' Fortschrittsbericht (Q3 FY 2008): <http://w1.siemens.com/responsibility/pool/compliance/q3-08-compliance-progress-report-d.pdf>
- 6 Siemens' årsmelding 2007, side 167.
- 7 Siemens' Fortschrittsbericht (Q3 FY 2008): <http://w1.siemens.com/responsibility/pool/compliance/q3-08-compliance-progress-report-d.pdf>
- 8 Der Spiegel, 8. november 2007: «Siemens straft 470 Mitarbeiter ab» <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,516091,00.html>
- 9 Siemens legal proceedings- third quarter fiscal 2008: <http://w1.siemens.com/press/pool/de/events/2008-q3/2008-q3-legal-proceedings-e.pdf>
- 10 Siemens' pressemelding 29. april 2008: http://w1.siemens.com/press/en/pressrelease/2008/corporate_communication/axx20080447.htm
- 11 Die Welt, 26. mai 2008: «Jetzt packt Reinhard S. im Siemens-Skandal aus»: http://www.welt.de/wirtschaft/article2033882/Jetzt_packt_Reinhard_S._im_Siemens-Skandal_aus.html
- 12 Siemens legal proceedings -third quarter fiscal 2008: <http://w1.siemens.com/press/pool/de/events/2008-q3/2008-q3-legal-proceedings-e.pdf>
Der Spiegel, 29. juli 2008: «Siemens verlangt Schadenersatz von Pierer und zehn Ex-Vorstandsmitgliedern», <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,568751,00.html>
- 13 Siemens Compliance Fortschrittsbericht (Q2 FY 2008): <http://w1.siemens.com/press/pool/de/events/2008-q3/2008-q3-compliance-fortschrittsbericht-d.pdf>
- 14 Compact Quarterly, 14. juli 2008: «A new Direction for Siemens» av Andreas Pohlmann, CCO, Siemens. http://www.enewsbuilder.net/globalcompact/e_article001149152.cfm?x=bd2Hd2m,b4NW9bGV,w
- 15 Der Spiegel, 16. august 2008: «Neue Studie belastet Ex-Siemens-Vorstand»: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,572482,00.html> Vitneutsagn fra rettssaken mot Reinhard S. i München, juni 2008. Sekretariatets notater fra rettssalen finnes i rådets arkiv.
- 16 Der Spiegel, 16. august 2008: «Neue Studie belastet Ex-Siemens-Vorstand»: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/o,1518,572482,00.html>
- 17 Compact Quarterly, 14. juli 2008: «A new Direction for Siemens» av Andreas Pohlmann, CCO, Siemens: http://www.enewsbuilder.net/globalcompact/e_article001149152.cfm?x=bd2Hd2m,b4NW9bGV,w
- 18 Siemens pressemelding 28. november 2007: http://w1.siemens.com/press/en/pr_cc/2007/11_nov/axx20071115.htm
Süddeutsche Zeitung, 25.juni 2008: «Beratervertrag mit Ex-Vorstand Sharef gekündigt»: <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/artikel/128/182561/>
- 19 Stern, Heft 49, 2006: «Mit Stumpf und Stiel»: <http://www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/unternehmen/Siemens-Mit-Stumpf-Stiel/577903.html>
Per-Yngve Monsen, 2008, «Muldvarp i Siemens».
- 20 Vitneutsagn fra rettssaken mot Reinhard S. i München, juni 2008. Sekretariatets notater fra rettssalen finnes i rådets arkiv.
- 21 Handelsblatt, 15. desember 2006: «Korruption ist bei Siemens nichts Neues»: <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/korruption-ist-bei-siemens-nichts-neues;1186555>
ZDF, 12. desember 2006: «Siemens räumt Korruption ein»: <http://www.heute.de/ZDFheute/inhalt/23/o,3672,4089591,00.html>
- 22 Vitneutsagn fra rettssaken mot Reinhard S. i München, juni 2008. Sekretariatets notater fra rettssalen finnes i rådets arkiv.
Die Welt, 26. mai 2008: «Siemens-Manager belastet seine Vorgesetzten»: http://www.welt.de/wirtschaft/article2034809/Siemens-Manager_belastet_seine_Vorgesetzten.html
- 23 Der Tagesspiegel, 9. november 2007 «Siemens schmierte mit 1,3 Milliarden»: <http://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/Unternehmen-Siemens-Schmiergeldskandal;art129,2416493>

Til Finansdepartementet

Oslo, 15. februar 2008
(Offentliggjort 9. september 2008)

Tilråkning om uttrekk fra Rio Tinto plc. og Rio Tinto Ltd.

Innhold

- 1 Innledning 70
- 2 Bakgrunn 70
- 3 Rådets vurdering av alvorlig miljøskade fra Grasberg-gruven 72
- 4 Rio Tintos deltakelse i Grasberg-gruven 73
- 5 Rådets vurdering 74
 - 5.1 Rio Tintos svar på rådets henvendelse
 - 5.2 Rådets vurdering av Rio Tintos medvirkning til alvorlig miljøskade
 - 5.3 Konklusjon
- 6 Tilråkning 76

1 Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland besluttet i møte 25. juni 2007 å vurdere om investeringene i selskapet Rio Tinto vil kunne innebære en risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade i henhold til retningslinjenes punkt 4.4.

Statens pensjonsfond – Utland hadde ved utgangen av 2007 aksjer for ca. 4 419 millioner NOK i Rio Tinto plc. og vel 428 millioner NOK i Rio Tinto Ltd.

Rio Tinto, et internasjonalt gruvekonsern, er joint venture-partner med Freeport McMoRan Copper&Gold Inc.¹ i Grasberg-gruven i Indonesia. Den 15. februar 2006 avga Etikkrådet en tilrådning til Finansdepartementet om å utelukke Freeport fra Pensjonsfondets investeringsmuligheter.² Freeport utvinner kobber fra Grasberg-gruven og bruker et naturlig elvesystem for deponering av avgangsmasser. Det er dessuten stor fare for at tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser medfører vedvarende forurensning av grunn og vassdrag. Rådet fant at fortsatt eierskap i Freeport ville medføre en uakseptabel risiko for at fondet ville medvirke til alvorlig miljøskade.

Rådet har vurdert hvorvidt Rio Tinto som Freeports joint venture-partner, er delaktig i de miljøskadene som gruvedriften forårsaker (kapittel 4), og om fondets investeringer i Rio Tinto vil innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade (kapittel 5).

Rådet har gjennom Norges Bank kontaktet Rio Tinto og bedt selskapet om å kommentere sin deltakelse i gruvedriften og grunnlaget for rådets anbefaling om uttrekk, i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Norges Bank mottok svar fra selskapet den 21. desember 2007. I sitt svar bekrefter Rio Tinto sine investeringer og sin rolle i Grasberg-gruven, men bestrider rådets vurderinger av at gruvedriften medfører alvorlig miljøskade. Selskapet anser at utslippene ikke er miljøfarlige, og at miljøskadene ikke er irreversible. Selskapet fremlegger imidlertid ikke nye opplysninger i saken som endrer rådets oppfatning av miljøskadene.

Rådet er kommet til at de etiske retningslinjene, punkt 4.4, annet punktum, 3. alternativ, gir grunnlag for å anbefale utelukkelse av Rio Tinto på grunn av en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom fortsatt eierskap i selskapet, vil medvirke til nåværende og fremtidig alvorlig miljøskade.

2 Bakgrunn

Rio Tinto Group er et internasjonalt gruvekonsern som utvinner og produserer aluminium, kobber, diamanter, energiprodukter, gull, industrimineraler og jernmalm. Hovedvirksomheten er i Australia og Nord-Amerika, men selskapet har også betydelig produksjon i Sør-Amerika, Asia, Europa og det sørlige Afrika.³ Rio Tinto Group består av det britiske selskapet Rio Tinto Plc. og det australske selskapet Rio Tinto Ltd.⁴ Rio Tinto Group har hovedkontor i London og drives som ett selskap.⁵

Freeport eier og driver Grasberg-gruven, et stort gruvekompleks som ligger i den indonesiske provinsen Papua (tidligere kjent som Irian Java), på øya Ny Guinea.⁶ Gruven drives av datterselskapet PT Freeport Indonesia, der Freeport McMoRan eier 90,64 prosent av aksjene og der den indonesiske stat eier 9,36 prosent.

Rio Tinto, daværende RTZ, etablerte i 1996 et joint venture med PT Freeport Indonesia. Joint venture-avtalen gir Rio Tinto en 40 prosent andel i utvidelsen av Grasberg-gruven som ble foretatt i 1995.

Etikkrådet avga den 15. februar 2006 tilrådning til Finansdepartementet om å utelukke Freeport fra Pensjonsfondets investeringsunivers på grunn av risikoen for medvirkning til alvorlig miljøskade. Rådet har vurdert hvorvidt fondets investeringer i Rio Tinto som Freeports joint venture-partner, innebærer en tilsvarende uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade.

Grasberg-gruven

Freeport undertegnet den første kontrakten for gruvevirksomheten med indonesiske myndigheter i 1967 og fikk dermed enerett til å drive gruvevirksomhet innenfor et 10 km² stort område på Ertsberg, som er en del av Grasberg-komplekset. I 1988 ble Grasberg kobber- og gullforekomsten oppdaget, og produksjonen startet opp i 1990. Kontrakten ble fornyet i 1991 og har en gyldighet på 30 år med mulighet for 10 års forlengelse. Gruven har verdens største gullreserver og de nest største kobberreservene i verden. Det er forventet at gruven vil ha lønnsom drift til 2041, forutsatt at nye gruver, blant annet et nytt dagbrudd innenfor gruvekomplekset, åpnes.⁷

Grasberg-gruven ligger på 4 000 moh og grenser opp til *Lorentz National Park* som står på UNESCOs verdensarvliste. Gruven drives som et dagbrudd, men har også soner med underjordsdrift. I 2004 ble det tatt ut i underkant av 640 000 tonn masser per dag som ga en produksjon på ca 185 000 tonn malm per dag. Forventet uttak av masser vil ligge på mellom 600 000 og 750 000 tonn med steinmasser per dag frem til 2015.⁸ Ifølge selskapet vil dette gi en produksjon av malm på 240 000 tonn per dag.⁹ Avdekningsmasser og gråberg vil følgelig utgjøre 360 000-510 000 tonn per dag. Selskapet fikk i 1997 tillatelse til å utvide kapasiteten til 300 000 tonn malm per dag.¹⁰

Malmen som inneholder gull, sølv og kobber, fraktes ved hjelp av samlebånd til et flotasjonsanlegg som ligger 1 000 høydemeter lavere enn gruven. Her blir malmen prosessert til kobberkonsentrat i et volum på 9 000 tonn per dag.¹¹ Resten, ca 230 000 tonn, slippes hver dag direkte ut i Aghawagon-elven som igjen munner ut i Otomona-elven. Otomona-elven renner gjennom en elveslette med regnskog og deretter ut i Ajkwa-estuariet.¹² Mesteparten av avgangsmassene sedimenterer på elvesletten, mens de resterende massene når ut til estuariet. Der blir de skyllet ut i Arafura-havet og spredt opp og ned langs kysten av tidevann og havstrømmer.

Avdekningsmasser og gråberg blir deponert i to dalsøkk som grenser opp til gruven, i en mengde på 360 000 – 510 000 tonn per dag.¹³ I henhold til gjeldende planer vil det totalt bli deponert ca 3 milliarder tonn steinmasser i løpet av gruvens levetid.¹⁴ Deponiene dekker nå et område på ca 8 km² og er enkelte steder opp mot 300 m dype.¹⁵ Tungmetallavrenning fra deponiene ble første gang observert i 1993.¹⁶ Det er også rapportert om at det skjer en utlaking av tungmetaller til grunnvannet,¹⁷ som blant annet har medført forurensning av vannkilder i *Lorentz National Park*.¹⁸ Tungmetallavrenning (*Acid rock drainage*) regnes for å være blant de mest alvorlige miljøproblemene ved gruve drift over hele verden. Den oppstår når sulfidholdige mineraler kommer i kontakt med både vann og luft og det dannes svovelsyre. I denne prosessen kan tungmetaller som finnes naturlig i malmen, mobiliseres. Resultatet er at det oppstår surt vann som inneholder tungmetaller, og som kan resultere i betydelig forurensning av grunnvann og vassdrag. Når denne prosessen først har startet, er den ikke reverserbar og kan pågå i hundrevis av år.

3 Rådets vurdering av alvorlig miljøskade fra Grasberg-gruven

For å vurdere om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade, legger rådet vekt på om:

- skaden er stor
- skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger
- skaden har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse
- skaden er et resultat av brudd på nasjonale lover og internasjonale normer
- selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade
- selskapet har gjennomført tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad
- det er sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette

I rådets tilrådning om uttrekk av Freeport er blant annet gruvedriften, deponeringen av avgangsmasser og gråberg og rådets vurdering av miljøskadene dette medfører, nærmere beskrevet. Nedenfor er hovedpunktene i rådets vurdering gjengitt:

Etter rådets oppfatning var det ikke tvil om at elvedeponering av avgangsmasser i dag er det altoverskyggende miljøproblemet ved gruvedriften. Rådet fant at utslipp av avgangsmasser på 230 000 tonn eller mer per dag medfører betydelig og langsiktig miljøskade. Rådet fant det også sannsynliggjort at tungmetallavrenning fra landdeponiet ville bli et økende og betydelig miljøproblem med potensielt store skadevirkninger i fremtiden. Rådet la derfor til grunn at skadeomfanget er betydelig, og at det er en uakseptabel risiko for at de miljøskadene som gruvedriften forårsaker, er langsiktige og vedvarende.¹⁹

Rådet vurderte også gruvedriften i forhold til nasjonal lov og internasjonale normer.²⁰ I sitt svar til rådet opprettholdt Freeport at selskapet overholder alle nasjonale miljøkrav.²¹ I denne sammenheng fant rådet det relevant å fremheve at miljøkravene som indonesiske myndigheter stiller til virksomheten, er langt mindre strenge enn det som gjelder i Freeports hjemland der elvedeponering ikke er tillatt. Svake miljøkrav og mangelfull håndhevelse innebærer at det ikke er et regime på plass som kan bidra til å redusere skadene fra gruvedriften, og bidrar på den måten ytterligere til å øke risikoen for at alvorlige miljøskader oppstår.

Rådet la også stor vekt på at elvedeponering internasjonalt anses for å være en uakseptabel metode for deponering av gruveavfall på grunn av miljøskadene dette medfører. Verdensbanken finansierer ikke lenger prosjekter som benytter seg av elvedeponering. Heller ikke den internasjonale finansieringsinstitusjon, *The International Finance Corporation*, aksepterer elvedeponering.²² Også Verdensbankens «*The Extractive Industries Review*» (EIR) fra 2003,²³ og det internasjonale prosjektet «*Mining, Minerals and Sustainable Development*» (MMSD)²⁴ fraråder elvedeponering på grunn av miljøskadene dette medfører. EIR skriver «*Scientific evidence clearly demonstrates that this method of waste disposal causes severe damage to water bodies and surrounding environments... In practice, this technology is being phased out due to recognition of its negative consequences.*»²⁵

Rådet vurderte derfor elvedeponeringen av avfall fra Grasberg-gruven til å være i strid med internasjonale normer. Rådet anså også at Freeport med denne praksisen utnytter at landet det opererer i, har lave miljøstandarder og en svak håndhevelse av loven.

Freeport har gjentatte ganger hevdet at elvedeponering er den beste løsningen gitt de van-

skelige topografiske forholdene, faren for jordskjelv og nedbørsforholdene.²⁶ Lave kostnader både i infrastruktur og vedlikehold er en av de største fordelene ved elvedeponering. Rådet fant det rimelig å anta at dette også var et tungtveiende argument for Freeport, som tidligere har omtalt seg selv som kobberprodusenten med verdens laveste produksjonskostnader (*the world's lowest-cost copper producer*).²⁷ Rådet anså også at Freeport hadde kunnskap om at elvedeponeringen kunne føre til alvorlige skader på natur og miljø, men at miljøhensyn ble tillagt liten vekt både fra selskapet og myndighetenes side.

4 Rio Tintos deltakelse i Grasberg-gruven

RTZ, nåværende Rio Tinto,²⁸ og Freeport McMoRan Copper & Gold inngikk i 1995 en intensjonsavtale om å inngå et joint venture (felles virksomhet) i forbindelse med utvidelse av Grasberg-gruven. Selve joint venturet ble, som nevnt, etablert i 1996. Avtalen mellom de to selskapene gikk ut på at RTZ skulle finansiere utvidelsen av gruven og fremtidige leteprogrammer, mot at RTZ fikk en utbyttegivende andel på 40 prosent. Det innebar at RTZ ville få 40 prosent av produksjonsinntektene når produksjonen økte fra 80 000 tonn per dag til 118 000 tonn per dag. RTZ betalte 184 millioner USD for utvidelsen.²⁹ I tillegg tilførte RTZ 500 millioner USD ny kapital til Freeport som ga Rio Tinto en 12 prosent eierandel i Freeport.³⁰

I Freeports (FCX) egen omtale av joint venture-avtalen til den amerikanske *Security and Exchange Commission* (SEC) fremgår det at «RTZ and FCX will establish an Exploration Committee to approve exploration expenditures [] RTZ will pay for all further exploration approved by the committee until RTZ has paid an aggregate of \$100 million.» Utover dette skal kostnader deles i forhold til partenes andel. Videre heter det: «For future expansion projects in Area A of PT-FI's COW³¹, [] RTZ will provide up to a maximum of \$750 million for 100% of defined costs to develop such projects. RTZ will receive 100 % of incremental cash flow attributed to the expansion projects until it has received an amount equal to the funds it has provided plus interest based on RTZ's cost of borrowing.»³²

Ifølge Freeport var det store forventninger knyttet til samarbeidet med RTZ: «RTZ is expected to contribute substantial operating and management expertise to FCX's business. Representatives of RTZ America, in proportion to RTZ America's ownership in FCX, will be nominated to the FCX Board of Directors. In addition, RTZ and FCX will exchange management personnel and establish an Operating Committee, consisting of personnel of FCX and RTZ, through which the policies established by the Board of Directors of FCX will be implemented and operations will be conducted.»³³

Robert Wilson, RTZ's daværende CEO, uttrykte seg slik: «We are delighted to have this unique opportunity to participate in the future development of Grasberg, one of the world's most remarkable mineral resources, and in the exceptional exploration potential of Irian Jaya. Grasberg is a large and complex operation, but given RTZ's experience in other major open pit copper orebodies such as Bingham Canyon, Palabora and Escondida, we anticipate considerable mutual benefit from combining our skills in this way.»³⁴

Rio Tinto solgte seg ut av aksjeselskapet Freeport McMoRan i 2004, men ifølge Rio Tintos nettsider har dette ingen betydning for joint venture-samarbeidet: «Rio Tinto remains committed to the Grasberg Joint Venture, which in 2003 contributed \$104 million to Rio Tinto's adjusted earnings of \$1,382 million. The management of the Joint Venture will not change as a result of this transaction.» I 2006 var inntektsbidraget fra joint venturet på 122 millioner

USD, en reduksjon på 110 millioner USD fra året før.³⁵ Rio Tinto er fremdeles representert i *the joint venture's operating committee*.

Rio Tintos 40 prosent andel av produksjonen som overstiger 118 000 tonn, varer fram til 2021. Etter dette har selskapet en 40 prosent andel i hele produksjonen fra Grasberg-gruven (Blokk A). Ifølge Freeport har Rio Tinto også «a 40 per cent interest in PT Freeport Indonesia's Contract of Work and Eastern Minerals' Contract of Work. In addition, Rio Tinto has the option to participate in 40 per cent of any of our other future exploration projects in Papua.»³⁶ Etter det rådet kjenner til, har Rio Tinto hittil benyttet seg av mulighetene til å delta i alle leteprosjektene.

Rio Tinto har siden 1996 gjennomført investeringer i Grasberg-gruven på anslagsvis en milliard USD.³⁷

5 Rådets vurdering

5.1 Rio Tintos svar på rådets henvendelse

I samsvar med retningslinjene sendte rådet gjennom Norges Bank den 4. desember 2007 utkast til tilrådning til Rio Tinto for å gi selskapet anledning til å kommentere grunnlaget for rådets anbefaling. Selskapet svarte på rådets henvendelse i brev datert 17. desember 2007.

I brevet bekrefter Rio Tinto sin rolle og deltakelse i Grasberg-gruven. «While PT Freeport Indonesia is responsible for the management of the Grasberg operation, Rio Tinto engages with Freeport and positively influences outcomes on a wide range of operational, community and environmental issues.» Og videre: «Rio Tinto maintains the highest environmental standards at all its operations wherever they are located, and it contributes technical support to its joint venture partners to ensure that the most appropriate solutions are identified and implemented.»³⁸

Selskapet bestrider imidlertid rådets vurderinger av miljøeffekter. Rio Tinto hevder at avgangsmassene er oppmalt naturlig stein, og at det ikke er miljøskadelig. Deponeringsområdet på elvesletten er, ifølge selskapet «an engineered, managed system for deposition and control.» Videre skriver Rio Tinto at allerede før utslippene av avgangsmasser startet, hadde elven formet et av Papuas største sedimentære avsetningsområder (deposentre).

Rio Tinto påpeker også at det skjer en betydelig revegetasjon i deponeringsområdet på elvesletten, dels som følge av Freeports rehabiliteringsprogram og dels naturlig. Ifølge selskapet skjer det også en naturlig økologisk suksessjon, både innenfor og utenfor deponeringsområdet. Som eksempel nevnes at sedimenter som avsettes i elvemunningen, danner nytt land hvor nye arter etablerer seg, herunder også mangrovetrær.

Rio Tinto fremhever på samme måte som Freeport at elvedeponering er det eneste mulige alternativet for å deponere avgangsmasser på grunn av mye nedbør og faren for jordskjelv.

Etter rådets oppfatning kan det synes som om Rio Tinto forsøker å bagatellisere virkningene av å slippe ut 230 000 tonn avgangsmasser hver dag i et naturlig elvesystem, noe som ikke kan sammenliknes med naturlige erosjonsprosesser. Selv om avgangsmassene har et høyt innhold av oppmalt stein, betyr ikke dette at utslippene ikke er skadelige. Når stein males opp, endres også de fysiske egenskapene som kan føre til at metallkomponentene lettere frigjøres. I tillegg til de rent fysiske virkningene av et høyt innhold av sedimenter i vannet tilfører derfor avgangsmassene også en betydelig mengde tungmetall-

ler til miljøet, særlig kobber. I praksis har dette medført at mesteparten av livet i vannet som er påvirket av utslippene, er blitt ødelagt.³⁹ Det er også påvist forhøyede verdier av tungmetaller i sedimentene. Det er en betydelig risiko for at tungmetallene tas opp i næringskjeden, noe som vil kunne ha store langsiktige effekter på økosystemer langt utenfor selve deponeringsområdet.⁴⁰

Det er vanskelig å legge vekt på selskapets påstand om at en betydelig revegetasjon finner sted når dette ikke tallfestes. Freeport oppgir på sine nettsider at 50 hektar av deponeringsområdet var blitt beplantet i 2006. Rådet er ikke kjent med hvor store områdene er der vegetasjonen har etablert seg naturlig. Rådet er kjent med at Freeport gjennomfører planteforsøk og forskning på naturlig revegetasjon, og at selskapet anser disse forsøkene som svært lovende. Rådet finner det likevel ikke sannsynlig at de påvirkede områdene kan rehabiliteres slik de opprinnelig var. Rådet finner det heller ikke godtgjort at vellykkede beplantningsforsøk i liten skala vil kunne sikre en bærekraftig rehabilitering av et område på 230 km² (23 000 hektar), ikke minst tatt i betraktning av at massene består av sand og silt i en dybde på opptil 17 meter som har et høyt innhold av tungmetaller, og er uten viktige plantenæringsstoffer.

Rådet vil bemerke at også risikoen for alvorlige og irreversible miljøskader knyttet til tungmetallavrenningen fra gråbergsdeponiene var en del av grunnlaget for rådets vurdering. Dette er forhold som Rio Tinto ikke tar opp. Tungmetallavrenning finner sted. Det er påvist grunnvannforurensning i fjellene, og det er også en risiko for at tungmetallavrenning vil kunne utvikle seg i deponeringsområdet i lavlandet.

Rio Tintos svar bringer etter rådets oppfatning lite ny informasjon om miljøeffekter av virksomheten. Rådet finner ut i fra dette ikke grunnlag for å gå inn på en ny miljøvurdering.

5.2 Rådets vurdering av Rio Tintos medvirkning til alvorlig miljøskade

Basert på tilgjengelige opplysninger fra selskapene finner rådet det godtgjort at Rio Tinto gjennom deltakelsen i joint venture med Freeport har en stor andel i Grasberg-gruven.

Rio Tintos tilførsel av kapital har åpenbart hatt stor betydning for at de store produksjonsutvidelsene ved Grasberg-gruven er blitt gjennomført. Utslippene av avgangsmasser har økt tilsvarende og forårsaket de miljøskadene som er grunnlaget for at rådet anbefalte å utelukke Freeport.

Etter rådets oppfatning synes Rio Tinto gjennom deltakelsen i *the joint operating committee* å ha et nært samarbeid med Freeport om ledelse og drift av gruven, teknologi og utredninger blant annet på miljøområdet.⁴¹ Dette bekreftes også i Rio Tintos brev til rådet. Rådet finner det derfor godtgjort at Rio Tinto i løpet av de årene som samarbeidet har foregått, har hatt en betydelig innflytelse over beslutninger knyttet til håndtering av avgangsmasser og deponering av gråberg som har stor betydning for miljøskadene knyttet til gruverdriften.

Rådet legger til grunn at Rio Tinto gjennom sin deltakelse i joint venture har hatt og har en aktiv rolle i utviklingen og driften av Grasberg-gruven, og at selskapet dermed er direkte delaktig i de alvorlige miljøskadene som gruverdriften forårsaker og vil forårsake.

Rio Tinto har en betydelig andel av gruvens produksjon, og andelen vil øke vesentlig etter 2021. Rådet finner det sannsynlig at selskapet, gjennom de investeringene som er gjort, har en langsiktig interesse i Grasberg-gruven, som er antatt vil være drivverdig frem til 2041.

5.3 Konklusjon

Basert på tilgjengelig informasjon finner Rådet at Rio Tinto gjennom sin deltakelse i joint venture med Freeport og andel i Grasberg-gruven, gjennom sin tilførsel av kapital til utvidelsen av gruven og leteaktiviteter, gjennom sin innflytelse på ledelsen og driften av gruven og gjennom sin nåværende og fremtidige andel av produksjonen er direkte delaktig i de alvorlige miljøskadene som gruvevirksomheten forårsaker. Det er derfor en uakseptabel risiko for at fondet ved fortsatt å være investert i Rio Tinto, vil medvirke til alvorlig miljøskade.

6 Tilrådning

Rådet vil, etter disse vurderingene av RioTintos delaktighet i Grasberg-gruven vurdert opp mot punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at Rio Tinto Plc. and Rio Tinto Ltd. utelukkes fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland på grunn av uakseptabel risiko for at fondet, gjennom fortsatt eierskap i disse selskapene, vil medvirke til nåværende og fremtidig alvorlig miljøskade.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Også omtalt som Freeport.
- 2 Se tilrådning om uttrekk av Freeport McMoRan Copper&Gold Inc. på Etikkrådets nettsider www.etikkradet.no
- 3 http://www.riotinto.com/whoweare/business_overview.asp
- 4 http://www.riotinto.com/whoweare/business_overview.asp
- 5 http://www.riotinto.com/investors/shareholder_services.asp «The two companies are joined in a 'dual listed companies' (DLC) structure as a single economic entity, called the Rio Tinto Group.» Ifølge selskapets nettsider er de to selskapene «managed as a single economic unit, even though both companies continue to be separate legal entities with separate share listings and share registers.»
- 6 Ny Guinea er verden nest største øy der den ene halvdel, Papua, tilhører Indonesia, mens den andre halvdel tilhører Papua Ny Guinea.
- 7 Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s. 8, tilgjengelig på <http://www.sec.gov/Archives/edgar/data/831259/000083125905000021/fcx200410-k.htm>
- 8 Se fotnote 7, s.11, Freeport (FCX) 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s2. I sitt svar til rådet skriver Freeport at selskapet etter 2015 forventer at produksjonen av malm vil bli redusert til 200 000 tonn per dag, og at dagbruddsdriften vil opphøre. Ved underjordsdrift vil det ikke bli produsert avdekningsmasser.
- 9 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s. 2.
- 10 Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s. 23.
- 11 Se fotnote 9.
- 12 Et estuarie er overgangssonen mellom et elveutløp og sjøen der ferskt vann fra vassdraget blandes med det saltere sjøvannet. Redusert strømhastighet bidrar til en ansamling av finere sedimenter som ofte formes til et delta. Estuarier er verdifulle habitater for marine liv, fugler og annet dyreliv.
- 13 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s. 2; Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s. 11, basert på Freeports tall for uttak av masse og produksjon av malm.
- 14 Basert på informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver. Kilden refererer til Freeports egne dokumenter: AMDAL 300K (1997) og Freeport og Rio Tintos Environmental Risk Assessment (2002).
- 15 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.
- 16 Se fotnote 15.
- 17 Bryce, Robert: Printed in Stone. The Austin Chronicle, 23. September 2005 tilgjengelig på http://www.austinchronicle.com/issues/dispatch/2005-09-23/pols_feature.html; IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study, s. J-7; se også fotnote 15.
- 18 Se fotnote 15.
- 19 Se rådets tilrådning om uttrekk av Freeport McMoRan, kapittel 4.2, 3 avsnitt.
- 20 Se rådets tilrådning om uttrekk av Freeport McMoRan, kapittel 4.2, avsnittene 5–10.
- 21 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s. 1, finnes i rådets arkiv.
- 22 I Freeport-tilrådingen henviser rådet til IFC 2004: Environmental, Health and Safety Guidelines for Precious Minerals Mining. Draft. IFC vedtok i desember 2007 nye retningslinjer for gruve drift, Environmental, Health and Safety Guidelines for Mining, hvor IFC fastslår at elvedeponering ikke er ansett som god internasjonal praksis (s. 7), tilgjengelig på [http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/Attachments-ByTitle/gui_EHSGuidelines2007_Mining/\\$FILE/Final+-+Mining.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/Attachments-ByTitle/gui_EHSGuidelines2007_Mining/$FILE/Final+-+Mining.pdf)
- 23 «The Extractive Industries Review was launched by the World Bank Group to discuss its future role in the extractive industries with concerned stakeholders. The aim of this independent review was to produce a set of recommendations that will guide involvement of the World Bank Group in the oil, gas and mining sectors.» Informasjon og rapporter tilgjengelig på www.worldbank.org

- 24 «Mining, Minerals and Sustainable Development (MMSD) was an independent two-year process of consultation and research with the objective of understanding how to maximise the contribution of the mining and minerals sector to sustainable development at the global, national, regional and local levels. MMSD was a project of the International Institute for Environment and Development (IIED) commissioned by the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)» Informasjon og rapporter tilgjengelig på <http://www.iied.org/mmsd/>
- 25 EIR 2004: Striking a Better Balance – The World Bank Group and Extractive Industries: The Final Report of the Extractive Industries Review, s. 33, tilgjengelig på <http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/finaleirmanagementresponse.pdf>. Det kan i den sammenheng også nevnes at et av verdens største gruveselskap, BHP Billiton, har erklært at det ikke ønsker å benytte seg av elvedeponering i nye prosjekter. Bakgrunn for dette er de omfattende miljøskadene elvedeponeringen har forårsaket ved OK Tedi gruva på Papua Ny Guinea som BHP eide sammen med den papua ny guineanske staten frem til 2002, se www.bhpbilliton.com
- 26 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s. 8 og 16. Ifølge den amerikanske Overseas Private Investment Corporationvurderingen ble andre alternativer presentert i forbindelse med søknaden om utslippstillatelse, men forkastet uten tilstrekkelig og konsistent analyse. Se EnviroSearch International 1994: Environmental Review of P.T.Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation, s. 14, finnes i rådets arkiv.
- 27 Dette utsagnet sto på Freeports hjemmesider <http://www.fcx.com/aboutus/co-overvw.htm> på det tidspunktet da rådet avga tilrådingen om Freeport. Hjemmesidene er blitt endret etter dette, men utsagnet finnes i Freeports årsrapport for 2002, tilgjengelig i rådets arkiv.
- 28 Ifølge Rio Tintos nettside «The RTZ Corporation (formerly The Rio Tinto-Zinc Corporation) was formed in 1962 by the merger of The Rio Tinto Company and The Consolidated Zinc Corporation. CRA Limited (formerly Conzinc Riotinto of Australia Limited) was formed at the same time by a merger of the Australian interests of The Consolidated Zinc Corporation and The Rio Tinto Company. RTZ and CRA were unified in December 1995. [...] In June 1997, The RTZ Corporation became Rio Tinto plc and CRA Limited became Rio Tinto Limited, together known as the Rio Tinto Group» , <http://www.riotinto.com/whoweare/timeline.asp>
- 29 http://findarticles.com/p/articles/mi_moEIN/is_1996_Oct_11/ai_18754973
- 30 <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940CE6DF1730F930A15750CoA9629C8B63&n=Top%2fNews%2fBusiness%2fCompanies%2fFreeport%2dMcMoRan%20Copper%20and%20Gold%20Inc%2e>
- 31 PT- Freeport Indonesia's Contract of Work.
- 32 <http://www.secinfo.com/dpBXk.ab.d.htm>
- 33 <http://www.secinfo.com/dpBXk.ab.d.htm>
- 34 Se fotnote 33.
- 35 Rio Tintos Årsrapport 2006, tilgjengelig på http://www.riotinto.com/documents/FinancialResults/riotinto_2006_annual_review.pdf
- 36 Freeport McMoRan 2006 SEC Filings form 10-K, s. 1, tilgjengelig på <http://www.fcx.com/ir/downloads/FCX200610K.pdf>
- 37 Moody, Roger 2005: The risks we run, s. 117. International Books.
- 38 Brev fra Rio Tinto til Norges Bank/Etikkrådet, datert 17.12.2007, finnes i rådets arkiv.
- 39 Se rådets tilråding om utelukkelse av Freeport McMoRan, kapittel 3, og Walhi 2006: The Environmental Impacts of Freeport-Rio Tinto's Copper and Gold Mining Operation in Papua, s. 10, tilgjengelig på http://www.walhi.or.id/attachment/do16df19778a7c563cd1c99afe29c43a/a01327b-72b86341664c513225f7d9352/WALHI_Freeport_Report_Part_1.pdf
- 40 Walhi 2006: The Environmental Impacts of Freeport-Rio Tinto's Copper and Gold Mining Operation in Papua, kapittel 5 og 6.
- 41 Rio Tinto og Freeport gjennomførte en miljørisikovurdering av utslippenes effekter på miljøet. Vurderingen ble avsluttet i 2002.

Til Finansdepartementet

Oslo, 14. august 2008
(Offentliggjort 30. januar 2009)

Tilråkning om uttrekk fra Barrick Gold Corp.

Innhold

- 1 Innledning 80
- 2 Kilder 81
- 3 Hva rådet har tatt stilling til 81
- 4 Anklager om alvorlig miljøskade og andre forhold 82
- 5 Porgera-gruven – Papua Ny Guinea 83
 - 5.1 Bakgrunn
 - 5.2 Elvedeponering
 - 5.2.1 Tilførsel av sedimenter
 - 5.2.2 Utslipp av tungmetaller
 - 5.3 Miljøeffekter på elvesletten og Lake Murray
 - 5.3.1 Kvikksølvforurensning
 - 5.3.2 Helseeffekter og sosiale effekter knyttet til håndteringen av gruveavfall
- 6 Barricks svar til rådet 94
- 7 Rådets vurdering 96
- 8 Konklusjon 98
- 9 Tilråkning 98

1 Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland besluttet i møtet den 4. oktober 2005 å vurdere om investeringer i daværende Placer Dome, nåværende Barrick Gold Corporation, ville kunne innebære en risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade i henhold til de etiske retningslinjenes punkt 4.4.

Per 31. desember 2007 hadde Statens pensjonsfond – Utland aksjer for ca 1 274 millioner kr i selskapet.

Barrick Gold er et kanadisk gruveselskap, som i flere land vært beskyldt for å forårsake omfattende miljødeleggelser. Rådet har undersøkt hvorvidt elvedeponering av gruveavfall fra Porgera-gruven på Papua Ny Guinea forårsaker alvorlig miljøskade. Rådet finner det godt gjort at gruvedriften ved Porgera-gruven medfører betydelige forurensninger. Rådet legger særlig vekt på tungmetallforurensningen, spesielt kvikksølv, som utslippene medfører, og som etter rådets oppfatning utgjør den største trusselen for alvorlige og langvarige miljøskader. Rådet finner det også sannsynlig at utslippene har negative konsekvenser for befolkningens liv og helse, både for de som bor i selve gruvedområdet, og stammefolkene som holder til langs vassdraget nedstrøms fra gruven.

De miljøskadene som elvedeponering kan forårsake, er velkjente, men selskapet har ikke gjennomført vesentlige tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene. Selskapet har heller ikke vært villig til å legge frem data som viser at miljø- og helseskader ikke oppstår, slik selskapet hevder.

Rådet startet utredningen av Porgera-gruven høsten 2005. I forbindelse med Barrick Golds oppkjøp av Placer Dome i 2006 valgte rådet å avvente videre undersøkelser i fall selskapet ville stanse elvedeponeringen eller iverksette andre tiltak for å redusere forurensningene etter overtakelsen av gruven. Det har så langt ikke skjedd, og rådet besluttet derfor høsten 2007 å fortsette utredningen av selskapet.

Rådet har gjennom Norges Bank gjort to henvendelser til selskapet. I november 2007 henvendte rådet seg til selskapet med anmodning om å få tilsendt miljørapportene for Porgera-gruven for 2006 og 2007. Selskapet avslo rådets anmodning i brev av 30. november 2007.¹ I brevet ga selskapet synspunkter på elvedeponeringen, som også er referert til i denne tilrådingen. Den 7. april 2008 ble Barrick tilskrevet på nytt for å gi selskapet mulighet til å kommentere rådets utkast til tilråding i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Rådet mottok svar fra selskapet den 14. mai 2008.²

For at det skal foreligge en risiko for at Pensjonsfondet skal medvirke til alvorlig miljøskade, må det foreligge en direkte sammenheng mellom selskapets virksomhet og miljøeffekter. Rådet legger til grunn at miljøskaden må være stor. Det må legges vekt på om skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger, og om den har store negative virkninger for menneskers liv og helse. Videre må det vurderes i hvilken grad selskapets handlinger eller unnlatelser har forårsaket miljøskaden, herunder om skaden er et brudd på nasjonale lover eller internasjonale normer. Det er også vesentlig om selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade eller unnlatt å treffe tiltak for å redusere skadeomfanget vesentlig. Sist, men ikke minst, må det være sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette i fremtiden. Rådet finner ut i fra en helhetsvurdering at disse vilkårene er oppfylt i denne saken.

Rådet er kommet til at det i henhold til de etiske retningslinjene, punkt 4.4, er grunnlag for å tilrå at Barrick Gold utelukkes fra Statens pensjonsfond – Utlands investeringsmuligheter, på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til nåværende og fremtidig miljøskade.

2 Kilder

Rådet har benyttet seg av mange kilder for å vurdere anklagene som er reist mot Barricks drift av Porgera-gruven. Dette omfatter rapporter fra nasjonale og internasjonale frivillige organisasjoner (i Australia, Canada, og Papua Ny Guinea), utredninger og vitenskapelige artikler om miljøeffekter knyttet til gruvedriften og annet offentlig tilgjengelig materiale.

Medlemmer av rådets sekretariat har besøkt Papua Ny Guinea og hatt møter med representanter fra lokale organisasjoner, personer som er direkte berørt av gruvedriften og eksperter med kunnskap om gruven.

Barrick publiserer ingen tall for utslippene fra Porgera-gruven og gir generelt lite informasjon om de miljømessige sidene av virksomheten. Rådet har derfor, gjennom Norges Bank, henvendt seg til Barrick og anmodet om å få tilsendt gruvens miljørapporter og utslippsmålinger for 2005 og 2006, som ifølge Barricks nettsider er offentlig tilgjengelig. Selskapet avslo rådets anmodning i brev av 30. november 2007. Samtidig informerte selskapet om enkelte aspekter ved elvedeponeringen. Barrick har også kommentert rådets utkast til tilrådning i brev datert 25. april 2008, men la ikke frem nye rapporter eller utredninger. Selskapets synspunkter er referert senere i tilrådningen.

En viktig del av underlaget har vært rapporten «*Porgera Gold Mine. Review of Riverine impacts*» fra 1996. Denne studien ble gjennomført av *The Commonwealth Scientific & Industrial Research Organization (CSIRO)* på oppdrag av Porgera Joint Venture,³ etter at gruven hadde vært i drift i 5 år. Dette er fremdeles den mest omfattende miljøvurderingen som er gjort av gruvevirksomheten til dags dato.⁴ Barrick henviser forøvrig rådet til denne rapporten. Rådet har imidlertid også hatt tilgang til nyere materiale.

I vurderingen av hvorvidt gruven forårsaker nåværende og fremtidig miljøskade, har rådet engasjert uavhengige eksperter i Australia og Norge til å vurdere det foreliggende materiale og sannsynligheten for at gruvedriften vil kunne forårsake alvorlige og langvarige miljøskader.

Alle kildene fremgår av fotnotene i tilrådningen.

3 Hva rådet har tatt stilling til

Rådet har tatt stilling til om det er en uakseptabel risiko for at Statens pensjonsfond – Utland medvirker til uetiske handlinger gjennom sitt eierskap i det kanadiske gruveselskapet Barrick Gold. Rådet har særlig vurdert om Barrick Golds drift av Porgera-gruven på Papua Ny Guinea forårsaker alvorlig miljøskade.

Rådet har i tidligere tilrådninger utdypet og konkretisert begrepet *alvorlig miljøskade*.⁵ Hva som vil være alvorlig miljøskade, må vurderes konkret i det enkelte tilfelle, der rådet, ut i fra en helhetsvurdering, særlig vektlegger om:

- skaden er stor
- skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger
- skaden har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse
- skaden er et resultat av brudd på nasjonale lover eller internasjonale normer
- selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade
- selskapet ikke har gjennomført tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad
- det er sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette

Rådet vil presisere at det er eksisterende og fremtidige normbrudd som omfattes av retningslinjene. Det innebærer at det må gjøres en vurdering av risikoen for at selskapets uakseptable praksis vil fortsette i fremtiden. Selskapets tidligere handlinger kan gi en indikasjon på hvordan selskapet vil opptre fremover, og dermed et grunnlag for å vurdere om det er en uakseptabel risiko for at uetiske handlinger vil skje i fremtiden. Det betyr også at det ikke kreves bevist at uetiske handlinger vil finne sted i fremtiden – det er tilstrekkelig at det foreligger en uakseptabel risiko for dette.

De konkrete handlingene og unnlattelsene som Barrick Gold er anklaget for, er vurdert i forhold til elementene ovenfor.

4 Anklager om alvorlig miljøskade og andre forhold

Barrick Golds gruvedrift har i flere land vært anklaget for å forårsake omfattende miljødelegelser. Rådet har undersøkt forholdene ved Porgera-gruven på Papua Ny Guinea der selskapet bruker et naturlig elvesystem for transport og deponering av gruveavfall fra gruven. Elvedeponeringen har pågått over mange år, og flere internasjonale frivillige organisasjoner har i mange år hevdet at elvedeponeringen forårsaker omfattende og langvarige miljøskader i et naturlig elvesystem.⁶ Rådet har redegjort for sin vurdering i denne tilrådingen.

Andre anklager som rådet ikke har tatt stilling til

Rådet har fått henvendelse fra organisasjonen Framtiden i våre hender om å vurdere *gruveforurensningen fra den nedlagte Marcopper gruven på Filippinene* som de hevder at Barrick har et ansvar for, etter selskapets oppkjøp av Placer Dome i 2006. Det ble i 2007 også stilt spørsmål til Finansministeren om denne saken i Stortingets spørretime. Saken er kort referert nedenfor, men rådet har ikke undersøkt den videre.

Marcopper-gruven ligger på øya Marinduque på Filippinene og ble drevet av Placer Dome fra 1975 – 1996, da den ble lagt ned.⁷ Mens gruven var i drift ble 200 millioner tonn avgangsmasser dumpet på grunt vann i Calancan Bay. To gruveulykker, i 1993 og i 1996, bidro til å forverre forurensningssituasjonen ytterligere. I 1993 brast en avgangsdam, som førte til at tre millioner tonn avgangsmasser rant ut i Mogpog-elven. Tre år senere kollapset en dreneringstunnel og mer enn fire millioner tonn gruveavfall slapp ut i Boac-elven og sideelver. Landsbyer måtte evakueres, og i det siste tilfellet ble 20 000 mennesker rammet av ulykken. På grunn av forurensningene erklærte filippinske myndigheter området som katastrofeområde.

Det har vært gjennomført flere vitenskapelig undersøkelser som viser at gruveavfallet bidrar til en betydelig forurensning av arsen og tungmetaller.⁸ Det er antatt at avgangsmassene i Calancan Bay er årsaken til forekomsten av blyforgiftning av barn i området.⁹ Også i de andre berørte områdene utgjør høye nivåer av tungmetaller i vann og sedi-

menter en betydelig helserisiko. Forurensingene har trolig ødelagt fiskeressurser, dyrket mark og drikkevann og i så fall også mesteparten av livsgrunnet for lokalbefolkningen.

Placer Dome solgte seg ut av gruen i 1997. Selskapet er siden blitt saksøkt for de skadene gruvedriften forårsaket, blant annet av myndighetene i provinsen Marinduque.¹⁰ I forbindelse med at Barrick kjøpte opp Placer Dome i 2006, er selskapet av mange blitt ansett for å være forpliktet til å rydde opp og kompensere for de skadene Placer Dome har medvirket til. Marinduque-myndighetene fikk i 2007 rettens kjennelse på at også Barrick Gold kunne inkluderes som saksøkt i denne rettssaken. Barrick anket og fikk medhold i at saken skulle avvises på grunn av at saken var ført for feil domstol. Saken er imidlertid ennå ikke avgjort i det amerikanske rettssystemet ettersom Marinduque-myndigheten har begjært en ny vurdering av saken.¹¹

Rådet er også kjent med anklagene fra Kirkens Nødhjelp om *grove brudd på menneskerettigheter knyttet til utvidelsen av gruvedriften ved Bulyanhulu, Tanzania i 1996*. Gruen var den gang eid av selskapet Sutton Resources, som ble kjøpt opp av Barrick Gold i 1999. I dag eies og drives gruen av Barrick Gold. I den sammenheng er det også fremsatt anklager om at Barrick har underrapportert inntekter til tanzanianske myndigheter og unndratt seg beskatning mellom 1999 og 2003. Kirkens Nødhjelp har tatt opp denne saken i et møte med Finansministeren. Barrick bestrider anklagene. Rådet har ikke vurdert denne saken nærmere.

Likeledes er rådet kjent med internasjonale NGOers anklager mot det såkalte Pascua Lama prosjektet i Andesfjellene i Chile. Chilenske myndigheter har dokumentert at Barricks leteaktivitet i fjellet har forårsaket store ødeleggelser på isbreer i området i strid med vilkårene for letevirsomheten.¹² Chilenske og internasjonale NGOer frykter at en fremtidig gruvedrift vil ødelegge isbreene ytterligere med betydelig konsekvenser for vannforsyning og økologi i området.¹³ En miljøkommisjon, oppnevnt av det chilenske parlamentet, er i gang med å undersøke disse forholdene.¹⁴ Den inter-amerikanske menneskerettighetskommisjonen er i ferd med å undersøke en anklage fremsatt av Diaguita-stammen om at gruvedriften vil medføre alvorlige brudd på menneskerettighetene for urfolkene som bor i området.¹⁵ I juli 2007 erklærte den chilenske miljøvernministeren at prosjektet ikke ville bli godkjent før alle miljøkravene var oppfylt.¹⁶ Barrick opplyser at prosjektet er blitt omgjort for å unngå påvirkninger på isbreen, og viser til at selskapet har lokal støtte for prosjektet.¹⁷ Etter det rådet kjenner til, er tillatelse til gruvedrift ennå ikke gitt.

Rådet har av ressurshensyn begrenset seg til å undersøke forholdene knyttet til Porgera-gruen fordi det viste seg å gi tilstrekkelig grunnlag for tilrådning om utelukkelse.

5 Porgera-gruen – Papua Ny Guinea

5.1 Bakgrunn

Barrick Gold er et kanadisk gruveselskap og er notert på børsene i Toronto og New York. Etter oppkjøpet av Placer Dome Inc. i 2006 er Barrick nå verdens største produsent av gull. Selskapet har for tiden 27 gruver i drift – i Nord-Amerika (USA, Canada, Dominikanske republikk), Sør-Amerika (Peru, Chile og Argentina), Afrika (Tanzania og Sør-Afrika) og Australia (inkludert Tasmania) og Asia (Papua New Guinea). I tillegg driver selskapet skjerping (*exploration activities*) i flere av disse landene samt Russland og Pakistan.¹⁸

Barrick eier en andel på 95 prosent i *Porgera Joint Venture (PJV)* som driver Porgera-gullgruven i Enga-provinsen på Papua New Guinea («PNG»).¹⁹ Den resterende andelen eies av *the Enga Provincial Government and Landowners*. Barrick overtok Porgera gruven gjennom oppkjøpet av Placer Dome i 2006. Placer Dome hadde da en 75 prosent andel i gruven. I 2007 økte Barrick sin andel gjennom kjøpet av det sørafrikanske selskapet DRD Golds (Emperor Mines) andel på 20 prosent.

Gruveområdet ligger i *Porgera Valley* i 2 200–2 700 moh i bratt og ulendt fjellterreng dekket av regnskog.²⁰ Den befinner seg ca 600 kilometer nordvest for hovedstaden Port Moresby, og 680 kilometers fra havnebyen Lae der gullet skipes ut. Gruven har både dagbrudd og underjordsdrift.

Gruven ble åpnet i 1990. Produksjonen var den gang på 1 500 tonn malm per dag (547 500 tonn/år).²¹ Gruven og prosesseringsanlegget er siden blitt utvidet flere ganger frem til i 1996 da oppredningsanlegget fikk den kapasiteten det har i dag på 17 700 tonn per dag (i underkant av 6,6 millioner tonn malm per år).²² Etter det rådet kjenner til, har verken produksjonsvolum eller utslippsmengder endret seg vesentlig etter dette. I 1999 ble det produsert 15 400 tonn malm per dag,²³ som tilsvarer ca 5,6 millioner tonn per år.²⁴ Rådet antar at tallene for 1999 vil kunne reflektere dagens situasjon, gitt at malmens sammensetning ikke har endret seg vesentlig.

Malmen inneholder i tillegg til gull høye konsentrasjoner av bly, sink, jern og svovel, samt betydelige konsentrasjoner av kvikksølv, kadmium, arsen og kobber.²⁵ Malmen blir transportert til oppredningsanlegget hvor den blir knust og malt til pudderkonsistens, og hvor den blir behandlet i flere prosessstrinn før gullet trekkes ut ved hjelp av utlaking med cyanid. Gull-cyanidkomplekset som en da får, tas opp på aktivert kull som tilsettes utlakingstankene. Etter adskilling av kullet vaskes gullet av og gjenvinnes ved hjelp av elektrolyse og smeltes om til gullbarrer.²⁶ Etter at gullet er ekstrahert, nøytraliseres avgangsmassene (massen av finmalt malm, oppredningskjemikalier og vann) før de slippes ut gjennom en rørledning direkte ut i Maiapam-elven, en liten sideelv til Porgera-, Laigap- og Strickland-elvesystemet.²⁷

Barrick gir ingen opplysninger om avfallshåndteringen fra gruven, heller ikke når det gjelder avdekningsmasser og gråberg. Selskapet har kapasitet og tillatelse til å deponere 210 000 tonn gråberg og avdekningsmasser per dag eller nær 76 millioner tonn per år.²⁸ Ifølge CSIRO 1996-rapporten deponeres gråberg på tre ulike deponier. I to av disse plasseres det lett eroderbart gråberg, og fra disse deponiene skjer det en betydelig avrenning i sideelver til Porgera-elven. Avrenningen bidrar til å øke forurensningene i elvene ytterligere. I 1995 ble det antatt at gruvevirksomheten ville produsere 313 millioner tonn med gråberg, men da var det også antatt at gruven ville stenge i 2010.²⁹ Hvilke mengder det er snakk om i dag, er rådet ikke kjent med.

Gruvens levetid var opprinnelig planlagt til rundt 2006. Gruven har i dag reserver til rundt 10-15 års drift.³⁰ Barrick selv har store forventninger til Porgera-gruven og vurderer også en utvidelse: «*Porgera is expected to play a significant role in Barrick's future in this region. As a result, the Company increased its stake to 95 % earlier in 2007 and is currently assessing opportunities for a Stage 6 expansion, which could increase production and extend the mine life.*»³¹

Gruven har ca 2000 ansatte, hvorav de fleste kommer fra Porgera og nærliggende områder.

Konsesjon og utslippstillatelser

Porgera Mining Development Contract (MDC) er en avtale mellom myndighetene og partnerne i *Porgera Joint Venture (PJV)* som spesifiserer vilkår for gruvedriften, herunder årlig kompensasjon som skal betales til lokale grunneiere for gruvens bruk av deres eiendommer – *Special Mining Lease (SML)*. SML gjelder til 2019 og omfatter ca 2 350 hektar land som inkluderer selve gruveområdet og tilhørende infrastruktur.³² Det er ingen utløpsdato for gruvekontrakten (MDC) som er knyttet til SML og en forlengning av denne.

Myndighetene har gitt konsesjon til bruk av og utslipp til vann, som er gyldig så lenge gruveen er i drift.³³ I 1991 fikk PJV konsesjon til å slippe ut avgangsmasser til Maiapam-elven, en sideelv til Porgera-elven. Myndighetene krever at vannkvaliteten i elven, målt ca 165 km nedstrøms fra utslippspunktet, ikke skal overskride visse grenseverdier. Det gjelder konsentrasjoner av cyanid, ammonium, oppløst metall og pH.³⁴ Strekningen fra utslippspunktet til målepunktet (dvs. 165 km) er definert som en blandingssone (*mixing zone*) hvor det ikke stilles noen krav til utslipp eller vannkvalitet.³⁵

Kompensasjon

Ifølge Barrick er det fastsatt en to prosent royalty av produksjonen som går til gruvedepartementet (The National Department of Mining). Denne royalty blir så distribuert til provinsmyndighetene (Enga Provincial Government), lokale myndigheter (Porgera District Authority) og lokale grunneiere.³⁶ I tillegg betaler selskapet kompensasjon til grunneiere som har land innenfor selve konsesjonsområdet (the mining lease area). Folk som bor like nedenfor gruveen har fått utbetalt en engangssum for å kompensere for tapet av gullforekomster og skader forårsaket av avfallseponeringen.³⁷ Det er uklart om folk som bor i de nedre delene av Strickland-elven, er blitt kompensert for tap som følge av elvedeponeringen.

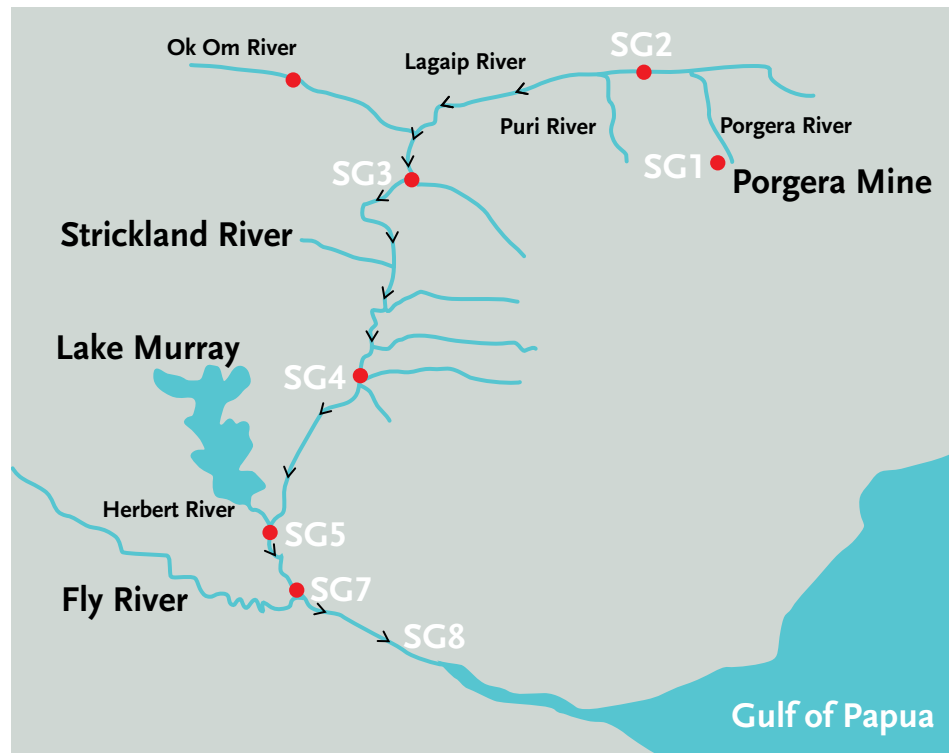
5.2 Elvedeponering

5.2.1 Tilførsel av sedimenter

Avgangsmasser er blitt sluppet ut i Porgera-Strickland-elvesystemet siden gruvedriften startet i 1990. Fordi malmen bare inneholder noen få gram gull per tonn malm, tilsvarer utslippene av avgangsmasser omtrent den mengden malm som prosesseres. Utslippene av avgangsmasser har følgelig økt i takt med produksjonsøkningen fra 1 500 tonn per dag i 1990 til dagens nivå på rundt 15 500 tonn per dag (5 – 6 millioner tonn per år). I tillegg til utslippene av avgangsmasser skjer det en betydelig avrenning fra gråbergdeponiene som ytterligere tilfører sedimenter til vassdraget. I 1999 ble dette av PJV anslått til 10 – 15 millioner tonn per år.³⁸

Suspendert materiale blir transportert nedover med elven i en strekning på omtrent 1 000 km før det når Papua-gulven. På denne strekningen fortynnes konsentrasjonen i utslippene med økende avstand fra gruveen.³⁹ Partiklene transporteres med elven til de lavere områdene av Strickland-elven. I lavlandet, som begynner ca 50 km nedenfor målepunktet SG3 i Strickland-elven, flyter elven rolig over store elvesletter (se figur 1). Her avleires sedimenter både langs elvebredden, i sideelver og vassdrag og på elvesletten.⁴⁰

Figur 1:
Porgera-gruven
og Strickland-
elvesystemet ⁴¹



Tilførslene av sedimenter til elvesystemet kan ha både en fysisk og en kjemisk effekt som påvirker vannkvaliteten, organismer som lever i vann, men også mennesker og dyreliv som har tilknytning til elven. Den fysiske effekten er blant annet knyttet til turbiditet (hvor grumsete/uklart vannet er) og sedimentavsetninger i elveleiet, mens den kjemiske effekten er knyttet til sedimentenes innhold av tungmetaller.

Ifølge PJVs data fra 1999 utgjør avgangsmasser og avrenning fra gråbergsdeponiene en årlig tilførsel av sedimenter på 15-21 millioner tonn.⁴² Utslippene fortynnes nedover i vassdraget. Ved målepunktet SG3 utgjør utslippene fra gruven ca 25-33 prosent og ved SG4 (360 km fra gruven) ca 15 prosent av den totale sedimentbelastningen i Strickland-elven.⁴³ Dette er et gjennomsnitt for hele året. I tørkeperioder og ved lav vannstand vil utslippene fra gruven kunne utgjøre en betydelig høyere andel, og tilsvarende vil stor tilførsel av naturlige sedimenter i flomperioder kunne føre til lavere konsentrasjoner av gruvesedimenter.⁴⁴

Det har vært hevdet at den ekstra tilførselen av sedimenter til elven ikke vil påvirke økosystemet i elven fordi vassdragene har et naturlig høyt innhold av sedimenter. Barrick fremfører også dette i sitt første brev til rådet: «*The Porgera-Lagaip-Strickland River System is capable of transporting massive sediment loads... In fact, the natural annual variability of sediment discharges from the Strickland system exceeds Porgera's annual discharges.*»

Barricks svar indikerer dessuten at den ekstra tilførselen av sedimenter fra gruven i liten grad vil gi negative effekter fordi utslippene er mindre enn den årlige variasjonen av naturlige sedimenttilførsler til elvesystemet. Riktignok har økosystemet i Strickland-elven tilpasset seg til et relativt høyt, naturlig sedimentnivå, men utslippene fra gruven kommer i tillegg til den naturlige belastningen i elven. Utslippene innebærer dessuten en kontinuerlig tilførsel av sedimenter, også når det er lite vann i elven. Dette vil være svært forskjellig fra den naturlige tilstanden, som igjen vil kunne påvirke økologien i elven.⁴⁵

Det er velkjent at vannlevende organismer er svært sårbare for store tilførsler av sedimenter, og at selv små endringer i konsentrasjoner av suspendert materiale kan påvirke fisk, skalldyr og andre vannlevende organismer negativt. Artssammensetning og mengder vil kunne påvirkes, gyteområder kan bli skadet eller ødelagt, og nedgang i bestand av næringsdyr vil kunne føre til redusert fiskebestand. Endringer i næringstilgang vil også kunne ha effekter på fugle- og dyrelivet langs vassdraget. Lokalbefolkningen rapporterte allerede i 1995 om at fisket var redusert, og at skilpadde og krokodiller (som utgjorde en viktig inntektskilde) var forsvunnet som følge av forurensningene.⁴⁶ Mangelen på målinger og analyser gjør det imidlertid vanskelig å verifisere dette.

De fysiske effektene av sedimenteringen av avgangsmassene synes å variere for de ulike deler av elven. Ifølge Barrick skjer det temporære avsetninger i den øvre delen av elven. «The sediment discharges have resulted in significant impacts in the first approximately 20 km of the river.»⁴⁷ I den nedre delen av elven og på elvesletten viser nyere studier at sedimenter fra gruveavsettes, men trolig ikke i et slikt omfang at det gir store fysiske skadevirkninger.⁴⁸

5.2.2 Utslipp av tungmetaller

For Porgera-gruve var man allerede fra starten klar over at avgangsmassene hadde et høyt innhold av tungmetaller, og man visste at utslippene av kvikksølv kunne bli et problem. Dette ble fremhevet av PJV selv i en presentasjon av den nyåpnede gruve på en konferanse i 1992: «Mercury present in the orebody is considered the priority trace metal because of the potential for bioaccumulation and bioconcentration.»⁴⁹

I tillegg til kvikksølv inneholder avgangsmassene høye konsentrasjoner av blant annet arsen, kadmium, kobber, bly, sink, samt oppredningskjemikalier, herunder cyanid. Utslippene har en tydelig rød farge som skyldes innholdet av jernoksider. Tungmetaller er miljøgifter, og utslipp av tungmetaller er et betydelig miljøproblem, ikke minst fordi de kan akkumulere i organismer og sedimenter.

Tabell 1 nedenfor viser konsentrasjonen av tungmetaller i avgangsmassene i gjennomsnitt for 1999.

		Konsentrasjon (µg/l)	
		Oppløst	Total
Arsen		10	50 000
Kadmium		8	1 300
Krom		5	2 700
Kobber		1 200	14 000
Jern		5 500	4 975 000
Bly		3	68 000
Kvikksølv		0,3	300
Nikkel		1 300	5 100
Sølv		4	900
Sink		2,200	192 000
Cyanid	CAC*	800	
	WAD**	2 300	3 300
	Thiocyanat	5 500	
Totalt suspenderte sedimenter			2 100 000 (21 %)

* CAC – Cyanide amendable to chlorination

**WAD – Weak acid dissociable cyanide

Tabell 1:
Miljøfarlige stoffer
i avgangsmassene,
gjennomsnitt for 1999⁵⁰

I vurderingen av effekter er det vanlig å skille mellom oppløste tungmetaller og tungmetaller bundet til partikler. Metaller som er løst i vann, kan ha en akutt giftvirkning for mange vannlevende organismer, mens partikulært metall har betydning for de langsiktige effektene, blant annet ved at sedimentene kan fungere som et lager for miljøgifter. Metallinnholdet i sedimentene vil imidlertid også kunne ha en akutt giftig effekt på organismer som livnærer seg på sedimenter, for eksempel mallefisker, som er vanlig i Strickland-elven.

Tabellen nedenfor viser PJVs egne måledata for oppløst og total konsentrasjon av tungmetaller i vannet ved SG3, 165 km nedstrøms for utslippspunktet. Dataene er oppgitt som et gjennomsnitt for hele året i 1999. I tillegg er også utslippskrav oppgitt i tabellen.

Tabell 2:
Gjennomsnittlige
forensningsnivåer
målt av PJV ved
målepunktet SG3 i
1999 og kravnivåer i
utslippstillatelsen
(høyre kolonne).⁵¹

	Oppløst (µg/l)	Totalt (µg/l)	Krav (Oppløst µg/l)
Arsen	4	82	50
Kadmium	0,2	3	1
Krom	1	39	10
Kobber	2	84	10
Jern	174	45 500	Ingen krav
Bly	1,3	254	3
Kvikksølv	0,2	0,7	Ingen krav
Nikkel	4	52	50
Sølv	0,8	2	4
Sink	11	463	50
Ammonium (cyanid)	30		50
Sulfat	34,000		
pH	7,7		7,0 – 9,0

Barrick skriver til rådet at utslippene fra gruvene også i dag tilfredsstiller de krav som myndighetene har satt, hvilket innebærer at vannkvaliteten ved målepunktet SG3 ikke skal overstige nivåene som er referert til i tabell 2, basert på et månedlig gjennomsnitt.⁵² Barrick oppgir imidlertid ingen nye måleresultater for utslippene som kan underbygge dette.

Tabellen viser at myndighetene baserer kravene på konsentrasjoner av oppløst metall og ikke totalt metallinnhold.⁵³ Oppløste konsentrasjoner er relevant for vannorganismer. For å vurdere risikoen for mennesker som bruker vannet til drikkevann eller andre formål, og for å vurdere den langsiktige effekten på vannkvalitet og sedimenter er det mer relevant å vurdere totalt metallinnhold. Av tabellen fremkommer det at tungmetallene i overveiende grad forekommer som partikulært metall. Det fremgår også at det ikke stilles noen krav til kvikksølv.

I den sammenheng er det også relevant å trekke frem at utslippskravene først begynner å gjelde ved målepunktet 165 km nedstrøms fra gruve. Strekningen mellom gruve og målepunktet omtales som en blandingssone (*mixing zone*). Ifølge australske retningslinjer for vannkvalitet defineres en blandingssone som «*an explicitly defined area around an effluent discharge where certain environmental values are not protected*» og videre «*Effective discharge controls that consider both the concentration and the total mass of contaminants, combined with in situ dilution and waste treatment, should ensure that the area of a mixing zone is limited and the values of the waterbody as a whole are not jeopardised... If mixing zones are to be applied, then management should ensure that impacts are effectively contained within the mixing*»

zone, that the combined size of these zones is small and, most importantly, that the agreed and designated values and uses of the broader ecosystem are not compromised.»⁵⁴

Porgeras blandingszone er, etter rådets oppfatning, ikke i samsvar med den internasjonalt aksepterte definisjonen av begrepet. Om man legger retningslinjene ovenfor til grunn, bør ikke blandingszoner brukes når utslippene inneholder bioakkumulerbare stoffer eller når utslippene påvirker et helt elvesystem, slik det er nærmere redegjort for nedenfor.⁵⁵

At utslippskravene overholdes, er dessuten ingen garanti mot at negative miljøeffekter oppstår. Et krav basert på månedlige gjennomsnittsverdier kan for eksempel tilsløre høye konsentrasjoner i utslippene, som i verste fall kan medføre at alt livet i vannet blir utslettet. CSIRO fastslo allerede i 1996 at konsentrasjonen av arsen, sink og bly hadde økt med 7 til 10 ganger siden 1990 ved SG3.⁵⁶ De konkluderte med at «*It is possible to detect an effect of the mine in the enrichment of the TSS⁵⁷ by metals measured at the compliance point, SG3. Particulate metals (As, Pb, Ag, Hg, Ni on a per gram TSS) basis are steadily increasing and may now exceed concentrations that have been shown elsewhere to have a long-term ecosystem effects, particularly when the river is at low flow.*»⁵⁸

Rådet har ikke hatt tilgang til data som viser hvordan situasjonen er i dag. Ifølge de vurderingene som er gjennomført for rådet, er det imidlertid liten grunn til å tro at den har forbedret seg i løpet av de siste ti år. Risikoen er stor for at vannkvaliteten er forverret og konsentrasjonen av tungmetaller har økt.⁵⁹

5.3 Miljøeffekter på elvesletten og Lake Murray

Den mest alvorlige miljøeffekten synes å være knyttet til akkumulering av arsen og tungmetaller i sedimentene i den nedre delene av Strickland-elven og Lake Murray. CSIRO 1996-rapporten pekte på risikoen for at tungmetallene ville kunne gi langsiktige og negative miljø- og helseeffekter: «*Sediments will be deposited both in-and off-river in this environment. ... There is therefore an increasing risk of long-term low-level metal effects from mine-derived sediment in the region.*»⁶⁰

I 1997–98 engasjerte Porgera Joint Venture et team bestående av miljøeksperter fra tre australske konsultentselskaper for å undersøke omfanget av avsetninger av sedimenter og tungmetallforurensning på forskjellige steder på elvesletten i nedre delen av Strickland-elven.⁶¹ Det ble tatt kjerneprøver av sedimenter på seks forskjellige steder på elvesletten og i sideelver og kroksjøer (*off-river water bodies*). Alle prøvene viste konsistent forhøyede verdier av arsen, bly og sink i overflatesedimentene over hele elvesletten. Alle de fem sedimentprøvene som ble tatt i sidevassdragene, viste forhøyede verdier av arsen og bly. To av disse prøvene, tatt på steder med kort avstand til hovedelven, viste også høyere verdier av kvikksølv og sink i sedimentene.⁶² Videre viste målingene at konsentrasjonen av arsen, nikkel, bly og kvikksølv flere steder på elvesletten og i sidevassdragene oversteg australske retningslinjer for sedimentkvalitet.⁶³ Studien konkluderte med at «*The delivery of sediment into the ORWBs [Off River Water Bodies] has the potential to affect the aquatic ecology of the Strickland floodplain system. The Strickland has relatively few ORWBs [] and as such, any loss of habitat caused by mine-derived sediment deposition may have a more important impact.*»⁶⁴

I mai 2001 ble en annen CSIRO-studie publisert.⁶⁵ Studien, som skulle finne egnede indikatorer (tracer metals) for å spore avsetninger av avgangsmasser i elven, bekreftet

at avgangsmasser med betydelige konsentrasjoner av tungmetaller ble avsatt i de nedre delen av elven, langs elvebredden og i sidevassdrag. Studien påviste at avsetningene inneholdt sølv, arsen, kadmium, sink og bly i langt høyere konsentrasjoner enn i vassdrag som ikke var påvirket av utslippene fra gruen.

Resultatene fra denne studien ble brukt i en ny studie av sedimenteringsprosesser på elvesletten i 2003. Bly og sølv som finnes i avgangsmassene, ble brukt som indikator og målt i sedimenter på elvesletten. Målingen bekreftet tidligere funn om at tungmetallholdige avgangsmasser avsettes over store deler av elvesletten. Generelt ble de høyeste konsentrasjonene av bly funnet i overflatesedimenter og i en avstand av 5-100 m fra elvebredden, men med lokale variasjoner. Sedimenter fra gruen ble sporet i over 1 km fra hovedelven. Studien viste også at konsentrasjoner av tungmetaller i sedimentene kan øke betydelig i tørkeperioder eller ved lav vannstand, og avta i perioder med stor vannføring i elven.⁶⁶ Noen av de høyeste verdiene ble funnet i en kroksjø forbundet med hovedelven. «*All core samples to a depth of 40 cm [] were contaminated out of a distance of 0.5 km. Elevated metal concentrations were found to depths of 7 cm over 3 km from the tie channel inlet*»⁶⁷ Målinger av sedimenter langs the Momboi River som er en sideelv til Strickland-elven, og som renner ut i Lake Murray «*revealed that mine-derived sediment was present through the entire system.*»⁶⁸

I sitt første brev til rådet hevder Barrick at sedimentenes innhold av tungmetaller ikke har noen alvorlige negative effekter på elvesystemet: «*In sum, there are no irreversible significant and adverse chemical impacts on this river system.*» I sitt andre brev til rådet tar ikke Barrick opp denne problemstillingen, bortsett fra at selskapet bekrefter at «*Studies have identified elevated metals indicative of mine-derived sediment at locations on the floodplain*».

Rådet legger til grunn at alle undersøkelser som rådet har hatt tilgang til, viser en entydig tendens til forhøyede konsentrasjoner av tungmetaller i sedimentene. Hvilke konsekvenser dette faktisk har for natur, miljø og mennesker som lever i området, synes ikke å være undersøkt. Rådet finner derfor ikke at Barricks utsagn er troverdig.

Det er velkjent at sedimenter kan fungere som et lager av miljøgifter der metallene vil kunne frigjøres over tid og tas opp i næringskjeden. Hvorvidt dette faktisk vil skje, er en kompleks problemstilling som vil være avhengig av flere forhold.⁶⁹ I sitt første brev til rådet skriver Barrick at det er lite sannsynlig at metaller vil frigjøres fordi kalkstein, som finnes naturlig rundt Porgera, vil fungere som en buffer mot forsuring og dermed hindre utlaking av metaller: «*The water chemistry of the system accordingly reflects high buffering capacity and pH. As a result, rather than being mobilized, the metals that are contained in the solid fraction remain there and much of dissolved metal fraction adsorbs onto sediments.*»

Dette synes å være en grov forenkling av en meget kompleks problemstilling. Selv om avgangsmassene er basiske, er det velkjent at et stoff som arsen lett kan løses ut. Også kadmium og sink er kjent for å kunne være mobile i vannmiljø, noe som fremgår av de undersøkelser som PJV selv har initiert.⁷⁰ Videre vil forvitningsprosesser kunne forsterkes i nærvær av oksygen og ved lav vannstand i elven, og dermed påvirke mobiliseringen av metaller. Det er i denne sammenheng også nærliggende å vise til erfaringen fra OK Tedi gruen på Papua Ny Guinea.⁷¹ Ok Tedi Mining Limited hevdet også i sin tid at forekomsten av store mengder naturlig kalkstein effektivt ville hindre mobiliseringen av tungmetaller i Fly River-systemet som mottar avgangsmasser fra gruen. Det er nå kjent at dette ikke er tilfellet, og det er dokumentert at det i perioder med lav vannstand

skjer en utlaking av tungmetaller fra avsetningene langs bredden og på øyer ned til Suki Creek 600 km nedstrøms fra gruva.⁷²

Rådet har ikke hatt tilgang til undersøkelser som omhandler opptak av arsen og tungmetaller i næringskjeden eller øvrige effekter på mennesker og natur i området. Av PJV's sustainability report fra 2003⁷³ fremgår det at PJV gjennomfører sedimentanalyser, og at det også har initiert andre studier av miljøeffekter av sedimenttilførselen. Det er uklart hva som er publisert av disse.

5.3.1 Kvikksølvforurensning

Høye kvikksølvkonsentrasjoner i hele elvesystemet og i området rundt Lake Murray er ikke bare et betydelig miljøproblem, men også et stort helseproblem for lokalbefolkningen.

Utslippene fra Porgera-gruva har ført til en betydelig økning i konsentrasjonene av kvikksølv. Ifølge en studie fra 2001, er kvikksølvkonsentrasjonen i avgangsmassene 2400 ng/g (tørrvekt), mens kvikksølvkonsentrasjonen i naturlige sedimenter som ikke er påvirket av utslippene, er <100 ng/g.⁷⁴ Når avgangsmasser dumpes i Porgera-Strickland-elvene, blir kvikksølv transportert nedover i elven – med potensielle negative effekter på vannlevende organismer og menneskers helse.

Partikulært kvikksølv, slik det forekommer i avgangsmassene, vil kunne bli omdannet (metylert) av mikroorganismer til metylkvikksølv som er fettløselig og tas opp av planter og dyr. Metylkvikksølv er svært giftig, akkumulerer i organismer og oppkonsentreres i næringskjeden og er derfor mest skadelig for dyr på toppen av næringskjeden.⁷⁵ Selv om både uorganiske og organiske former av kvikksølv tas opp av vannorganismer, bioakkumulerer metylkvikksølv mye lettere enn uorganisk kvikksølv. Mesteparten av kvikksølv som finnes i fisk, er metylkvikksølv.

Kvikksølvforbindelser er svært giftige for mange vannlevende organismer og for pattedyr og kan gi kroniske giftvirkninger, selv i meget små konsentrasjoner. Kvikksølv kan føre til kontaktallergi, forårsake nyreskader og skader på sentralnervesystemet. Fostre og små barn er mer utsatt enn voksne. Metylkvikksølv kan føre til hjerneskade og forstyrre den motoriske og mentale utviklingen. Konsum av fisk er hovedkilden for inntak av metylkvikksølv hos mennesker.

Lake Murray er den største innsjøen i PNG med en overflate på 647 km² ved høy vannstand og en gjennomsnittsdypde som varierer mellom 4–10 m, avhengig av klimatiske forhold. Den viktigste tilførselen inn i Lake Murray er fra nord, og innsjøen har vanligvis avløp via Herbert-elven i sør, som renner ut i Strickland-elven. Under visse hydrologiske forhold, blant annet ved flom, reverseres imidlertid vannstrømmen fra Herbert-elven, slik at vann fra Strickland-elven strømmer inn i Lake Murray. Reverseringen kan vare fra noen timer til to uker om gangen. I løpet av et år utgjør omvendte strømforhold omtrent 95 dager totalt.⁷⁶ CSIRO 1996-rapporten beregnet at omtrent 150 000 tonn sedimenter fra gruva blir transportert inn i Lake Murray hvert år, hvilket utgjør ca 20 prosent av den totale mengden sedimenter som strømmer inn i innsjøen fra Strickland-elven.⁷⁷

Menneskene som bor rundt innsjøen, har noen av de høyeste kvikksølvverdiene som er målt hos personer som ikke er utsatt for kvikksølv gjennom sitt arbeid. Dette tilskrives forbruk av lokalt fanget fisk. Fisken har et naturlig høyt innhold av kvikksølv som ofte overskrider grenseverdier anbefalt av Verdens helseorganisasjon (0,5 mg/kg).⁷⁸

Økosystemet i Lake Murray er følsomt for kvikksølvforurensning på grunn av oppkonsentrering av metylkvikksølv i næringskjeden.⁷⁹ En studie av kvikksølvkonsentrasjoner i vann og sedimenter i Lake Murray og nærliggende vassdrag viste høyere kvikksølvkonsentrasjoner i den sørlige enden av innsjøen enn i den nordlige og midtre delen.⁸⁰ I den sørlige delen var kvikksølvkonsentrasjonene sammenliknbare med konsentrasjonene i suspenderte sedimenter i Herbert- og Strickland-elve. Dette skyldes at kvikksølv transporteres med sedimentene fra Strickland-elven til den sørlige delen av Lake Murray.

Målinger av konsentrasjonene av metylkvikksølv viste nivåer som var 10 ganger høyere i overflatesedimentene i sørenden av Lake Murray enn i suspendert materiale fra Strickland-elven. De store forskjellene indikerer at kvikksølv metyleres i ferske avsetninger av sedimenter.⁸¹

I sitt andre brev til rådet hevder Barrick at rådets gjengivelse av disse resultatene fra Bowles et al (2002)⁸² er misvisende.⁸³ Barrick legger vekt på en setning i Bowles' artikkel som sier at avsetningen av fluviale sedimenter ikke alene kan forklare konsentrasjonene av metylkvikksølv i sørenden av innsjøen: «*This large concentration difference indicates that the deposition of fluvial sediments alone cannot account for the observed MeHg concentrations in the bottom sediments.*»⁸⁴ Barrick skriver videre at konklusjonen i artikkelen «*is supportive of the fact that it is primarily the unique food chain in Lake Murray that results in the mercury levels of inhabitants, not mine-derived sediments.*»

Basert på vurderinger som rådet har innhentet, bidrar ikke Barrick med nye argumenter til vurderingen. I sin artikkel bruker Bowles et al (2002) nettopp konsentrasjonsforskjellene mellom fluviale sedimenter (partikulært elvemateriale) og i sedimenter i sørenden av sjøen som støtte for sin argumentasjon om at det skjer en metylering av sedimentene fraktet inn med Strickland-elven.⁸⁵ De suspenderte sedimentene i Strickland-elven har et høyt kvikksølvinnhold, men har et lavere innhold av metylkvikksølv enn sedimentene i innsjøen. Dette er forståelig da metylering i liten grad skjer i et oksygenrikt elvemiljø, men først skjer etter at sedimentene er avsatt i et oksygenfattig/fritt reduktivt miljø nær bunnen av innsjøen.⁸⁶

Etter rådets vurdering er det liten tvil om at store mengder kvikksølvforurensninger fraktes med Strickland-elven inn i Lake Murray og fører til at sedimentene sør i innsjøen har et forhøyet innhold av (totalt) kvikksølv. Det synes heller ikke å være tvil om at det etter sedimenteringen skjer en metylering av det importerte kvikksølvet, som dermed bringes over i en mer biotilgjengelig form som har stort potensial for å akkumuleres i næringskjeder.

Kvikksølvnivåene i fisk og i mennesker som er bosatt i området ved Lake Murray, var høye også før gruvedriften startet opp. Dette viser at de naturlige bakgrunnsverdiene er høye, men også at økosystemet i sjøen er sårbart for kvikksølvforurensning. I et akvatisk system som allerede har høye konsentrasjoner av kvikksølv slik som Lake Murray, vil alle ytterligere antropogene tilskudd av kvikksølv til systemet være uheldig og bør unngås.⁸⁷

5.3.2 Helseeffekter og sosiale effekter knyttet til håndteringen av gruveavfall

I 2000 ble befolkningen i Porgera anslått til å bestå av 10 000 Ipili (de opprinnelige lokale grunneierne) og 12 000 innflyttere som har kommet til etter at gruvedriften startet opp.⁸⁸ Befolkningen har trolig økt de siste årene, hovedsakelig av folk som er blitt tiltrukket av forretnings- og arbeidsmulighetene i området.

Det finnes en rekke landsbyer innenfor selve gruveområdet eller som grenser opp til det. Flere av landsbyene ligger tett inntil gråbergsdeponiene og området der avgangen slippes ut, og innbyggerne er ofte i direkte fysisk kontakt med gruveavfallet.⁸⁹ Velbrukte stier krysser de usikrede deponiene, og mange av innbyggerne leter etter gull i avgangsmassene, i gråbergsdeponiene eller i selve dagbruddet.⁹⁰ I enkelte landsbyer dyrkes det grønnsaker tett opp til avfallsmassene. Det kan ikke være tvil om at innbyggerne er eksponert for arsen, tungmetaller og andre farlige stoffer som finnes i gruveavfallet, og som vil kunne medføre alvorlig og langsiktige helseeffekter.

Boligene i disse landsbyene mangler innlagt vann og folk henter vann fra nærliggende bekker eller samler opp regnvann. Tidligere drikkevannskilder er blitt dekket av avgangsmasser og ødelagt. Folk er alvorlig bekymret for vannkvaliteten og frykter at vannet er forurenset av avgangsmassene. I tillegg bidrar røyk og gasser fra prosesseringsanlegget, støv fra sprengningen i dagbruddet og fra grusveiene ytterligere til forurensningene både av luft og vann.

Det kan virke som om lokalbefolkningen ikke har tilgang til informasjon verken om innholdet av farlige stoffer i avgangsmassene, utslipp til luft og luftkvalitet eller drikkevannskvalitet. Folk antar at avgangen og utslippene inneholder giftige stoffer, og er engstelige for mulige helseeffekter. De vet imidlertid ikke hvilke farlige stoffer dette er, eller hvilke potensielle helseskader disse kan medføre på lengre sikt. Rådet kjenner ikke til at det er gjennomført systematiske undersøkelser for å vurdere de langsiktige helseeffektene på lokalbefolkningen som følge av forurensninger og avfall fra gruvedriften. Mange av innbyggerne klager over at Barrick gjør lite for å imøtekomme deres bekymringer.⁹¹

I 1995 anslo den australske organisasjonen, *the Mineral Policy Institute*, at ca 7000 mennesker bodde mellom utslippspunktet og målepunktet 165 km nedstrøms fra gruveområdet, med andre ord den delen av elvestrekningen hvor vannet er mest forurenset.⁹² PJV har bestridt dette anslaget og hevder at bare rundt 2 000 mennesker bor i dette området.⁹³ Rådet kjenner ikke til hvor mange mennesker som i dag bor nedstrøms for gruveområdet og som er påvirket av utslippene.

I CSIRO 1996-rapporten ble helserisikoen for befolkningen i blandingssonen vurdert til å være liten.⁹⁴ Dette skyldtes, ifølge rapporten, at befolkningen i dette området ikke holdt til i nærheten av elven og dermed i liten grad var i kontakt med vannet. Det finnes ikke tilgjengelig informasjon for å vurdere om dette fremdeles er situasjonen. Erfaringer fra andre gruver i PNG viser at det kan skje store endringer i lokalsamfunnet og folks levemåter i nærheten av gruveområdet, og dermed også befolkningens eksponering for forurensninger i vannet.⁹⁵ Dette kan også være tilfellet her. Etter rådets oppfatning er dette et viktig spørsmål, gitt de høye konsentrasjonene av arsen og tungmetaller i vannet.

CSIRO 1996-rapporten konkluderte med at den potensielle helserisikoen knyttet til utslippene mest sannsynlig ville være begrenset til befolkningen bosatt in den nedre delen av Strickland-elven og i den nedre, midtre halvdel av Lake Murray-regionen.⁹⁶ Her anså man at befolkningen var mest utsatt for metallforurensningen særlig gjennom konsum av fisk. Samtidig pekte rapporten på behovet for detaljerte risikovurderinger «*Risk assessments are needed for all people living downstream from the mine including the people living along the erodible dump along the Kogai River, and extending to villagers living along the Porgera, Lagaip and Strickland Rivers, Lake Murray, and the Fly River delta*»⁹⁷ Barrick hevder på den annen side at «*health risk assessments and medical assessments of downriver populations*

have been conducted and interim reports are posted from time-to-time. We do not believe that there is evidence of health risks to the downstream populations.» Selskapet henviser i den sammenheng til nettsiden til the Porgera Environmental Advisory Kommiti (PEAK).⁹⁸

Rådet har gått inn på PEAKs nettside, men har ikke vært i stand til å finne noen vesentlige rapporter om helserisikoen knyttet til gruvedriften, med unntak for CSIRO 1996-rapporten (som ikke var tilgjengelig) og en studie av Taufar et al (2001).⁹⁹ Sistnevnte er en begrenset helsevurdering av et lite utvalg innbyggere i ni landsbyer ovenfor SG3. Andre tilgjengelige rapporter omfatter korte beretninger fra besøk i landsbyer og kostholdsundersøkelser. PEAK-siden viser også til en *Community Health Study*, men den er ikke tilgjengelig.

Etter rådets oppfatning synes ikke CSIROs anbefaling om en omfattende og detaljert vurdering av helserisiko som omfatter hele befolkningen i nærhet til elven, å være gjennomført. Heller ikke andre studier som selskapet viser til, gir etter rådets vurdering et faglig grunnlag for å hevde at helserisikoer ikke forekommer.

Det finnes heller ikke tilgjengelig informasjon om de sosiale virkningene. Befolkningen nedstrøms fra gruen lever stort sett av selvbergingsjordbruk, fiske og jakt. CSIRO-rapporten fastslår at folk som bor på elvesletten, i stor grad benytter seg av matressurser fra elven, og at de dyrker mat langs elvebredden, som vil kunne bli påvirket av utslippene.¹⁰⁰ Rådet har ikke funnet oppdatert informasjon om hvordan denne situasjonen har utviklet seg. Det er imidlertid grunn til å anta at elvedeponeringen har hatt og vil fortsette å ha en negativ effekt på lokalbefolkningens levestandard i tillegg til potensielle helseeffekter. Etter rådets oppfatning burde disse mulige effektene ha vært undersøkt for å gi en bedre forståelse av hvilke konsekvenser gruvedriften medfører.

6 Barricks svar til rådet

Som tidligere nevnt har rådet, via Norges Bank, gjort to henvendelser til Barrick Gold. Den første gjaldt en anmodning om innsyn i selskapets miljørapporter for Porgera-gruen, som er omtalt nærmere i kapittel 2. Den andre henvendelsen ga selskapet anledning til å kommentere rådets utkast til tilrådning, i samsvar med retningslinjene. Utkastet til tilrådning ble sendt Barrick den 7. april 2008 med svarfrist 4. mai. Den 24. april anmodet selskapet i e-post til Norges Bank om utsettelse av fristen til 9. mai som ble etterkommet. Rådet mottok brev fra Barrick den 14. mai 2008. Selve brevet er datert 25. april 2008.

I dette brevet tar Barrick avstand fra rådets utkast til tilrådning som, ifølge selskapet, *«mixes allegations, data, unattributed hearsay and other information into single sentences and paragraphs. In addition it alleges that certain conditions exist without any geographic context. Accordingly, it is difficult to dissect the document, separate the facts from the errors and respond to the individual points.»* Selskapet mener videre at rådet ikke tar tilstrekkelig hensyn til at utslippene fra Porgera-gruen er små, at de slippes ut i et massivt elvesystem og at dette ikke er sammenliknbart med utslippene fra Freeports Grasberg-gruve.¹⁰¹ Barrick mener også at rådet er prinsipielt imot elvedeponering. *«It therefore appears that addressing each and every allegation would be of no consequence. Instead of attempting to do so, our response is limited to a few comments that we believe demonstrate that the [Council's] report is not fair and balanced.»*

Barrick tar i hovedsak opp tre forhold i sitt brev til rådet – at de fysiske virkningene av sedimentavsetninger på elvesletten er neglisjerbare, at rådets vurderinger av risikoen knyttet til kvikksølvforurensning er misvisende og at selskapet er i ferd med å vurdere alternativer til elvedeponering.

Som det fremgår av kapittel 5.2 og i utkastet til tilrådning som Barrick fikk tilsendt, har ikke rådet informasjon som tyder på at den fysiske virkningen av sedimentavsetningene utgjør en stor miljørisiko. Derimot har rådet vært opptatt av tungmetallforurensningen som utslippene medfører, og som er redegjort for her (avsnitt 5.2.2 og 5.3) og i dokumentet som Barrick fikk til uttalelse. Det er dette som, etter rådets oppfatning, utgjør den største trusselen for alvorlige og langvarige miljøskader. Rådet finner det uheldig at selskapet ikke tar opp denne problemstillingen i sitt svar til rådet. Selv om Barrick erkjenner at det er påvist forhøyede verdier av tungmetaller i sedimentene på elvesletten, diskuterer ikke selskapet hvilken potensiell risiko dette innebærer eller gir noen indikasjoner på at dette er en problemstilling som selskapet er opptatt av.

Når det gjelder kvikksølvforurensningen i Lake Murray, mener Barrick, som tidligere nevnt, at rådets fremstilling gir et misvisende inntrykk. Selskapet hevder at rådet har unnlatt å ta med relevant informasjon fra de publikasjonene som rådet har basert sin vurdering på,¹⁰² og at dette er gjort for å forsterke rådets argumentasjon om gruvens bidrag til kvikksølvforurensningen.¹⁰³ På bakgrunn av selskapets innvendinger har rådet gjennomgått materialet på nytt og innhentet nye ekspertuttalelser fra blant andre Norsk Institutt for Vannforskning. Rådet finner etter dette at Barricks svar ikke bringer inn nye argumenter til saken, og at konklusjonen står ved lag (som det også er redegjort for i avsnitt 5.3.1).¹⁰⁴ Rådet vil i den sammenhengen også vise til konklusjonen fra Bowles (2002): «*Intermittent inputs of turbid water from the Strickland River inject particulates and filterable MeHg into the southern end of Lake Murray. This has resulted in the formation of a depositional footprint that contains higher concentrations of particulate mercury and other elements compared with the rest of the lake.*»¹⁰⁵

Barrick informerer til slutt om at selskapet er inne i en prosess der også alternativer til elvedeponering vurderes, herunder anlegg av en dam og muligheter for å tilbakeføre avgangsmasser til gruen. «*We are considering all of the technical considerations outlined in the new IFC Guidelines and more, specifically, social issues such as relocation and the impact on alluvial miners, who [] work the tailings stream.*» Ifølge selskapets nettsider har selskapet «*engaged a team of experts to study and assess options to improve, reduce or eliminate the discharge of riverine tailings. Environmental, social, technical, and regulatory considerations will drive selection of the preferred tailings management methodology.*»¹⁰⁶ Denne vurderingen skal være fullført i løpet av 2008. Selskapet gir imidlertid ingen konkrete indikasjoner på at det faktisk vil slutte med elvedeponeringen. I brevet til rådet gir Barrick også inntrykk av at elvedeponering må kunne aksepteres dersom annen deponering av gruveavfallet vil være vanskelig.

Rådet vil til slutt bemerke at Barrick heller ikke i sitt andre svar til rådet gir vesentlige opplysninger om gruedriften. Selskapet fortsetter å henvise til CSIRO-rapporten fra 1996, i tillegg til noen få tekniske rapporter, som rådet hadde funnet fram til på egen hånd. Det er fremdeles uklart hvorvidt dette representerer hele selskapets forskning på miljøeffekter av gruvevirksomheten. Rådet finner at denne mangelen på åpenhet bidrar til at Barricks påstander om at miljøeffekter fra gruen er små, framstår som lite troverdige.

7 Rådets vurdering

Basert på den foreliggende dokumentasjonen har rådet vurdert om det er en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom sitt eierskap i Barrick Gold, medvirker til alvorlig miljøskade i henhold til de etiske retningslinjenes punkt 4.4.

Det første elementet i vurderingen av om selskapet forårsaker alvorlig miljøskade, gjelder *omfanget av skaden og i hvilken grad den har irreversible eller langvarige virkninger*. Rådet har i denne sammenheng undersøkt Barricks gruvedrift i Porgera, og bygger sin vurdering på de opplysningene som er gitt i kapittel 5.

Rådet finner det overveiende sannsynlig at elvedeposeringen medfører store miljøproblemer. Utslippene fra gruva er store. De inneholder en rekke miljø- og helseskadelige stoffer, herunder arsen og tungmetaller, og de avsettes over en lang elvestrekning. Allerede i 1996 ble de negative effektene av gruvedriften konstatert i de nedre delene av Strickland-elven, i Herbert-elven og i utløpet av Lake Murray (se kapittel 5.2 og 5.3). Rådet vektlegger spesielt risikoen for akkumulering og oppkonsentrering av tungmetaller, særlig kvikksølv, i miljøet. Utredninger fra 1996 ga tydelige indikasjoner på at dette var i ferd med å skje, hvilket også er bekreftet i senere studier. Det er lite trolig at disse effektene er blitt mindre med tiden, og de vil heller ikke opphøre etter at gruvedriften er avsluttet. Dersom tungmetallene i sedimentene blir mobilisert, vil prosessen nesten være umulig å stoppe, hvilket innebærer at lokalbefolkningen vil måtte leve med forurensningene i mange tiår fremover. Basert på den foreliggende informasjonen, finner rådet det sannsynlig at elvedeposeringen fra Porgera-gruva vil kunne medføre betydelig og langsiktig miljøskade.

Rådet finner også at forurensningene fra Porgera-gruva vil kunne ha betydelige negative konsekvenser på *menneskers liv og helse*. Elvedeposeringen synes å øke lokalbefolkningens eksponering for tungmetaller, inklusive kvikksølv. Dette har pågått og vil pågå over lang tid med betydelig risiko for alvorlige og langvarige helseeffekter. Dette er spesielt alvorlig for befolkningsgruppene i området som allerede er utsatt for naturlig høye bakgrunnsverdier av kvikksølv, og hvor ytterligere eksponering vil kunne ha ytterst alvorlige helsevirkninger (se avsnitt 4.3.1). Mangelen på systematiske helsestudier gjør at det ikke finnes informasjon om hvordan gruvevirksomheten påvirker helsetilstanden verken for befolkningen som bor i gruveområdet, eller nedstrøms fra gruva. Rådet finner at de bekymringene som lokalbefolkningen har for framtidige helseskader, er velbegrunnet gitt de høye verdiene av arsen og tungmetaller i utslippene og som også finnes i vannet og sedimentene.

Det tredje elementet i vurderingen er hvorvidt miljøskadene er en følge av brudd på *nasjonale lover og internasjonale normer*. Barrick hevder at selskapet oppfyller de utslippskravene som myndighetene har satt. Rådet finner at dette i praksis er umulig å vurdere så lenge dette ikke dokumenteres med måledata. Rådet vil i den sammenheng bemerke at de utslippskravene som selskapet må forholde seg til på PNG, er vesentlig mindre strenge enn de som gjelder i selskapets hjemland, Canada, der elvedeposering ikke er tillatt. Svake miljøkrav, som dessuten ikke håndheves i særlig grad, innebærer at det ikke er noe system på plass som kan bidra til å redusere skadene fra gruvedriften. Dette bidrar ytterligere til å øke risikoen for at alvorlige miljøskader oppstår.

Etter det rådet kjenner til, er PNG og Indonesia de eneste landene som tillater elvedeposering. I Europa må gruveindustrien fra 2008 forholde seg til et nytt direktiv med strenge

miljøkrav.¹⁰⁷ Verdensbanken finansierer ikke lenger prosjekter som benytter seg av elvedeponering. Heller ikke den internasjonale finansieringsinstitusjon, *The International Finance Corporation*, aksepterer elvedeponering.¹⁰⁸ Også Verdensbankens «*The Extractive Industries Review*» (EIR) fra 2003¹⁰⁹ og det internasjonale prosjektet «*Mining, Minerals and Sustainable Development*» (MMSD)¹¹⁰ fraråder elvedeponering på grunn av miljøskadene dette medfører. EIR skriver «*Scientific evidence clearly demonstrates that this method of waste disposal causes severe damage to water bodies and surrounding environments... In practice, this technology is being phased out due to recognition of its negative consequences.*»¹¹¹

Rådet vektlegger derfor at elvedeponering av gruveavfall internasjonalt er ansett som en uakseptabel deponeringsmåte på grunn av de miljøskadene denne praksisen forårsaker. Rådet anser derfor at Barricks praksis på PNG er i strid med internasjonale normer.

Rådet skal også vurdere om selskapet har *unnlatt å handle for å forhindre skade, eller om det er gjennomført tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad*. Det er gått to år siden Barrick overtok Porgera-gruven, uten at det synes å ha skjedd vesentlige endringer i håndteringen av utslippene fra gruven. Selv om selskapet opplyser at de vurderer mulighetene for andre måter å deponere avgangsmassene på, har ikke selskapet gitt konkrete indikasjoner på at det faktisk vil slutte med elvedeponeringen.

Rådet kjenner ikke til at selskapet har satt i gang omfattende miljø- og helsevurderinger for å skaffe seg oppdatert kunnskap om miljøsituasjonen eller helsetilstanden i lokalbefolkningen og fremtidige risikoer knyttet til dette. Dette er særlig alvorlig med de forurensningene det er snakk om her. Rådet antar at slike studier vil være nødvendig for å kunne sette i verk tiltak for å bøte på en alvorlig forurensningssituasjon nedstrøms fra gruven.

Selskapet har i sine brev til rådet i liten grad tatt opp effekten av tungmetaller. Rådets oppfatning er at selskapet forsøker å gi et inntrykk av at miljøvirkningene av gruvevirksomheten er små, og at de ikke har varige effekter. Samtidig viser selskapet liten åpenhet om disse forholdene. Det faktum at Barrick ikke ønsker å offentliggjøre sine miljørapporter, men fortsetter å referere til CSIRO-rapporten fra 1996 heller enn å publisere aktuelle data, indikerer at ledelsen ikke er villig til å underbygge sine påstander med konkrete data. Påstandene fra selskapet om at utslippene ikke har langsiktige skadevirkninger, er derfor etter rådets oppfatning ikke troverdige. Rådet finner det også uheldig at befolkningen som rammes av utslippene, ikke får tilgang til informasjon om forurensningen og hvilke helse- og miljøeffekter det vil kunne gi.

Rådet legger til grunn at Barrick ikke har gjennomført tiltak for å redusere skadeomfanget av gruvevirksomheten i vesentlig grad, og at selskapet ikke underbygger sine påstander om at gruvevirksomheten ikke medfører alvorlig miljøskade verken på kort eller lang sikt. Rådet anser at manglende miljøtiltak og gjennomsiktighet i miljøinformasjonen bidrar til å øke risikoen for at fondet kan medvirke til alvorlig miljøskade.

Rådet skal til slutt ta stilling til hvorvidt *selskapets uakseptable praksis kan forventes å fortsette i fremtiden*. I den siste kvartalsrapporteringen for 2007 oppgir Barrick at selskapet har planer om å utvide gruven og forlenge gruvens levetid. Myndighetene har gitt konsesjon for utslipp til vann så lenge gruven er i drift. Elvedeponering praktiseres av flere gruveselskaper på PNG, og rådet har ingen indikasjoner på at myndighetene vil pålegge Barrick andre deponeringsformer. Utslipp av avgangsmasser i en naturlig elv er en svært rimelig form for avfallsdeponering både når det gjelder infrastruktur og vedlikehold.

Selv om Barrick opplyser at andre deponeringsformer er under utredning, antar rådet at det vil ta mange år før selskapet på frivillig basis bygger et nytt, og antakelig meget kostnadskrevenende, deponi.

Ut i fra dette finner rådet det sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette.

8 Konklusjon

Basert på den dokumentasjonen rådet har hatt tilgang til om selskapet, finner rådet at Barricks drift av Porgera-gruven medfører en uakseptabel risiko for omfattende og irreversible skader på natur og miljø. Etter rådets vurdering er selskapets praksis med elvedeponering et brudd på internasjonalt aksepterte normer. Rådet anser selskapets påstander om at dets virksomhet ikke medfører langsiktige og irreversible miljøskader som lite troverdige. Dette forsterkes av mangelen på åpenhet og gjennomsiktighet i selskapets miljørapportering. Med de intensjoner som selskapet har lagt frem med hensyn til utvidelse av produksjonen, finner rådet grunn til å anta at selskapets uakseptable praksis vil fortsette i fremtiden.

9 Tilråding

Rådet vil, etter disse vurderingene av innholdet i anklagene mot Barrick Gold Corporation vurdert opp mot punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at selskapet utelukkes fra investeringsuniverset til *Statens pensjonsfond – Utland* på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til nåværende og fremtidig alvorlig miljøskade.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Fotnoter

- 1 Heretter referert til som Barricks første brev til rådet.
- 2 Barricks brev er datert 25. april 2008, men ble først mottatt den 14. mai. Brevet er heretter referert til som Barricks andre brev til rådet.
- 3 Barrick har en eierandel på 95 prosent i The Porgera Joint Venture (PJV) som driver gruven, se kapittel 5.
- 4 CSIRO 1996: Review of riverine impacts. Porgera Joint Venture. I 1995 engasjerte PJV det australske forskningsinstituttet CSIRO til å gjøre en vurdering av miljøeffektene av gruvevirksomheten på elvesystemet nedstrøms fra gruven. Miljøvurderingen var omfattende. Den omhandlet helse- og miljøeffekter av utslippene, vurderte risikoen for langsiktige effekter og ga anbefalinger om tiltak, kontroll og overvåking og videre utredninger. Rapporten er i tilrådingen også omtalt som CSIRO 1996-rapporten. Den finnes i rådets arkiv.
- 5 Se tilrådingene om Freeport McMoRan Inc., DRD Gold Ltd. og Vedanta Resources plc., tilgjengelig på www.etikkradet.no
- 6 For eksempel the Mineral Policy Institute i Australia og Mining Watch Canada.

- 7 Denne saken har vært undersøkt av flere organisasjoner. The Oxfam Mining Ombudsman i Australia har gjennomført feltundersøkelser og vitenskapelige studier, som er tilgjengelig på <http://www.oxfam.org.au/campaigns/mining/ombudsman/cases/marinduque/>. Mye informasjon finnes også på nettsidene til det amerikanske advokatfirmaet Diamond McCarthy LLP, som er involvert i søksmålet mot Placer Dome/Barrick på vegne av the Provincial Government of Marinduque, se <http://www.diamondmccarthy.com/current-events-pom.html>. USAs geologiske undersøkelser, The US Geological Survey, har flere ganger undersøkt forurensningen i området og publisert rapporter om dette på <http://pubs.usgs.gov/of/2001/ofr-01-0441/>. Etter utslippene av avgangsmasser fra Marcopper gruen til Makulapnit- og Boac-elven organiserte UNEP en undersøkelse av miljøskadene. Rapporten er tilgjengelig på http://www.reliefweb.int/ocha_ol/programs/rcb/unep4.html
- 8 USGS 2000: Preliminary Survey of Marine Contamination from Mining-related Activities on Marinduque Island, Philippines: Porewater Toxicity and Chemistry Results from a Field Trip – October 14-19, 2000, USGS 2000: An Overview of Mining-Related Environmental and Human Health Issues, Marinduque Island, Philippines: Observations from a Joint U.S. Geological Survey – Armed Forces Institute of Pathology Reconnaissance Field Evaluation, May 12-19, 2000. Begge rapporter finnes på <http://pubs.usgs.gov/of/2001/ofr-01-0441/>, A&SR Tingay PTY LTD Environmental Scientists 2004: Water Quality in the MogPog River, Marinduque Island, Republic of the Philippines, se http://www.oxfam.org.au/campaigns/mining/ombudsman/cases/marinduque/docs/scientific_report.pdf, og Regis, Emelina 2005: Assessment of the effects of Acid Mine Drainage on Mogpog River Ecosystem, Marinduque, Philippines, and Possible Impacts on Human Communities, se <http://www.oxfam.org.au/campaigns/mining/docs/assessment-of-acid-mine-drainage-mopog-river.pdf>
- 9 Oxfam Mining Ombudsman 2005: Case Report on Marinduque, s 3, tilgjengelig på <http://www.oxfam.org.au/campaigns/mining/ombudsman/cases/marinduque/docs/report.pdf>
- 10 <http://www.diamondmccarthy.com/pdf/sac.pdf>
- 11 Barrick Gold: Financial Report 2007, s.28-29, tilgjengelig på www.barrick.com
- 12 Dirección General de Aguas (The General Water Directorate under the Chilean Ministry for Public Works) 2005: Informe de Comisión de Servicio a la III Región. Visita a Pascua Lama. 12.01.2005, finnes i rådets arkiv.
- 13 Observatorio Latino de Conflictos Ambientales, (OLCA) Presentación de las organizaciones del Valle del Huasco ante Comisión de Recursos Naturales y Medio Ambiente Cámara de diputados, tilgjengelig på <http://www.olca.cl/oca/chile/region03/presentacioncomisiondiputados.pdf>. Også amerikanske Corpwatch, <http://www.google syndicated search.com/u/corpwatch?q=Pascua+Lama&is=corpwatch.org>; Mining Watch Canada, <http://www.miningwatch.ca/>, og den chilenske organisasjonen Observatorio de Derechos de los Pueblos Indígenas, (ODPI) <http://www.observatorio.cl> har arbeidet med denne saken.
- 14 EFE, A exigir comisión investigadora de diputados por Pascua Lama, 11.07.2007, <http://www.olca.cl/oca/chile/region03/pascualamaz65.htm>
- 15 Observatorio de Derechos de los Pueblos Indígenas 2005: Denuncia Comision Interamericana de Derechos Humanos Comunidad agrícola Diaguita de los Huascoaltinos vs Estado de Chile. October. [http://www.observatorio.cl/contenidos/datos/docs/20051021152909/Proyecto%20Minero%20Pascua%20Lama_Nancy%20Yañez%20IMPRESA\[Octubre%202005\].pdf](http://www.observatorio.cl/contenidos/datos/docs/20051021152909/Proyecto%20Minero%20Pascua%20Lama_Nancy%20Yañez%20IMPRESA[Octubre%202005].pdf)
- 16 EFE, Gobierno condiciona Pascua Lama a cumplir exigencias ambientales. 02.08.2007 <http://www.olca.cl/oca/chile/region03/pascualamaz66.htm>
- 17 Barrick Gold: Brev til NBIM/ Etikkrådet, datert 25.april 2008. I brevet henviser Barrick også til sin nettside <http://www.barrick.com/CorporateResponsibility/KeyTopics/PascuaLama/PascuaLamabrQA/default.aspx>
- 18 <http://www.barrick.com/GlobalOperations/default.aspx>
- 19 I 2007 solgte DRD Gold sin andel i Porgera gruen til Barrick, som dermed økte sin eierandel fra 75 til 95 prosent, se <http://www.barrick.com/News/PressReleases/2007/BarrickCompletesAcquisitionofAdditionalStakeinPorgera/default.aspx>
- 20 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix1: Porgera Riverine Disposal Case Study p 1-5, finnes på http://www.iied.org/mmsd/mmsd_pdfs/o68b_mftf-i.pdf
- 21 Nita, Albert 2002: Independent Review of the Porgera Mine Impact on the Porgera River and Compensation: 1990-2002, s. 3, Environmental Science Discipline, University of Papua New Guinea, finnes i rådets arkiv.

- 22 <http://www.mining-technology.com/projects/porgera/>
- 23 Se fotnote 20, s. 1–4.
- 24 Produksjonen var lavere både i 2006 og 2007 sammenliknet med 1999. Ifølge Barrick ble produksjonen i 2006 påvirket av reparasjonsarbeid og strømbrydd, i tillegg til at produksjonen i 2007 måtte stenges i 10 dager på grunn av en konflikt med grunneierne. I 2006 var den totale produksjonen av malm på 4,53 millioner tonn og frem til 30. september 2007 på 3,5 millioner tonn, se Barrick's Fourth Quarter And Year-End Report 2007 s. 23, tilgjengelig på http://www.barrick.com/Theme/Barrick/files/docs_annualquarterly/2007%20Complete%20Year-End%20Results%20v2c.pdf
- 25 Se fotnote 20, s. 1–6
- 26 CSIRO 1996-rapporten, s. 2-2 og <http://www.mining-technology.com/projects/porgera/>
- 27 Avgangsmassene slippes ut i Maiapam-elven, som er en sideelv til Porgera-elven, som igjen renner ut i Lagaip-elven. Lagaip-elven er den viktigste tilførselselven til Strickland-elven, – en flere hundre km lang elv som renner forbi østsiden av Lake Murray, før den flyter sammen med Fly River og ut i Papuagulfen. Fly River har landets største nedslagsfelt med et areal på ca. 79 000 km². Nedslagsfeltet består av 6 hoveddeler – Upper, Middle og South Fly, Strickland River og Fly River Delta. Se fotnote 20, s. 1–5 og fotnote 71.
- 28 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix 1: Porgera Riverine Disposal Case Study, s. 1–4.
- 29 Mineral Policy Institute 1995: The Porgera Files, s. 6, finnes på http://users.nlc.net.au/mpir/reports/porgera_report.html
- 30 Barrick Gold Annual Report 2006, s. 130. Basert på 7 millioner unser påviste og antatte reserver.
- 31 Barrick Gold 2007 Fourth Quarter & Year-End Mine Statistics, se http://www.barrick.com/Theme/Barrick/files/docs_annualquarterly/2007%20Complete%20Year-End%20Results%20v2c.pdf
- 32 <http://www.emperor.com.au/AboutEML/PorgeraJV.html>
- 33 Se fotnote 32.
- 34 Barrick Gold: Brev til NBIM/ Etikkrådet, datert 25.april 2008, vedlegg med utdrag av utslippstillatelsen og CSIRO 1996-rapporten s. ES-3.
- 35 Shearman, Phil 2001: Giving away another river: An analysis of the impacts of the Porgera mine on the Strickland River system. In Mining in Papua New Guinea: Analysis and Policy Implications. B.Y. Imbun and P.A. McGavin eds. s.177.
- 36 Barrick Gold Annual Report 2006, s. 95.
- 37 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix1: Porgera Riverine Disposal Case Study, kapittel 5-1. Barrick skriver følgende i sitt andre brev til rådet: «The sediment discharges have resulted in significant physical impacts in the first approximately 20 km of the river. People who originally lived in impacted areas have been compensated for the lost use of that portion of the river system and effected land. Residents who have subsequently sustained a specific impact, such as lost use of a garden, have also been compensated.»
- 38 Se fotnote 37, s. 1-8, som refererer til PJV 1999 data.
- 39 Konsentrasjoner av totalt suspendert materiale i elvevannet (inkl. naturlige sedimenter) etter avstand fra gruen ble i 1999 oppgitt til: 13 847 mg/l – 8 km fra gruen; 2781 mg/l – 42 km; 1 777 mg/l – 165 km; 1 250 mg/l – 360 km, se fotnote 37 figur 13, som refererer til Porgera Joint Venture 1999 data.
- 40 Apte, S.C. 2001: Tracing mine derived sediments and assessing their impact downstream of the Porgera Gold mine. CSIRO report No ET/IR383. Prepared for the Porgera Joint Venture, s 1, finnes på <http://www.peakpng.org.pg/docs/Sigreport%20final.pdf>, og Day, Apte, Batley and Skinner 1998: Strickland River Floodplain Coring Project. Final Report. Prepared by Ecowise Environmental Ltd, Limnos Environmental Consultants Pty Ltd and CSIRO for the Porgera Joint Venture. Finnes i rådets arkiv.
- 41 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix1: Porgera Riverine Disposal Case Study, figur 12. SG angir målestasjoner langs elven.
- 42 Se fotnote 41, tabell 12 som refererer til PJV 1999 data.
- 43 CSIRO 1996-rapporten kapittel 4.1-4.2, og Tingay, Alan 2008: Assessment commissioned by the Council, finnes i rådets arkiv.
- 44 Swanson, K. M., E. Watson, R. Aalto, J. W. Lauer, M. Bera, A. Marshall, M. Taylor, S.C. Apte, W. E. Dietrich 2008: Sediment load and floodplain deposition rates: Comparison of the Fly and Strickland rivers, Papua New Guinea, i Journal of Geophysical Research, vol 113, F01S03, doi:10.1029/2006JF000623, avsnitt 25.
- 45 Tingay, Alan 2008: Assessment for the Council.

- 46 Mineral Policy Institute 1995: The Porgera Files, s. 26-27.
- 47 Barrick Gold: Brev til NBIM/rådet datert 25.april.08. I sitt første brev til rådet av 30.11.07 skriver Barrick at «stream aggradation has occurred in the Kaiya and Porgera rivers, which are the smaller rivers that flow in steep narrow gorges that make up the first approximately 30 km downstream of Porgera. This aggradation will reverse itself after tailings discharges cease and the carrying capacity of these rivers is freed-up to erode the beds of these rivers. Indeed that process is already occurring in some reaches of those rivers.»
- 48 Swanson et.al 2008: Sediment load and floodplain deposition rates: Comparison of the Fly and Strickland rivers, Papua New Guinea, og Aalto et al 2008: Spatial and temporal dynamics of sediment accumulation and exchange along Strickland River floodplains (Papua New Guinea) over decadal-to-centennial timescales, begge artikler i Journal of Geophysical Research, vol 113.
- 49 Ross, Charles 1991: Staged Development and Environmental Management of the Porgera Gold Mine, Papua New Guinea, in Proceedings of the Torres Strait Baseline Study Conference Kewarra Beach, Cairns, Queensland 19 – 23 November 1990, Edited by David Lawrence and Tim Cansfield-Smith, finnes på http://www.gbrmpa.gov.au/corp_site/info_services/publications/workshop_series/ws016/index.html
- 50 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix1: Porgera Riverine Disposal Case Study, tabell 11, som refererer til PJV 1999 data.
- 51 Se fotnote 50.
- 52 Barrick Gold: Brev til NBIM/rådet, datert 25.april 2008.
- 53 Oppløst metall er metallkonsentrasjonen i vannet etter at vannet er filtrert for partikler. Oppløst metall vil være biotilgjengelig. Totalt metallinnhold er summen av oppløst metall og metall bundet til partikler. Partikulært metall vil imidlertid kunne gå over til oppløst metall, avhengig av pH, innhold av oppløst og partikulært metall i vannet, vannets hardhet og andre faktorer. Internasjonalt er det vanlig at krav stilles som krav til totalt metallinnhold.
- 54 ANZECC 2000: Water quality guidelines, Chapter 2 a, Framework for applying guidelines, s 2–17, tilgjengelig på <http://www.mfe.govt.nz/publications/water/anzecc-water-quality-guide-02/anzecc-water-quality-guide-02-pdfs.html>. The Australian and New Zealand Environment and Conservation Council (ANZECC) har etablert autoritative vannkvalitetskriterier som gir retningslinjer for beskyttelse av akvatiske økosystemer blant annet i tropiske strøk, som er relevant her.
- 55 Se også Phil Shearman 2001 (fotnote 35) og Alan Tingay 2008: Assessment commissioned by the Council, for en diskusjon om denne problemstillingen.
- 56 CSIRO 1996-rapporten, s. 4–10.
- 57 TSS, total suspended solids eller totalt suspendert materiale, det vil si faste partikler som er suspendert («svever») i vannet.
- 58 Se fotnote 56, s. ES-7.
- 59 Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA) 2008: The Porgera Mine, Papua New Guinea. Assessment of Environmental Effects, og Tingay, Alan 2008: Assessment commissioned by the Council, begge rapporter finnes i rådets arkiv.
- 60 Se fotnote 56, s. ES-9.
- 61 Day, G.M., S.C. Apte, G.E. Batley and J. Skinner 1998: Strickland River Coring Project. Final Report. Prepared by Ecwise Environmental Ltd. Limnos Environmental Consultants Pty Ltd and CSIRO for the Porgera Joint Venture, finnes i rådets arkiv.
- 62 Se fotnote 61, s. I, 34.
- 63 Se fotnote 61, s. I, 51–52.
- 64 Se fotnote 61, s. 52.
- 65 Apte, S.C. 2001: Tracing mine derived sediments and assessing their impact downstream of the Porgera Gold mine. CSIRO report No ET/IR383. Prepared for the Porgera Joint Venture, s. 13.
- 66 Swanson et.al 2008: Sediment load and floodplain deposition rates: Comparison of the Fly and Strickland rivers, Papua New Guinea, i Journal of Geophysical Research, vol 113, kapittel 4.
- 67 Se fotnote 66, avsnitt 38.
- 68 Se fotnote 66, avsnitt 38.
- 69 Blant annet vannets surhetsgrad, hardhet og innhold av organisk og partikulært materiale.
- 70 Se fotnote 65, s. 7.

- 71 PNGs største kobbergruve, OK Tedi mine, ligger i fjellene like ved grensen til Indonesia. Også denne gruva slipper avgangsmassene direkte ut i et elvesystem – the Fly River. Strickland-elven flyter sammen med Fly River før den munner ut i Papua gulfen. Det innebærer at utslippene fra Porgera-gruva og OK Tedi-gruva flyter sammen i den nedre delen av Fly River som fortsetter gjennom deltaet og ut til havet (se figur 1). Se Tingay, Alan 2007: The OK Tedi mine Papua New Guinea. A summary of Environmental and Health Issues, finnes i rådets arkiv.
- 72 Tingay, Alan 2008: Assessment commissioned by the Council, finnes i rådets arkiv. I sitt andre brev til rådet hevder Barrick at forholdene i Strickland-elven ikke er sammenliknbare med forholdene i Fly-elven. De undersøkelser som selskapet refererer til (se fotnote 67) og som beskriver dette, omhandler fysiske forskjeller knyttet til sedimentmengder og –avsetninger, som ikke nødvendigvis har betydning for mobiliseringen av tungmetaller i sedimentene.
- 73 Rapportene finnes på <http://www.peakpng.org.pg/reports.html>
- 74 Se fotnote 65, Appendix, survey 1, og NIVA 2008: The Porgera Mine, Papua New Guinea. Assessment of Environmental Effect, s 8.
- 75 Bioakkumulering er en opphopning av miljøgifter i næringskjeden. Biomagnifisering skjer når miljøgifter oppkonsentreres oppover i næringskjeden. Det innebærer at konsentrasjonen av miljøgifter øker fra et lavere nivå til et høyere i næringskjeden, og innebærer at dyr på toppen av næringskjeden vil ha høyere konsentrasjoner av miljøgifter enn dyr som er lavere i næringskjeden. Prosessen fører til at en organisme kan ha en høyere konsentrasjon av en miljøgift enn det som finnes i næringskilden.
- 76 Bowles, K.C. Apte, S.C., Maher, W.A and McNamara, J. 2002: Mercury speciation in waters and sediments of Lake Murray, Papua New Guinea, in Marine and Freshwater Research 53 (4), s. 826.
- 77 CSIRO 1996-rapporten, s. 5–2.
- 78 Bowles, K.C. Apte, S.C., Maher, W., Kawai, M. and Smith, R. 2001: Bioaccumulation and biomagnification of mercury in Lake Murray, Papua New Guinea, in Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences Volume 58, Number 5, May 2001, s. 895. Over 23 % av den innsamlede fiskeetende fisken kvikksølvkonsentrasjoner over 0,5 mg/kg.
- 79 Se fotnote 78 og fotnote 76. Økosystemet i Lake Murray er mottakelig for kvikksølvforurensning på grunn av oppkonsentrering av monometylkvikksølv (MeHg) i den planktonbaserte næringskjeden som omfatter 4 trofiske nivåer: phytoplankton, zooplankton, planktivore and piscivore (fiskeetere).
- 80 Se fotnote 76 og NIVA 2008: The Porgera Mine, Papua New Guinea. Assessment of Environmental Effect; Ifølge Bowles et.al 2002 var kvikksølvkonsentrasjonene i sedimentene fra den sørlige enden av innsjøen 177 ± 57 ng/. Nivåene i den nordlige og midtre delen av innsjøen var henholdsvis 70 ± 27 ng/g og 89 ± 48 ng/g. Kvikksølvkonsentrasjonen i den sørlige delen av innsjøen var 142 ± 32 ng/g.
- 81 Se fotnote 76 og NIVA 2008: The Porgera Mine, Papua New Guinea. Assessment of Environmental Effect. Ifølge Bowles et.al (2002) var konsentrasjonen av monometylkvikksølv $0,84 \pm 0,39$ ng/g i overflatesedimenter fra den sørlige delen av Lake Murray og $0,07$ ng/g i suspenderte sedimenter fra Strickland-elven.
- 82 Bowles, K.C. Apte, S.C., Maher, W.A and McNamara, J. 2002: Mercury speciation in waters and sediments of Lake Murray, Papua New Guinea, in Marine and Freshwater Research 53 (4), s. 831.
- 83 Barrick Gold: Brev til NBIM/ Etikkrådet, datert 25.april 2008.
- 84 Se fotnote 82.
- 85 NIVA 19.mai 2008: E-post korrespondanse med rådets sekretariat, og Tingay, Alan 27. mai 2008: Brev til rådet. Begge finnes i rådets arkiv.
- 86 NIVA 2008: E-post korrespondanse med rådets sekretariat av 19. mai.
- 87 NIVA 2008: The Porgera Mine, Papua New Guinea. Assessment of Environmental Effect, s 9.
- 88 http://www.mineral.gov.pg/GreenPaper/WP2_4.htm
- 89 Egne observasjoner av Etikkrådets sekretariat.
- 90 De lokale innbyggernes gullutvinning er ansett som ulovlig fordi det skjer på PjVs eiendom og fordi gullet i prinsippet eies av PjV. Lokale hevder at de har utvunnet gull i disse områdene lenge før gruvdriften startet opp, og at det var en lovlig og viktig inntektskilde for befolkningen. Hovedårsaken til at innbyggerne fortsetter å utvinne gull, er at de er fattige og uten tilgang til jord for å dyrke sin egen mat. Ulovlig gullutvinning er et kontroversielt tema som rådet ikke har vurdert nærmere.
- 91 Rådet har verken vurdert spørsmålet om kompensasjonsordninger eller sikkerhetsstyrkenes påståtte menneskerettighetsbrudd.
- 92 Mineral Policy Institute 1995: The Porgera Files, s. 10.

- 93 IIED 2002. Mining for the Future. Appendix1: Porgera Riverine Disposal Case Study, s 1-15.
- 94 CSIRO 1996-rapporten, s. ES-6.
- 95 Tingay, Alan 2008: Assessment commissioned by the Council, og Tingay, Alan 2007: The OK Tedi Mine Papua New Guinea. A summary of Environmental and Health Issues.
- 96 Se fotnote 94, s. 3–15.
- 97 Se fotnote 94, s. 3–17.
- 98 Placer Dome opprettet i 1997 en «multi-stakeholder committee called PEAK (Porgera Environmental Advisory Komiti) to oversee the implementation of the CSIRO recommendations.» Den respekterte lederen for the Foundation for People and Community Development in Papua New Guinea ble oppnevnt til å lede komiteen. I 2001 trakk han seg fra samarbeidet på grunn av Placers manglende oppfølging og fordi han følte seg brukt i selskapets CSR-propaganda. I sitt brev til selskapet skriver han: «Placer has now had four years to carry out these studies and implement their recommendations, yet nothing has changed from the situation in 1996 when the CSIRO report was started.»
http://www.miningwatch.ca/cms/index.php?/porgera_placer_dome/Bun_resignation_ltr .
 PEAKs nettside finnes på <http://www.peakpng.org.pg/>
- 99 Taufu et.al. 2001: The investigation of the «mysterious disease» and deaths in The Strickland Gorge areas of Southern Highlands and the West Sepik provinces of Papua New Guinea. April 2001, tilgjengelig på http://www.peakpng.org.pg/docs/Medical_Survey_Lake_Kopiago.pdf
- 100 Se fotnote 94, s. ES-9.
- 101 Se Etikkrådets tilrådning om utelukkelse av Freeport McMoRan 15. februar 2006, på www.etikkradet.no
- 102 Blant annet: Bowles, K.C. et al 2002: Mercury speciation in waters and sediments of Lake Murray, Papua New Guinea, in Marine and Freshwater Research 53 (4).
- 103 Barrick Gold: Brev til NBIM/ Etikkrådet, datert 25. april 2008.
- 104 NIVA 2008: E-post korrespondanse med rådets sekretariat av 19. mai.
- 105 Se fotnote 102, Abstract s. 825.
- 106 <http://www.barrick.com/CorporateResponsibility/Environment/WasteRockTailings/default.aspx>
- 107 Directive 2006/21/EC of The European Parliament And of The Council of 15 March 2006 on the Management of Waste from Extractive Industries and Amending Directive 2004/35/EC, tilgjengelig på <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:102:0015:0033:EN:PDF>
- 108 IFC 2007: Environmental, Health and Safety Guidelines for Mining hvor IFC fastslår at elvedeponering ikke er ansett som god internasjonal praksis (s.7), tilgjengelig på [http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/gui_EHSGuidelines2007_Mining/\\$FILE/Final++Mining.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/gui_EHSGuidelines2007_Mining/$FILE/Final++Mining.pdf)
- 109 «The Extractive Industries Review was launched by the World Bank Group to discuss its future role in the extractive industries with concerned stakeholders. The aim of this independent review was to produce a set of recommendations that will guide involvement of the World Bank Group in the oil, gas and mining sectors.» Informasjon og rapporter tilgjengelig på www.worldbank.org
- 110 «Mining, Minerals and Sustainable Development (MMSD) was an independent two-year process of consultation and research with the objective of understanding how to maximise the contribution of the mining and minerals sector to sustainable development at the global, national, regional and local levels. MMSD was a project of the International Institute for Environment and Development (IIED) commissioned by the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)» Informasjon og rapporter tilgjengelig på <http://www.iied.org/mmsd/>
- 111 EIR 2004: Striking a Better Balance – The World Bank Group and Extractive Industries: The Final Report of the Extractive Industries Review, s 33, tilgjengelig på <http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/finaeirmanagementresponse.pdf>. Det kan i den sammenheng også nevnes at et av verdens største gruveselskap, BHP Billiton, har erklært at det ikke ønsker å benytte seg av elvedeponering i nye prosjekter. Bakgrunn for dette er de omfattende miljøskadene elvedeponeringen har forårsaket ved OK Tedi gruva på Papua Ny Guinea som BHP eide sammen med den papua ny guineanske staten frem til 2002, se www.bhpbilliton.com

Til Finansdepartementet

Oslo, 26. august 2008

(Offentliggjort 30. januar 2009)

Tilråkning om uttrekk fra Textron Inc.

1 Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland avga 16. juni 2005 første tilråkning om uttrekk fra fondet av selskaper som produserer klasevåpen. Etikkrådet la da til grunn sin egen vurdering av hvilke kriterier som definerte klasevåpen som ga grunnlag for uttrekk. I 2008 er det fremforhandlet en internasjonal konvensjon om forbud mot klasevåpen. Konvensjonens tekniske definisjon av hva som utgjør et klasevåpen, er i hovedsak sammenfallende med de kriterier som Etikkrådet la til grunn i 2005, men er på enkelte punkter strengere. Dette innebærer at våpentyper som ikke tidligere har gitt grunnlag for uttrekk, vil rammes av konvensjonens definisjon. Etikkrådet har kommet til at det for fremtiden vil være riktig å legge til grunn definisjonene i klasevåpenkonvensjonen i forbindelse med tilråkninger om uttrekk av selskaper fra Statens pensjonsfond – Utland. Selskapet Textron Inc. produserer våpen som etter konvensjonens definisjon må anses som klasevåpen. Etikkrådet anbefaler derfor at Textron Inc. utelukkes fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland.

2 Bakgrunn

I Etikkrådets tilråkning fra 2005¹ er det lagt til grunn at produksjon av enkelte typer klasevåpen ikke ville gi grunnlag for uttrekk. Dette dreide seg om såkalte «*Advanced Munitions*»/«*Sensor Fuzed Weapons*» av typen CBU-97/CBU-105. Disse var kjennetegnet av at antall sprenglegemer var lite, at de var målsøkende og at de var laget for å detonere mot kjøretøyer. Denne typen våpen er ikke områdevåpen beregnet på å ramme tilfeldige mål innenfor et avgrenset område. Etikkrådet anså at det var liten risiko for at sivile rammes ved bruk av denne typen våpen, og at bruk av denne våpentypen ikke i utgangspunktet kunne sies å være i strid med grunnleggende humanitære prinsipper for krigføring.

Klasevåpenkonvensjonens Artikkel 2 definerer hva slags klasevåpen konvensjonen omfatter. Det er angitt kumulative vilkår som må oppfylles for at klasevåpen ikke skal rammes av konvensjonens definisjon.² Disse vilkårene er at våpenet må ha færre enn ti sprenglegemer, hvert sprenglegeme må veie mer enn fire kilogram, samt at våpenet må ha individuell målsøking og ulike sikringsmekanismer.

Etikkrådet anser det ikke som hensiktsmessig å operere med en definisjon av klasevåpen som avviker fra klasevåpenkonvensjonens. Heretter vil Etikkrådet derfor legge til grunn klasevåpenkonvensjonens definisjoner ved tilråkning om uttrekk av klasevåpenprodusenter.

Fotnoter

- 1 Se <http://www.regjeringen.no/nb/sub/Styret-rad-utvalg/etikkradet/Tilradninger/Tilradninger/Tilradning-om-uttrekk-fra-virksomheter-som-er-involvert-i-produksjon-av-klasevapen.html?id=424150>
- 2 Convention on Cluster Munitions, Artikkel 2:
Cluster munition means a conventional munition that is designed to disperse or release explosive submunitions each weighing less than 20 kilograms, and includes those explosive submunitions. It does not mean the following:

[...] A munition that, in order to avoid indiscriminate area effects and the risks posed by unexploded submunitions, has all of the following characteristics:
Each munition contains fewer than ten explosive submunitions;
Each explosive submunition weighs more than four kilograms;
Each explosive submunition is designed to detect and engage a single target object;
Each explosive submunition is equipped with an electronic self-destruction mechanism;
Each explosive submunition is equipped with an electronic self-deactivating feature;
<http://www.clusterconvention.org/convention/text/english/#toc-article-2>
- 3 Se Textrons hjemmeside: <http://textrondefense.com/products/airlaunched/sfw.htm>

Til Finansdepartementet

Oslo, 14. november 2008

(Offentliggjort i mars 2009)

Tilrådning om uttrekk fra Dongfeng Motor Group Co. Ltd.

1 Innledning

Etikkrådet har mottatt brev fra Finansdepartementet datert 3. oktober 2008 hvor det meddeles endring i de etiske retningslinjene til Statens pensjonsfond – Utland.

Endringen i de etiske retningslinjene innebærer at investeringer i selskaper som selger våpen og militært materiell til stater som står oppført på listen over de lands statsobligasjoner fondet er avskåret fra å investere i, skal unngås. Dette innebærer at fondet ikke skal investere i selskaper som selger våpen og militært materiell til Burma.

Statens pensjonsfond – Utland eide pr. 31.12.07 aksjer utstedt av det kinesiske selskapet Dongfeng Motor Group Co. Ltd. med en markedsverdi på NOK 32 356 000.

Etikkrådet legger til grunn at Dongfeng Motor Group Co. Ltd. leverer militære kjøretøyer til burmesiske myndigheter. På denne bakgrunn anbefaler Etikkrådet at selskapet utelukkes fra fondets investeringsunivers.

2 Etikkrådets forståelse av begrepet «våpen og militært materiell»

Finansdepartementet har bestemt at Etikkrådet skal gi råd om utelukkelse av selskaper som selger «våpen og militært materiell» til Burma. Etikkrådet må ta stilling til hvilke produkter som naturlig faller inn under dette begrepet.

Både EU og USA har innført våpenembargo av Burma. I det understående er det redegjort kort for de kriterier som anvendes i håndhevelsen av disse sanksjonsregimene:

EUs våpenembargo av Burma

EU innførte sanksjoner mot Burma i 1996. Disse har blitt utvidet i flere omganger, og senest i april 2006. Det nåværende sanksjonsregimet forbyr EUs medlemsland enhver form for salg av militært utstyr til Burma: «*The sale, supply, transfer or export of arms and related materiel of all types, including weapons and ammunition, military vehicles, paramilitary equipment and spare parts for the aforementioned, as well as equipment which might be used for internal repression, to Burma / Myanmar by nationals of Member States or from the territories of Member States [...] shall be prohibited whether originating or not in their territories.*»¹

Som det fremgår omfatter EUs sanksjoner spesifikt militære kjøretøyer («*military vehicles*») og reservedeler til disse («*spare parts for the aforementioned*»). Videre er også enhver form for teknisk assistanse, formidling eller finansiering i forbindelse med salg av militært materiell til Burma forbudt.²

USAs våpenembargo av Burma

USA innførte våpenembargo av Burma i 1993. I en kunngjøring fra det amerikanske Utenriksdepartementet heter det blant annet: «*Effective immediately, it is the policy of the US Government to deny all applications for licences and other approvals to export or otherwise transfer defense articles and defense services to Burma. [...] This action has been taken in light of the human rights abuses committed by the current Government of Burma.*»³

Ansvar for opprettholdelse av USAs eksportkontrollregime for våpen er delt mellom flere departementer. Eksport av produkter som kan ha både sivil og militær anvendelse («*dual use*»), er regulert gjennom Handelsdepartementets *Commerce Control List*,⁴ som gir omfattende definisjoner av hva som omfattes av eksportkontroll-regimet. Det fremgår at ethvert produkt som har betydelig militær anvendelse og som har blitt produsert eller modifisert for militære formål, vil rammes av bestemmelsene.⁵

Etikkrådet finner det naturlig å ta utgangspunkt i de samme definisjoner av våpen og militært materiell som i de overnevnte sanksjonsregimer og legger dermed til grunn at investeringer i selskaper som leverer lastebiler og reservedeler til slike til den burmesiske hæren, vil være i strid med fondets etiske retningslinjer.

3 Kontakt med selskapet Dongfeng Motor Group Co. Ltd.

Etikkrådet er gjort kjent med at et stort antall militære lastebiler produsert av det kinesiske selskapet Dongfeng Motor Group Co. Ltd. er blitt observert ved grenseovergang mellom Kina og Burma. Dette dreier seg om leveranser av militære lastebiler til Burma som foretas ved at de kjøres i kolonner over grensen.

På bakgrunn av den foreliggende informasjon tilskrev Norges Bank selskapet på vegne av Etikkrådet i juni d.å. I brevet fra Norges Bank gjøres selskapet oppmerksom på at det ved en forestående endring av fondets etiske retningslinjer skal unngås investeringer i selskaper som selger våpen og militært materiell til Burma. Selskapet ble videre spurt om hvorvidt det, eller noen av dets datterselskaper, leverer kjøretøyer til den burmesiske hæren.

Selskapet svarte Norges Bank i et brev datert 22. juli d.å. Selskapet bekrefter at et av dets datterselskaper, «DFL», i første halvdel av 2008 har eksportert 900 lastebiler til Burma.

4 Etikkrådets vurdering

Etikkrådet legger til grunn at lastebilene Dongfeng Motor Group Co. Ltd. har levert til den burmesiske hæren, både er tilpasset militære formål og dessuten har betydelig militær anvendelse, for eksempel til transport av våpen og personell, og de må derfor anses som militært materiell. Etikkrådet legger videre til grunn at disse leveransene er pågående, og at det i fremtiden vil være leveranser av reservedeler til de leverte kjøretøyene.

5 Tilrådning

På bakgrunn av det overstående anser Etikkrådet at fondets investering i selskapet Dongfeng Motor Group Co. Ltd. er i strid med fondets etiske retningslinjer.

Etikkrådet anbefaler at Dongfeng Motor Group Co. Ltd. utelukkes fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Fotnoter

- 1 Council Common Position 2006/318/CFSP, Artikkel 1.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=L:2006:116:0077:0097:EN:PDF>
- 2 Ibid, Artikkel 2.
- 3 1993, US Department of State, Bureau of Political – Military Affairs, Public Notice 1829:
<http://pmdtc.state.gov/docs/frnotices/58FR33293.pdf>
- 4 US Bureau of Industry and Security: <http://www.bis.doc.gov/policiesandregulations/index.htm>
- 5 Ibid, Category XXI – Miscellaneous Articles: «Any article not specifically enumerated in the other categories of the U.S. Munitions List which has substantial military applicability and which has been specifically designed, developed, configured, adapted, or modified for military purposes. The decision on whether any article may be included in this category shall be made by the Director, Office of Defense Trade Controls Policy.»

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 18. april 2008

Vedrørende Etikkrådets vurdering av investeringer i Israel Electric Corporation

Etikkrådet viser til brev fra Finansdepartementet datert 3. mars d.å. med anmodning om å vurdere hvorvidt investeringer til Statens pensjonsfond – Utland i Israel Electric Corporation («IEC») kan anses å være i strid med de etiske retningslinjene for fondet.

Norsk Folkehjelp har tilskrevet Etikkrådet og bedt om at Etikkrådet anbefaler uttrekk av selskapet. Det samme har en gruppe «Palestinavenner» fra Hamar. Henvendelsene bygger blant annet på at IEC skal ha redusert strømtilførselen til Gaza, og at dette må anses som en form for kollektiv avstraffelse av sivilbefolkningen på Gaza.

Etikkrådet har i sakens anledning hatt møter med representanter for Norsk Folkehjelp og med Israels ambassadør til Norge. Det er også innhentet informasjon fra palestinske energimyndigheter via Utenriksdepartementet. Etikkrådet legger i sin vurdering også til grunn en rapport fra FN-organet UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA): «*Electricity Shortages in the Gaza Strip: Situation Report*», datert 8. februar 2008, samt en kjennelse fra Israels høyesterett fra 27. februar 2008.

1 Bakgrunn for saken

Etikkrådet legger til grunn at fondet eier obligasjoner utstedt av IEC, som er 99,9 prosent eid av den israelske stat. Selskapet produserer og distribuerer elektrisk strøm til hele Israel, samt til områder under palestinsk selvstyre.

Det er, så vidt Etikkrådet har kjennskap til, tre kilder til strømforsyning til Gaza: Ca. 10 prosent av elektrisiteten forsynes via kraftlinjer fra Egypt, 30 prosent genereres i et eget kraftverk i Gaza og det resterende, ca. 60 prosent, forsynes av IEC via 10 kraftlinjer fra Israel. I Gaza distribueres strømmen av selskapet Gaza Electricity Distribution Company (GEDCO).

Gazas egen strømproduksjon er redusert som følge av israelsk bombing av kraftverket i 2006, noe som medførte at produksjonskapasiteten ble omtrent halvert. Det har fra israelsk side tidvis vært innført restriksjoner i tilførselen av brennstoff til kraftverket.

Høsten 2007 ga det israelske forsvarsdepartementet instruks til IEC om å redusere dets del av strømforsyningen til Gaza. Reduksjonen i strømforsyning var en del av en økonomisk blokade av Gaza som Israel satte i verk blant annet på bakgrunn av raketangrep fra Gaza mot Israel.

Det er ikke omstridt at levekårene for befolkningen i Gaza i utgangspunktet var svært dårlige, og at reduksjonene i strømforsyning kom i tillegg til øvrige restriksjoner på transport av varer og grensepasseringer for befolkningen.

Rapport fra OCHA

FNs organ OCHA offentliggjorde den 8. februar d.å. en rapport som beskriver følgende av strømmangelen i Gaza. I rapporten er det blant annet beskrevet at vannforsyning og rensaneanlegg for kloakk i Gaza er avhengig av elektriske pumper, og at driften av disse rammes av strømmangel. Videre er det beskrevet at sykehusdrift i Gaza er rammet av strømmangel. OCHA-rapporten beskriver også strømfordelingsnettene på Gaza som lite fleksibelt med hensyn til mulighetene som GEDCO har for å foreta prioriteringer i leveransen av strøm for å dekke humanitære behov.

Når det gjelder reduksjonen i strømtilførsel til Gaza, skriver OCHA blant annet følgende: «On October 28 2007, the Israeli Ministry of Defense declared it would start cutting electricity to Gaza in response to the continued and indiscriminant firing of rockets from Gaza to Israel. It proposed cutting power by a total of 1.5 megawatts, but it appears that it now plans to introduce a cut of 0.5 megawatts per week...»

«On Thursday, 7 February, the Israel Electricity Corporation reduced its supply to Gaza by around 0.5 megawatts under the instruction on the Ministry of Defense. The cut was less than the 1.5 megawatts proposed but still adds to the existing shortfall of 60 mgw.»

Rapporten antar altså at det har vært en plan om å redusere strømtilførselen til Gaza som respons på raketangrep mot Israel og at reduksjon i strømtilførsel på 0,5 MW har vært foretatt. Rapporten er videre forstått som at det skulle foreligge en opptrappingsplan som innebærer reduksjoner med ytterligere 0,5 MW per uke.

Vurdering av israelsk høyesterett

Spørsmålet om hvorvidt IECs reduksjon av strømforsyning til Gaza er ulovlig, har vært vurdert i et sivil søksmål som er ført for israelsk høyesterett. Det er privatpersoner og interesseorganisasjoner i Israel som har gått til søksmål mot den israelske staten. Det foreligger en avgjørelse i saken fra israelsk høyesterett datert 27. januar d.å., hvor det avvises at strømrduksjonen er rettsstridig. Dette har ingen avgjørende betydning for Etikkrådets vurdering.

Sentralt i høyesteretts vurdering av lovmessigheten av restriksjonene er spørsmålet om hvorvidt og i hvilken grad distribusjonsselskapet GEDCO faktisk har mulighet til å distribuere strømmen på en slik måte at blant annet vannforsyning og sykehus ikke rammes av den reduserte tilførselen. På dette punktet synes israelske myndigheter og saksøkerne å ha ulik oppfatning av hva som er de faktiske forhold. Høyesterettskjennelsen legger til grunn at det er mulig å fordele strømmen slik at humanitære behov kan dekkes, og at mengden strøm som forsynes til Gaza derfor er tilstrekkelig til å dekke grunnleggende humanitære behov. Saksøkerne hevder derimot at det ikke er fysisk mulig for GEDCO å fordele elektrisiteten slik at reduksjonen i tilførsel ikke rammer grunnleggende humanitære behov. Dette spørsmålet er teknisk komplisert, og det kreves inngående kjennskap til oppbygning og virkemåte til distribusjonsnettene i Gaza for å ta stilling til hvorvidt slik fordeling faktisk er mulig. Etikkrådet legger til grunn at det antakelig er vanskelig i praksis å fordele strømmen etter humanitære behov.

Møte med Israels ambassadør til Norge

Etikkrådets leder og sekretariatet hadde i anledning denne saken et møte med Israels ambassadør til Norge den 10. mars d.å.

Ambassadøren redegjorde for sikkerhetssituasjonen for sivilbefolkningen i Israel som rammes av stadige raketangrep fra Gaza, og videre om at ansatte i IEC har blitt beskyttet fra Gaza når de har utført vedlikeholdsarbeid på kraftlinjer, og at kraftverk i Israel som leverer strøm til Gaza, blir beskyttet med raketter fra Gaza.

Ambassadøren bekreftet at IEC i en kort periode i februar d.å. hadde redusert forsyningen av strøm til Gaza med 5 prosent på en av de ti linjer som forsyner Gaza med elektrisitet fra Israel. Dette utgjorde en reduksjon på 0,5 prosent av den totale strømmengde som Israel overfører til Gaza. Det ble understreket at denne restriksjonen var av kort varighet, og at normal strømforsyning deretter ble gjenopprettet.

Møte med Norsk Folkehjelp

Etikkrådets leder og sekretariat møtte representanter for Norsk Folkehjelp vedrørende denne saken den 14. mars d.å. Norsk Folkehjelp, som har stedlige representanter i Gaza, bekreftet i stor grad den informasjonen som er fremkommet gjennom FN-kilder og media, og gjorde rede for den vanskelige humanitære situasjonen i Gaza som skyldes isolasjon fra Israels side, slik at folk mangler både mat, medisiner, strøm og andre livsnødvendigheter. Norsk Folkehjelp var ikke kjent med at de innførte restriksjoner på strømleveranser hadde opphørt.

Norsk Folkehjelp ble orientert om Etikkrådets undersøkelser i forbindelse med denne saken og invitert til å komme med utfyllende informasjon, hvilket Norsk Folkehjelp gjorde i form av en e-post den 10. april d.å. Her fremgår det at Norsk Folkehjelp på bakgrunn av egne undersøkelser ikke kan fastslå at reduksjonen i strømtilførsel har opphørt, men at det er vanskelig å bringe full klarhet i dette spørsmålet.

Informasjon fra palestinske energimyndigheter

Etikkrådet har den 28. februar d.å. mottatt en e-post fra Midtøsten-seksjonen i Utenriksdepartementet. Det er innhentet informasjon fra palestinske energimyndigheter via Norges representasjonskontor i Jerusalem. Fra palestinske myndigheter opplyses det at det nå ikke foretas kutt i strømforsyningen til Gaza. Reduksjonen på 0, 5 prosent fra IECs side, som OCHA og andre kilder har vist til tidligere, hadde altså opphørt. Det opplyses videre at det er restriksjoner på drivstofftilførselen til kraftverket i Gaza, men at dette ikke angår IEC.

På bakgrunn av e-posten fra Norsk Folkehjelp den 10. april d.å. rettet Etikkrådet en ny henvendelse til Utenriksdepartementet den 15. april d.å. med spørsmål om det er kommet nye opplysninger i spørsmålet om reduksjoner i strømforsyning til Gaza. Etikkrådet mottok svar fra Utenriksdepartementet samme dag. Norges representasjonskontor i Jerusalem opplyser her at det ikke foretas kutt i den direkte strømtilførsel fra Israel til Gaza. Det opplyses videre at gjeldende israelske energirestriksjoner igjen omfatter tilførsel av brennstoff til Gaza-stripens eget elektrisitetsverk. Disse ble (i siste runde) innført etter angrepet på Nahal Oz-terminalen den 9. april d.å. Nahal Oz er hovedterminal for overføring av brennstoff fra Israel til Gaza.

2 Etikkrådets vurdering

Etikkrådet legger til grunn at det har forekommet mange og alvorlige brudd på folkeretten i konflikten mellom Israel og palestinere. FNs sikkerhetsråd har for eksempel i en rekke resolusjoner tatt stilling til at bosettinger i okkuperte områder er ulovlige i henhold til internasjonal humanitær rett, og Den internasjonale domstolen i Haag har lagt til grunn at sikkerhetsmuren som Israel har bygget er folkerettsstridig. Også fra palestinsk side forekommer det brudd på internasjonal humanitær rett, bl.a. gjennom stadige angrep mot sivile. En grundig drøftelse av de mange folkerettslige og humanitærrettslige spørsmål denne konflikten reiser, faller utenfor rammene for dette brevet. Etikkrådet skal ta stilling til selskapers opptreden, ikke staters eller andre aktørers mulige folkerettsbrudd.

Etikkrådet legger til grunn at IEC handler etter instruks fra israelske myndigheter. Dette forhold kan ikke være avgjørende. Selskapers motiver for sine handlinger eller unnlater-ser er i utgangspunktet uvesentlig for rådets vurdering.

Etikkrådet legger videre til grunn at reduksjonen i strømtilførselen til Gaza ikke er pågående. Det er opplyst fra både palestinske og israelske myndigheter at en begrenset reduksjon har vært innført i en periode tidligere i år, men at strømforsyningen fra IEC nå er normal. Palestinske energimyndigheter har bekreftet at strømforsyningen til Gaza ikke er redusert som følge av reduksjon i strømtilførsel fra IEC. Opptrappingsplanen som var antydnet i OCHA-rapporten, har ikke vært satt i verk.

I henhold til de etiske retningslinjene må normbrudd være pågående eller det må foreligge en uakseptabel risiko for fremtidige normbrudd hvis utelukkelse skal kunne anvendes. Etersom reduksjonen i strømtilførsel har opphørt, vil forholdet ikke kunne betraktes som et pågående normbrudd. Etikkrådet legger til grunn at den humanitære situasjonen i Gaza er svært vanskelig, men at dette ikke kan sies å være en konsekvens av det tidligere, midlertidige strømkuttet på 0,5 prosent av IECs leveranse.

Spørsmålet som Etikkrådet skal ta stilling til er om det i dag foreligger en uakseptabel risiko for fondets fremtidige medvirkning, gjennom investering i obligasjoner utstedt av IEC, til grove normbrudd. Slik medvirkning vil i første rekke betinge at IEC i fremtiden iverksetter nye kutt i strømforsyningen til Gaza. Det er etter Etikkrådets vurdering vanskelig å ha en klar oppfatning av hvor sannsynlig det er med eventuelle, fremtidige reduksjoner i strømtilførselen til Gaza. Selskapers tidligere handlinger kan imidlertid gi indikasjon om fremtidig atferd. På bakgrunn av situasjonen generelt og stadige raket-tangrep fra Gaza mot Israel, kan det ikke utelukkes at det i fremtiden vil kunne oppstå situasjoner hvor IEC igjen blir instruert om å redusere strømtilførselen til Gaza.

Hvis det er riktig at det tidlig på året forelå en plan om opptrapping av strømkuttene, slik det antydes i OCHA-rapporten, kan man imidlertid konstatere at denne planen ikke er iverksatt. Det har heller ikke forekommet gjentatte strømkutt.

Etikkrådet vil derfor, slik situasjonen er nå, ikke anbefale uttrekk av IEC fra fondet.

Dersom fremtidige reduksjoner i strømtilførsel til Gaza innføres av IEC og medfører uakseptable humanitære forhold for sivilbefolkningen, vil Etikkrådet kunne foreta en ny vurdering av fondets investering i IEC.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 29. september 2008

Høringsuttalelse fra Etikkrådet i forbindelse med evaluering av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland

Vi viser til Finansdepartementets høringsnotat av 18. juni 2008 om evalueringen av fondets etiske retningslinjer.

Vår høringsuttalelse er tredelt. For det første gjør vi rede for våre viktigste erfaringer fra de snart fire årene Etikkrådet har vært i arbeid. For det andre vil vi kommentere de hovedspørsmålene i evalueringen som særlig synes å være viktige fra Etikkrådets synspunkt. For det tredje kommenterer vi enkelte andre spørsmål med utgangspunkt i rapporten fra Chesterman/Albright Group.

1 Erfaringer fra Etikkrådets arbeid

Rådets mandat

Finansdepartementet fastsatte i 2004 mandatet for Etikkrådet basert på omtalen i Revidert nasjonalbudsjett 2004 som igjen bygget på utredningen fra Graverutvalget i NOU 2003:22. Finansdepartementet har også i senere stortingsmeldinger (St. meld. nr. 24 (2006-2007) og i St. meld. nr. 16 (2007-2008)) berørt aspekter ved Etikkrådets mandat. Disse dokumentene gir føringer for rådet i tolkningen av mandatet.

Ved etableringen av Etikkrådet ble det lagt vekt på at rådet skulle være uavhengig. Dette har etter rådets mening fungert godt. Finansdepartementet har ikke søkt å påvirke rådets arbeid eller prioriteringer. Det er bygget opp et eget sekretariat for rådet, og rådet har på tilfredsstillende nivå budsjettmidler både til å engasjere konsulenter og til å gjøre egne utredninger. Sekretariatet er etablert i egne lokaler atskilt fra departementet. I de få tilfellene der Finansdepartementet har ønsket å få vurdert særskilte selskaper eller spørsmål, har dette blitt tatt opp ved skriftlige henvendelser fra departementet til rådet.

Rådet har i prioriteringen av sitt arbeid lagt vekt på å arbeide med alle typer saker som er angitt i mandatet. At det foreløpig ikke foreligger tilrådinger fra alle områder, skyldes ikke prioriteringer av arbeidet, men at en på visse områder støter på større vanskeligheter enn på andre.

Filtrering av visse våpenprodusenter

Mandatet for filtrering lyder: «Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.»

Tidlig i sitt arbeid prioriterte rådet å gjennomgå porteføljen med sikte på å finne alle selskaper som produserte våpen som oppfylte kriteriene i mandatet. Dette resulterte i to større tilrådninger. Basert på omtalen i Revidert nasjonalbudsjett 2004 og i Graverutvalgets utredning har rådet i disse utdypet hvordan rådet tolker retningslinjene i forhold til våpen. Erfaringen er at det er lettere å finne fram til våpenproduserende selskap enn det er å vurdere selskapsatferd. Kompliserte eierstrukturer gjør det likevel i visse tilfeller vanskelig å tilordne våpenproduksjonen til børsnoterte selskap i porteføljen.

Uttrekk på grunn av selskapers atferd

Mandatet når det gjelder uttrekk på grunn av forventet selskapsatferd, lyder: «Etikkrådet gir tilråding til Finansdepartementet om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- *Grove eller systematiske krenkelsers av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnarbeid og annen utbytting av barn*
- *Alvorlige krenkelsers av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner*
- *Alvorlig miljøskade*
- *Grov korrupsjon*
- *Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.»*

Ved anvendelsen av retningslinjene må rådet ta standpunkt til to hovedspørsmål: For det første om det foreligger grovt uetisk atferd som kan tillegges et selskap der fondet er eller kan være investert, og for det andre om det er en uakseptabel risiko for at slik atferd vil fortsette eller forekomme i framtiden. Utelukkelse skal bare skje på grunnlag av framtidig medvirkning. Retningslinjene er ikke ment å straffe tidligere atferd, men tidligere atferd kan være en indikasjon på hvordan selskapet vil opptre framover.

Rådet har lagt vekt på å utdype sin forståelse av retningslinjenes enkelte punkter særlig i de første tilrådninger innen hvert av kriteriene. Kvalifiseringen av kriteriene (grove, alvorlige etc.) gir sammen med forarbeidene klare føringer på hvor strengt retningslinjene skal praktiseres. Rådet har ofte tatt utgangspunkt i konvensjoner, i folkeretten, eller i ulike lands nasjonale rett eller andre ikke bindende normsett som referansepunkter for de ulike vurderingstemaene.

Vurderingen av hva som utgjør «en uakseptabel risiko» for framtidig medvirkning, består i prinsippet av en vurdering av sannsynligheten for at den uetiske atferden fortsetter, og en vurdering av hvor grovt uetisk den vurderte atferden er. I praksis vil slike vurderinger være svært ulike fra område til område. For eksempel vil vurderingen av framtidig grov miljøskade være mye enklere å foreta enn vurderingen av framtidig grov korrupsjon som i utgangspunktet gjelder straffbare og dermed hemmeligholdte forhold. Et annet eksempel på et vanskelig vurderingstema er forholdet mellom selskapers uttalte gode holdninger til menneskerettsbrudd og den faktiske atferd langt unna hovedkontorene.

Arbeidsdeling mellom uttrekk og eierskapsutøvelse

Graverutvalgets utredning la opp til at man ikke skal utelukke et selskap som har begått grove normbrudd, hvis det er grunn til å tro at man kan oppnå resultater gjennom eierskapsutøvelse. En slik vurdering må i utgangspunktet gjøres av Etikkrådet, og det har også regelmessig blitt gjort selv om det ikke alltid er uttrykkelig behandlet i tilrådingen.

I Revidert nasjonalbudsjett 2004 er forholdet mellom eierskapsutøvelse og utelukkelse litt nærmere behandlet. Det står der:

«Finansdepartementet vil blant annet basere sin beslutning [om utelukkelse] på rådets vurdering, men også ta hensyn til Norges Banks vurdering av om eierskapsutøvelse kan redusere risikoen for grovt uetiske forhold.»

Samtidig følger det av retningslinjene at Etikkrådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan et selskap er håndtert i eierskapsutøvelsen. Det er slik lagt opp til en totrinns vurdering av muligheten for å oppnå resultater i eierskapsutøvelsen. Stortingsmelding nr. 24 (2006-2007) løfter fram formuleringene om samspill mellom eierskapsutøvelse og uttrekk, men det sies ikke klart hvem som skal ha ansvaret for dette samspillet. Etikkrådet har normalt ikke tilstrekkelig informasjon til å vurdere konkret Norges Banks muligheter for å redusere risikoen for normbrudd gjennom eierskapsutøvelse. Rådet forstår mandatet slik at rådet i alle fall skal vurdere spørsmålet, men det følger av at kompetansen til å beslutte uttrekk ligger hos Finansdepartementet, at departementet også må gjøre seg opp en oppfatning av spørsmålet.

Retningslinjenes regulering av kommunikasjon med selskapene

Etikkrådet står fritt til å innhente informasjon fra alle kilder samtidig som mandatet legger visse begrensninger på rådets mulighet til å be om informasjon direkte fra selskaper som fondet er investert i. Informasjonsinnhenting fra selskapene har budt på visse utfordringer. Rådets mandat sier: *«Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilrådning om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilrådning, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.»*

Retningslinjene på dette punktet inviterer altså ikke Etikkrådet til noen ytterligere dialog med selskapene. I tråd med dette la Etikkrådet i utgangspunktet opp til en prosedyre der rådet først vurderte et selskaps atferd og dersom det fant at det syntes å være grunnlag for å tilrå uttrekk, ba det Norges Bank på vegne av Etikkrådet oversende et utkast til tilrådning til selskapet for merknader. Hvis selskapet i sitt svar framla fakta som gjorde at grunnlaget for uttrekk falt bort, ville Etikkrådet kunne legge bort saken. Hvis selskapet besvarte henvendelsen uten å imøtegå kjernepunktene i Etikkrådets vurdering, ville rådet kunne avgi tilrådning om uttrekk av selskapet. Fordi dette opplegget virket lite fleksibelt, har Etikkrådet i den senere tid i samråd med Norges Bank lagt opp til en mer omfattende dialog med enkelte selskaper, blant annet ved å stille oppfølgende spørsmål hvis selskapet ikke har gitt svar på sentrale punkter.

Retningslinjenes samlede dekningsområde

Retningslinjene er utformet slik at Etikkrådet skal vurdere de groveste bruddene på etiske normer. Når det gjelder eierskapsutøvelse, kan retningslinjenes punkt 3.1 leses slik at Norges Bank bare skal utøve eierskap der hensynet til fondets langsiktige avkastning og etiske hensyn trekker i samme retning. Mindre grove brudd på etiske normer der det ikke er i fondets finansielle interesse å ta opp forhold med selskapene, er dermed ikke omfattet av retningslinjene. I lys av de forventningene Finansdepartementet møter når etiske normbrudd avdekkes, kan det synes som om dette ikke er tilstrekkelig kommunisert.

Det eksisterer en gråsonerområde av saker som faller utenfor «radaren» både til Etikkrådet og Norges Bank. For det første er det mange saker hvor Etikkrådet ikke avgir tilrådning om uttrekk, for eksempel fordi sakene ikke er alvorlige nok, fordi ansvaret for normbruddene er uklart eller fordi normbruddene er vanskelige å dokumentere. Etikkrådet overvåker ofte slike saker videre, men utover dette skjer det ikke nødvendigvis noe mer med disse sakene fra rådets side. Dermed vil mange av de mindre alvorlige sakene heller ikke bli fanget opp av Norges Banks eierskapsutøvelse. Norges Bank har innenfor sitt mandat valgt ut to satsingsområder og ser, slik vi har forstått det, ikke på normbrudd utenfor disse satsingsområdene. Saker som ikke kvalifiserer for uttrekk, og som ikke er innenfor Norges Banks prioriterte områder, er dermed i praksis ikke dekket av de etiske retningslinjene.

Uttrekkenes intensjon og funksjon

De etiske retningslinjene fastlegger at selskaper skal utelukkes fra Statens pensjonsfond for å unngå at fondet medvirker til grove normbrudd. Selv om intensjonen med uttrekk er å unngå medvirkning til normbrudd, kan funksjonen av uttrekkene likevel være at både det selskapet det gjelder, andre selskaper og andre interesserte påvirkes av uttrekksmekanismen. Når det gjelder selskaper som vurderes for uttrekk, skjer følgende: Gjennom Norges Bank sender Etikkrådet brev til et selskap før rådet eventuelt avgir tilrådning om uttrekk. De fleste selskaper svarer, og mange ønsker å møte Etikkrådet for å forklare seg om noe eller forsvare seg. Selskaper som er blitt utelukket, har også i ettertid henvendt seg til Etikkrådet og rapportert om endringer i styrende dokumenter for virksomheten eller om faktiske endringer med sikte på å bli tatt inn i fondet igjen.

Når det gjelder andre selskaper, synes det å være to funksjoner av uttrekksmekanismen. For det første vil eksistensen av uttrekksmekanismen i visse tilfeller kunne gjøre selskapene mer lydhøre ovenfor Norges Bank i bankens eierskapsutøvelse. For det andre vil selskaper som ikke er utelukket, men som kanskje oppfatter at de er i «faresonen», i noen tilfeller se hen til tilrådingene for å vurdere hva som oppfattes som uakseptabelt.

Når det gjelder andre interesserte, er rådet kjent med at noen pensjonsfond og andre institusjonelle investorer følger Etikkrådets tilrådingene i sin egen virksomhet. Videre bruker interesseorganisasjoner tilrådingene i sin virksomhet for å påvirke selskaper til å utvise høyere etiske standarder. En tilrådning har også blitt brukt i argumentasjon for og av en domstol (Indias Høyesterett). Tilrådingene blir også plukket opp og diskutert i litteraturen om selskapers samfunnsansvar.

Påvirkningskraften i uttrekk og tilrådingene ligger etter rådets oppfatning i kombinasjonen av at fondet er en stor aktør, at det er en høy terskel for uttrekk med klare og relativt få kriterier, at tilrådingene offentliggjøres, og at de er grundige og veldokumenterte.

Det er stor interesse for Etikkrådets arbeid både fra norske og internasjonale media, andre investorer og frivillige organisasjoner, og rådet bruker mye tid på å informere om sitt arbeid.

Informasjonsinnhenting og prioritering av selskaper

Den største utfordringen i Etikkrådets arbeid har vært å fremskaffe og kvalitetssikre informasjon om selskapers atferd og selskapsstrukturer.

Rådet har lagt opp til kontinuerlig overvåkning av hele porteføljen som for tiden er på ca 7000 selskaper.

Når det gjelder våpenkriteriene, har Etikkrådet inngått avtaler med to konsultentselskaper som gjennomgår porteføljen systematisk med sikte på å identifisere ikke bare selskaper der fondet faktisk er investert, men også selskaper i referanseporteføljen som produserer våpen i strid med kriteriene. I tillegg abonneres det på en database over våpen og våpenteknologi. Samlet sett gir dette stor sannsynlighet for at de riktige selskapene blir identifisert.

Når det gjelder uttrekkskriteriene, utføres det daglige elektroniske søk på en rekke nyhets- og andre nettstedene kombinert med en rekke søkeord knyttet an til alle 7000 selskaper i porteføljen. Resultatene av disse søkene akkumuleres i rapporter som gir utgangspunkter for å finne ut hvilke selskaper en bør gå videre med. I tillegg har rådet abonnert på en nettbasert nyhetstjeneste som fokuserer på omdømmerisiko for selskaper. Erfaringen med disse tjenestene er gode for så vidt gjelder store, vestlige selskaper, men mindre pålitelige når det gjelder små selskaper og selskaper med hovedkontor i framvoksende markeder.

For å kunne gjennomføre mandatet er Etikkrådet avhengig av at normbrudd på en eller annen måte blir avdekket og publisert. Selskaper eller sektorer der sterke NGOer er engasjert, har større sannsynlighet for å havne på «radaren». Det er lite tilgjengelig informasjon om selskaper i de såkalte «emerging markets», hvilket reiser en betydelig utfordring i å avdekke og ikke minst dokumentere normbrudd.

Når rådet velger ut selskaper for nærmere granskning, fokuserer rådet på normbrudd som synes svært grove eller systematiske, og som selskap kan knyttes direkte til. Det gjøres også vurderinger av hele sektorer om gangen eller av normbrudd innen en kategori, som for eksempel korrupsjon. Rådet har imidlertid ikke funnet det riktig å etablere særlige fokusområder. Et hvilket som helst selskap med virksomhet i strid med de etiske retningslinjene skal kunne bli gjenstand for undersøkelser fra Etikkrådet.

Det ligger i retningslinjene at en skal vurdere hvert selskap spesifikt. Det er ikke tilstrekkelig grunn for uttrekk at et selskap er til stede i en sektor eller i et geografisk område der grove normbrudd er vanlig. Den nærmere undersøkelse av hvert enkelt selskap foretas av sekretariatet selv, av konsulenter som engasjeres særskilt i ulike land, ved bistand fra norske og andre myndigheter og i noen tilfelle ved bistand fra interesseorganisasjoner. Både innhenting av offentlige dokumenter, besøk på stedet og samtaler med direkte berørte personer har blitt gjennomført av sekretariatet. Det er i noen tilfeller tale om mottak av fortrolig informasjon. I slike tilfeller må andre kilder fremskaffes for å bygge opp under tilråkningene. Offentliggjøringen av tilråkningene krever en stor grad av sikkerhet og dokumentasjon av påstandene som framsettes. Erfaringen med arbeidet så langt viser også at mange påstander i mediene om etiske overtramp ikke kvalifiserer for uttrekk når en ser nærmere på dem.

Ofte er et selskap beskyldt for normbrudd under flere av rådets vurderingskriterier, eller de er beskyldt for samme type normbrudd i flere land. Hvis ett normbrudd i seg selv er tilstrekkelig til å utelukke et selskap fra fondet, gjør ikke Etikkrådet nødvendigvis noen samlet vurdering av hele virksomheten. I tilfeller der det antas å foreligge flere normbrudd, ser en nærmere på de bruddene som kan være lettest å dokumentere.

2 Sentrale problemstillinger

Ovenfor har vi pekt på en del erfaringer Etikkrådet har gjort gjennom tre og et halvt år. På denne bakgrunn vil rådet i dette hovedavsnittet ta opp og kommentere enkelte problemstillinger som etter rådets oppfatning er viktige som del av evalueringen.

I dagens etiske retningslinjer er formålet med utelukkelse å hindre framtidig medvirkning til grove normbrudd. Kriteriene for å utelukke selskaper bygger på det Graverutvalget kalte en overlappende konsensus i den norske befolkningen om etiske prinsipper, blant annet med sikte på at prinsippene skal være stabile over tid. Eierskapsutøvelsen utøves på grunnlag av bredt aksepterte internasjonale normer med sikte på å ivareta fondets finansielle interesser. Rådet vil understreke at det er viktig at både formål og kriterier er klare også ved eventuelle supplerende etiske retningslinjer.

Nedenfor tar vi opp noen sentrale problemstillinger som kan ha betydning for utformingen av de etiske retningslinjene, og som kan få konsekvenser for rådets arbeid.

Mandat

Begrunnelsen for uttrekksmekanismen er å unngå medvirkning til, eller å bidra til, uetiske handlinger. Begrepene «medvirkning» og «å bidra til» brukes synonymt og bygger på en alminnelig språklig forståelse; det ligger ingen særlige rettslige eller andre føringer når det gjelder tolkningen av dem. Etikkrådet tolker Graver-rapporten slik at å unngå medvirkning er likestilt med å sørge for å ha «rene hender»; det norske folk ønsker ikke, gjennom eierskap, å bidra til sterkt uetiske handlinger.

Evalueringsrapporten til Chesterman/Albright Group påpeker at selv om det uttalte formålet med uttrekk er å unngå medvirkning, tyder særlig offentliggjøringen av rådets tilrådninger på at formålet også er å påvirke selskaper. Mange av forslagene i rapporten legger opp til at formålet med uttrekk skal være å spille sammen med eierskapsutøvelsen for å påvirke selskaper og å få andre investorer til å trekke i samme retning som Statens pensjonsfond.

Etikkrådet mener at hovedformålet med uttrekksmekanismen fortsatt bør være å unngå fondets medvirkning til særlig grove etiske normbrudd, og ikke å påvirke selskaper. Det må fortsatt være de verste normbruddene Etikkrådet skal vurdere, og mandatet må være tydelig på dette. Dette har vist seg å fungere operativt i den tiden rådet har vært i virksomhet.

Selv om Etikkrådets tilrådninger om uttrekk i enkelte tilfeller også kan føre til påvirkning av selskaper, bør slik påvirkning ikke være et formål med uttrekksmekanismen. En slik ordning ville i realiteten begrense Etikkrådets mulighet til å arbeide med de selskapene som bidrar til de verste normbruddene. Det vil også kunne føre til vanskelige grenseoppganger mot Norges Banks eierskapsutøvelse.

Det er også viktig at mandatet er realistisk når det gjelder hvilke forhold det er mulig å få informasjon om. Det vil for eksempel gjennomgående være svært vanskelig for Etikkrådet å innhente tilstrekkelig relevant informasjon om eventuelle normbrudd i selskaper som ikke er børsnoterte.

Kommunikasjon med selskapene

Som omtalt ovenfor er informasjonsinnhenting en stor utfordring i Etikkrådets arbeid. Dette er både et spørsmål om hvilken informasjon som faktisk finnes, hvor mye ressurser en skal bruke på å innhente informasjon om et enkelt selskap, og hvilke kilder til informasjon en kan benytte.

I den sammenheng finner rådet det naturlig også å kunne innhente informasjon direkte fra selskapet som vurderes, og gjerne på et tidligere stadium i utredningsprosessen enn det som de eksisterende retningslinjene legger opp til. Rådet ønsker derfor å ha mulighet til å kommunisere direkte med de selskapene som vurderes. Fordi Norges Bank er den formelle eier av verdipapirene, bør den første henvendelsen til selskapet fortsatt skje gjennom Norges Bank som kan introdusere Etikkrådet som representant for fondets eier. Deretter bør Etikkrådet kunne ta direkte kontakt med selskaper for å avklare fakta. Mandatet bør derfor endres slik at Etikkrådet gis eksplisitt mulighet til selv å kunne innhente informasjon fra selskapene.

Økt dialog med selskapene vil være en utfordring. Det ligger et motsetningsforhold i åpenheten om rådets tilrådninger og selskapers ønske om konfidensialitet. Hovedprinsippet må være åpenhet, og det må gjøres klart for selskapene at hensikten med kontakten er å avklare fakta som kan legges til grunn i rådets eventuelle tilrådninger som vil bli offentliggjort. Utveksling av informasjon mellom Etikkrådet og selskapene bør derfor fortsatt i hovedsak være skriftlig.

Muligheten for dialog kan gi Etikkrådet bedre informasjon og dessuten bøte på problemet med at noen selskaper mener de har for lite kommunikasjon med Etikkrådet, eller at de blir trukket for sent inn i prosessen. Likevel er det nok slik at de fleste selskaper vil påberope seg at de holder høye etiske standarder uansett hvilke spørsmål som stilles ved deres virksomhet. Det er heller ingen internasjonal enighet om hva som er etisk akseptabelt. Ingen av selskapene som er utelukket på grunnlag av alvorlig miljøskade, mener for eksempel at deres virksomhet forårsaker slike skader. Derfor er det neppe slik at kritikk fra selskaper som blir utelukket, vil opphøre selv om Etikkrådet har en nærmere dialog med selskapene.

Samvirke mellom uttrekk og eierskapsutøvelse

Finansdepartementet synes i høringsnotatet å legge noe større vekt på muligheten til å påvirke selskaper framfor å unngå å medvirke til uetisk praksis ved å selge seg ut av selskaper. Ser man på uttrekksmekanismen isolert, er det imidlertid en sammenheng mellom det å unngå medvirkning og det å påvirke. Påvirkningseffekten kommer av de svært grundige, og ikke minst offentlige, gjennomgangene av selskapenes uetiske atferd. Vi mener derfor at Etikkrådets påvirkningsmuligheter nettopp ligger i det at mandatet så tydelig fokuserer på å unngå medvirkning.

Mange av forslagene i rapporten fra Chesterman/Albright Group som gjelder økt samvirke, krever et ganske omfattende samarbeid mellom Norges Bank og Etikkrådet. Dette gjelder både forslaget om en omforent observasjonsliste og vurderingen av hvilke krav en skal stille til et selskap for at det ikke skal utelukkes fra fondet. Sannsynligvis vil det være et fåtall selskaper som krever en slik koordinering. Norges Bank kommenterer i sitt brev av 6. juni 2008 til Finansdepartementet rapporten fra Albright Group/Simon Chesterman. I brevet sier banken om samvirket og samarbeidet mellom Etikkrådet og Norges Bank blant annet: *«In general, we underline the importance of robust procedures*

which in our view are best achieved through policy co-ordination by the Ministry of Finance and formalised and verifiable communications.»

Etikkrådet stiller seg i utgangspunktet positiv til et direkte samarbeid med Norges Bank, men hvis banken ikke ønsker det, er det vanskelig å se at gevinstene ved et bedre samvirke vil overstige ulempene ved å tvinge fram en ressursbruk som banken ikke finner hensiktsmessig.

For å effektivisere ressursbruken i arbeidet under retningslinjene og for at Etikkrådet skal kunne ta hensyn til Norges Banks eventuelle pågående eierskapstiltak overfor selskaper som Etikkrådet ønsker å vurdere, foreslår Etikkrådet at det innføres en ordning med gjensidig informasjonsplikt mellom Norges Bank og Etikkrådet om virksomhet overfor selskaper. På forespørsel fra Norges Bank vil Etikkrådet ha plikt til å gi all informasjon det sitter med om de omspurte selskapene. Likeledes vil Norges Bank redegjøre for om det er i dialog med angitte selskaper, og i så fall gi Etikkrådet all informasjon om de berørte selskaper og prosessen i forhold til dem.

Hvis Etikkrådet anbefaler uttrekk selv om Norges Bank er i en eierskapsdialog med selskapet, må Finansdepartementet avgjøre hvilket virkemiddel som skal benyttes.

Retningslinjenes dekningsområde

Det kan være flere selskaper med tvilsom etisk praksis som verken fanges opp av Etikkrådet eller Norges Bank. Dette forsterkes av at banken i sin eierskapsutøvelse har valgt ut enkelte fokusområder og i liten grad synes å arbeide med andre spørsmål selv om de ligger innefor FNs Global Compact som retningslinjene viser til. Det er ikke rimelig å forvente at Etikkrådet eller Norges Bank skal bygge opp kapasitet til å adressere normbrudd hos alle selskaper i porteføljen. Dette ville være svært ressurskrevende og dessuten forutsette en detaljkunnskap om enkeltelskaper som rådet finner urealistisk.

Likevel bør det være mulig å lage et system som fanger opp grensetilfellene av selskaper som nesten når opp til terskelen for uttrekk, og som kan egne seg for eierskapsutøvelse. Dette vil kunne være saker der det foreligger grove normbrudd, men der det allikevel er en viss sannsynlighet for at selskapet kan oppnå en positiv utvikling innenfor en bestemt tidsramme.

En mulighet kunne være at Etikkrådet sender slike saker til Norges Bank.

3 Andre spørsmål i Finansdepartementets høringsnotat eller rapporten fra Chesterman/Albright Group

I dette hovedavsnittet kommenteres visse andre spørsmål som er omfattet av høringsnotatet og rapporten fra Chesterman/Albright Group.

Etikkrådet har ikke synspunkter på om selskaper som produserer visse produkter, utover de våpentyper som allerede dekkes, som f. eks. tobakk eller alkohol bør utelukkes fra SPU.

Evalueringsrapporten fra Albright Group/Chesterman drøfter etablering av ulike former for observasjonslister som skal øke de etiske retningslinjenes påvirkningskraft blant annet ved at Norges Bank og Etikkrådet skal lage en felles plan for hvert enkelt selskap på

denne lista. En slik delt liste mellom Norges Bank og rådet forutsetter at rådets mandat endres til også å omfatte eierskapsutøvelse, noe vi mener vil være prinsipielt uheldig. Etikkrådet har til enhver tid en intern liste over selskaper som er under vurdering. På lista er selskaper der rådet har bekymringer, og der en er på ulike stadier i utredningen. Et selskap havner på Etikkrådest «watch-list» hvis det er konkrete mistanker om at selskapet bidrar til grove brudd på retningslinjene. Denne lista egner seg ikke for offentliggjøring fordi den består av selskaper som ikke er tilstrekkelig utredet til at en tilråding kan avgis. En liste som lages på grunnlag av utilstrekkelig informasjon, vil kunne skade et selskaps omdømme betydelig uten at det nødvendigvis er grunnlag for dette. I tillegg vil Etikkrådets og Finansdepartementets troverdighet kunne bli svekket. En observasjonsliste som skal kunne offentliggjøres, vil derfor i praksis forutsette et nesten like stort utredningsarbeid for hvert enkelt selskap som for å avgi en tilråding om uttrekk. Dette ville ikke være en heldig prioritering av ressursbruken til Etikkrådet.

Rapporten fra Chesterman/Albright Group foreslår at en skal informere selskapene om uttrekk etter at nedsalg er gjennomført, men før opplysningen om nedsalg publiseres. Punkt 4.7 i retningslinjene åpner allerede i dag for en slik praksis.

Det er også foreslått at Etikkrådet skal spesifisere overfor utelukkede selskaper hva som skal til før de kan tas inn i investeringsuniverset igjen. Som nevnt kan Etikkrådet velge ut ett normbrudd som i seg selv er tilstrekkelig til å utelukke et selskap fra fondet, uten å nødvendigvis å gjøre noen samlet vurdering av hele virksomheten. Dette gjør det vanskelig å sette opp generelle kriterier for opphevelse av uttrekk. I noen tilfeller har likevel Etikkrådet hatt en dialog med selskaper i etterkant av et uttrekk der en har drøftet hva som må til for at rådet skal tilrå inkludering. Rådet ser det som lite hensiktsmessig å innføre et generelt krav om å beskrive kriterier for å gjeninkludere de selskapene som er utelukket. Utgangspunktet vil være at når selskapet dokumenterer at de faktiske forholdene som rådet har pekt på i sin tilråding, ikke lenger foreligger, vil tilråding om inkludering kunne bli avgitt. Rådet følger på eget initiativ med på informasjon som kommer opp om selskaper som er trukket ut, og vil dersom kriteriene for uttrekk ikke lenger er oppfylt, avgi en tilråding til Finansdepartementet.

Med hilsen

Gro Nystuen

Leder for Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland



Kort omtale av tilrådingene som omhandler utelukkede selskaper

Tilrådingener om å utelukke selskaper som produserer klasevåpen

16.06.2005 Selskaper som produserer komponenter til klasevåpen

(Offentliggjort 2. september 2005)

Selskapene General Dynamics Corp., L3 Communications Holding Inc., Raytheon Co., Lockheed Martin Corp., Alliant Techsystems Inc. og Thales SA.

06.09.2006 Poongsan Corp. *(Offentliggjort 6. desember 2006)*

Det sørkoreanske selskapet Poongsan ble utelukket fordi det produserer klasevåpen.

15.05.2007 Hanwha Corp. *(Offentliggjort 11. januar 2008)*

Det sørkoreanske selskapet Hanwha ble utelukket fordi selskapet produserer klasevåpen.

26.08.2008 Textron Inc. *(Offentliggjort 30. januar 2009)*

Det amerikanske selskapet Textron ble utelukket fordi selskapet produserer klasevåpen.

Tilrådingener om å utelukke selskaper som produserer kjernevåpen

19.09.2005 Selskaper som utvikler og produserer komponenter til kjernevåpen

(Offentliggjort 5. januar 2006)

Selskapene BAE Systems plc., Boeing Co., Finmeccanica Sp.A., Honeywell International Inc., Northrop Grumman Corp., United Technologies Corp. og Safran SA.

18.04.2006 EADS Co. *(Offentliggjort 10. mai 2006)*

Det nederlandske selskapet EADS (European Aeronautic Defence and Space Company) ble i 2005 utelukket fordi det produserte klasevåpen. I 2006 var det klart at selskapet ikke lenger gjorde dette, men utelukkelsen ble opprettholdt fordi selskapet produserer sentrale komponenter til kjernevåpen.

15.11.2007 GenCorp Inc. *(Offentliggjort 11. januar 2008)*

Det amerikanske selskapet GenCorp ble utelukket fordi det produserer sentrale komponenter til kjernevåpen.

15.11.2007 Serco Group plc. *(Offentliggjort 11. januar 2008)*

Det britiske selskapet Serco Group ble utelukket fordi det produserer sentrale komponenter til kjernevåpen.

Tilrådninger om å utelukke selskaper som produserer antipersonell landminer

22.03.2002 Singapore Technologies Engineering Ltd.

Etter tilrådning fra Petroleumsfondets folkerettsråd utelukket Finansdepartementet det singaporske selskapet Singapore Technologies Engineering fordi selskapet antas å produsere antipersonellminer. Folkerettsrådet ble lagt ned da Etikkrådet ble opprettet i 2004.

Tilrådninger om å utelukke selskaper som leverer militært materiell til Burma

14.11.2008 Dongfeng Motor Group Co. Ltd. (Offentliggjort i mars 2009)

Det kinesiske selskapet Dongfeng Motor Group ble utelukket fordi selskapet leverer militære kjøretøy til burmesiske myndigheter.

Tilrådninger om å utelukke selskaper som medvirker til brudd på menneskerettigheter

15.11.2005 Wal-Mart Stores Inc. (Offentliggjort 6. juni 2006)

Det amerikanske selskapet Wal-Mart Stores og datterselskapet Wal-Mart de Mexico ble utelukket på grunn av dårlige arbeidsforhold både i enkelte av selskapets egne forretninger og hos underleverandører.

Tilrådninger om å utelukke selskaper som forårsaker miljøskade

15.02.2006 Freeport McMoRan Copper & Gold Inc. (Offentliggjort 6. juni 2006)

Det amerikanske gruveselskapet Freeport McMoRan Copper & Gold ble utelukket fordi selskapet forårsaker alvorlig miljøskade ved å deponere avgangsmasser fra Grasberg-gruven i Indonesia i et naturlig elvesystem.

24.08.2006 DRD Gold Ltd. (Offentliggjort 11. april 2007)

Det sørafrikanske gruveselskapet DRD Gold ble utelukket fordi selskapet forårsaker alvorlig miljøskade ved å deponere avgangsmasser fra Tolukuma-gruven på Papua Ny-Guinea i et naturlig elvesystem.

15.05.2007 Vedanta Resources plc. (Offentliggjort 6. november 2007)

Det britiske metall- og gruveselskapet Vedanta Resources, inkludert datterselskapene Sterlite Industries Ltd. og Madras Aluminium Company Ltd. ble utelukket fordi selskapet forårsaker alvorlig miljøskade knyttet til forurensninger og uforsvarlig håndtering av avfall fra aluminiums- og kopperverk i India. Videre medvirker selskapet til brudd på menneskerettigheter, herunder overgrep mot og tvangsflytting av stammefolk.

15.02.2008 Rio Tinto plc. og Rio Tinto Ltd. (Offentliggjort 9. september 2008)

Det britiske/australske gruvekonsernet Rio Tinto deltar i et fellesforetak med Freeport McMoRan i Grasberg-gruven i Indonesia. Freeport McMoRan ble utelukket fra fondet i 2005 fordi elvedeposeringen av gruveavfall forårsaker alvorlig miljøskade. Rio Tinto er utelukket fordi selskapet anses for å være delaktig i de alvorlige miljøskadene gruvevirksomheten forårsaker.

15.08.2008 Barrick Gold Corp. (Offentliggjort 30. januar 2009)

Det kanadiske gruveselskapet Barrick Gold er utelukket fordi elvedeposeringen av avgangsmasser fra Porgera-gruven på Papua Ny Guinea forårsaker alvorlig miljøskade.



Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Fastsatt i medhold av forskrift for forvaltning av Statens pensjonsfond – Utland av 22. desember 2005, tidligere forskrift for forvaltning av Statens petroleumsfond av 19. november 2004.

1 Grunnlag

De etiske retningslinjene for fondet bygger på to grunnlag:

- Fondet er et virkemiddel for å sikre kommende generasjoner en rimelig andel av landets oljerikdom. Denne finansformuen må forvaltes slik at den gir god avkastning på lang sikt, noe som er avhengig av en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial forstand. Fondets finansielle interesser skal styrkes ved at eierposisjoner fondet har, brukes for å fremme en slik bærekraftig utvikling.
- Fondet skal ikke foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til uetiske handlinger eller unnlater som for eksempel krenkelser av grunnleggende humanitære prinsipper, grove krenkelser av menneskerettighetene, grov korrupsjon eller alvorlige miljøødeleggelser.

2 Virkemidler

Det etiske grunnlaget for fondet skal fremmes gjennom følgende tre virkemidler:

- Eierskapsutøvelse for å fremme langsiktig finansiell avkastning basert på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper
- Negativ filtrering fra investeringsuniverset av selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- Uttrekk av selskaper fra investeringsuniverset der det anses å være en uakseptabel risiko for å medvirke til:
 - Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
 - Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
 - Alvorlig miljøskade
 - Grov korrupsjon
 - Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

3 Eierskapsutøvelse

- 3.1 Det overordnede målet for Norges Banks utøvelse av eierrettigheter for fondet er å sikre fondets finansielle interesser. Utøvelsen av eierrettighetene skal bygge på at fondet har en lang tidshorison for sine investeringer, og at investeringene er bredt plassert i de markedene som inngår i investeringsuniverset. Eierskapsutøvelsen skal i hovedsak baseres på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper. Det skal framgå av Norges Banks interne retningslinjer for utøvelse av eierrettighetene hvordan disse prinsippene integreres i eierskapsutøvelsen.

3.2 Norges Bank skal i forbindelse med sin regulære årsrapportering redegjøre for sin utøvelse av eierrettigheter. Det skal gjøres rede for hvordan banken har opptrådt som eierrepresentant – herunder hva som er gjort for å ivareta de spesielle interessene knyttet til langsiktighet og bredde i investeringsomfang i henhold til punkt 3.1.

3.3 Norges Bank kan delegerer utøvelsen av eierrettigheter i samsvar med disse retningslinjene til eksterne forvaltere.

4 Filtrering og uttrekk

4.1 Finansdepartementet treffer beslutning om negativ filtrering og uttrekk av selskaper fra investeringsmulighetene etter tilrådning fra fondets etiske råd. Tilrådingene og beslutningene er offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk av selskapet.

4.2 Fondets etiske råd består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.

4.3 Rådet gir tilrådning om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.4 Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av selskaper som:

- produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper eller
- selger våpen eller militært materiell til stater nevnt i punkt 3.2 i de utfyllende retningslinjene for forvaltningen av fondet.

Rådet gir tilrådning om å trekke selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- alvorlige krenkelser av individets rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- alvorlig miljøskade
- grov korrupsjon
- andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.5 Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilrådning om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilrådning, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.

4.6 Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.

4.7 De avgjørelser Finansdepartementet fatter i forbindelse med tilrådning fra rådet, skal umiddelbart meddeles Norges Bank. Finansdepartementet kan be Norges Bank meddele de berørte selskaper hvilken avgjørelse departementet har fattet og begrunnelsen for avgjørelsen.



Foto Bryggepeler (-påler) Kjerkfjorden, Moskenesøya i Lofoten 1998.

©Tor Schmedling

Design Tori Falch

Trykk 07 Gruppen as